

Sanat Tarihi Yıllığı Journal of Art History

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

Yıldız Sarayı'nın İlk Kütüphane Binasının İnşa Süreci

The Construction Process of the First Library Building of Yıldız Palace

Halil Elemana¹

¹ Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Mersin, Türkiye

Öz

Günümüzde Yıldız Sarayı Harem avlusunda yer alan ancak belgelerde Şale Kasrı'nın "karşısında" veya "nezdinde" olarak belirtilen kargir kütüphane binası, 1881 yılında inşa edilmiştir. Kuzey-güney doğrultuda enine dikdörtgen bir plana sahip yapının inşaatını Serikiz Balyan üstlenmiştir. Günümüzde kütüphane işleviyle kullanılmayan binanın hem inşa bilgisini hem de mefruşatını belirlemek bu makalenin amacını oluşturmaktadır. Bu amaca yönelik birincil kaynakların tespiti ve değerlendirmesi yapılmıştır. İlgili kaynaklar çerçevesinde dönemin inşa bilgisi ve terminolojisi tespit edilmiştir. Kütüphane gibi işlevsel özelliği ön plana çıkan bir yapıda mekân organizasyonu ile birlikte maliyetler ortaya çıkarılmıştır. Yapının mimari ve iç düzeni, dönemin öne çıkan unsurlarından olan mekân organizasyonu üzerinden analiz edilmiş, bu süreçte maliyet kalemleri de ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Özellikle birinci ve ikinci keşif defterleri, yapının tasarlandığı ve gerçekleştirildiği aşamalarda ortaya çıkan değişiklikleri ortaya koymaktadır. Bu defterler, binanın inşa edilmeden önceki planlaması ve sonrasındaki uygulamaları çok daha net bir şekilde anlamayı sağlamıştır. Yapıya ait birinci ve ikinci keşif kayıtları sayesinde yapının inşa öncesi ve sonrası değişimleri saptanmıştır. Yapıya dair önemli unsurlardan biri, bugün kadar bu konu üzerinde yeterince detaylı bir araştırma yapılmamış olmasıdır. Bu makale, Yıldız Sarayı'nın ilginç yapılarından biri olan bu kütüphane binasının hem mimari hem de fonksiyonel boyutlarını daha yakından tanıtmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda bu araştırma, dönemin mimari anlayışı, malzeme kullanımı ve inşaat teknikleri konusunda da bilgi sunmaktadır.

Abstract

The masonry library building, currently located in the Yıldız Palace Harem courtyard but indicated in documents as "opposite" or "in front of" the Şale Pavilion, was built in 1881. Serikiz Balyan constructed the building, which has a rectangular plan in the North-South direction. This article aims to determine both the construction information and the furnishings of the building, which is not currently used as a library. The archive sources were identified and evaluated for this purpose. Within the framework of the relevant sources, the construction information and terminology of the period were determined. In a structure with a functional feature such as a library, the costs were revealed along with the spatial organisation. Thanks to the first and second cost estimate books of the structure, the changes in the structure before and after construction were determined. The originality of the research is based on both the use of resources and the fact that the structure has not been studied to date. Leon Rosenthal, one of the most important furnishers of the 19th century, who used titles such as the sultan's furnisher in his invoices, identified furniture, curtains and other elements with their costs. Since the upholsterer Rosenthal's costs did not coincide with the costs predicted by the palace, a discussion of merit and competence occurred between the two subjects.

Anahtar Kelimeler Serikiz Balyan • Kadınefendiler Dairesi • II. Abdülhamid • Arşiv • Keşif Defteri

Keywords Serikiz Balyan • Yıldız Palace Harem's Department • II. Abdulhamid • Archieve • Cost Estimate Book

“ Atf | Citation: Elemana, Halil. "The Construction Process of the First Library Building of Yıldız Palace". *Sanat Tarihi Yıllığı-Journal of Art History*, 34 (2025): 188-235. <https://doi.org/10.26650/sty.2025.1583870>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Elemana, H.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Halil Elemana halilelemana@yandex.com

Yazar Notu

Bu makale 2023 yılında Gazi Üniversitesi'nde tamamlanan "Yıldız Sarayı Dış Avlusundaki Şale Kasrı, Kütüphane ve Limonluk Binalarının İnşa Süreçleri" adlı doktora tezinden geliştirilerek üretilmiştir.

Author Note

This article was developed and produced from the doctoral thesis titled "Construction Processes of the Şale Pavilion, Library and Orangery Buildings in the Yıldız Palace Outer Courtyard" completed at Gazi University in 2023.

Extended Summary

The library building, the construction of which was undertaken by Serkis Balyan and completed in 1881, is the first independent library of Yıldız Palace. In period sources, the location of the building is described as Şale Pavilion, and later the building was taken inside the Harem courtyard walls and converted into the Harem's Department, one of the Harem structures. The study revealed the architect/contractor and the original identity of the building, and emphasised the importance of primary sources in determining the spatial changes of Yıldız Palace. At the same time, the settlement imitation established with Topkapı Palace was one of the images created to refresh the will and image of the state, which was showing weakness in many points. The library building, designed as an independent unit within the palace, is also a reflection of this image. Indeed, the transfer of the book collections in other palaces and mansions to the new administrative centre and their preservation by Abdülhamid II was an important attempt to establish the image of an enlightened and wise administrator. In accordance with this design, both the location selection and spatial arrangement of the library building left the structure between public and private. On the other hand, the map on the ceiling of the hall of the building refers to both the library being a place of knowledge and the idea of Ottomanism that the Ottomans made a state policy. The change in the function of the library by connecting it to the harem apartments is an issue that should be emphasised. Although the date of this change cannot be determined clearly, it can be estimated that the building continued its existence until 1893-4. In fact, the furnishing book coded Y.PRK.HH., 26/94 (29 Dhul-Hicce 1310 [14 July 1893]) mentions the furnishings of the two-story building adjacent to the library building in the imperial harem. The two-story building includes a bathhouse, two halls and more than one room. This situation indicates that the library was included in the harem courtyard but continued its existence. In fact, the two-story building adjacent to the library building examined (in conjunction) is the Concubine Department. The library was designed as a two floor building towards the end of the 1890s and must have been combined with other nearby harem buildings. The fact that the palace's first independent library is located between the harem courtyard, which is the first construction area of Yıldız Palace, and the outer courtyard is related to the building's private and public identities. While its proximity to Abdülhamid II's "private" spaces highlights the building's personal character, its distance from Şale Pavilion is a sign of an image construction.

According to the second cost estimate book, the library cost 473.408 kuruş 10 para. This cost includes 10% "transportation, portage and other expenses". The total cost foreseen in the first cost estimate was 251.890 kuruş 25 para. The furnishing cost of the building, the furnishing of which was undertaken by Leon Rosenthal, was 44.433 kuruş 20 para.

The most effective factor in the difference between the first and second cost estimates regarding the construction is that the decorative details of the structure were almost never mentioned in the first cost estimate book. In the second cost estimate, the ornamentation details (inscriptions and mouldings) and their costs were written. This directly caused the cost difference.

In general, the library was built at a cost higher than the figures determined in the first cost estimate. It is seen that the iron roof and grid foundation system specified in the first cost estimate were not applied. Apart from this, iron doors made for Şale Pavilion but not installed were installed in the structure and the parquets were brought from the Yıldız Palace Büyük Mabeyn Pavilion.

The types of decoration described in the second cost estimate book of the structure as "Indian-ornaments (hindkari), strip, rope-shaped twist, corded, star-shaped flake, shaded, scattered and plaster cast" were observed and compared with period sources. Thus, the decoration terminology was determined from primary sources. It can be seen that many buildings and spaces throughout Yıldız Palace have undergone functional changes. Indeed, the structure, which was built as a library building and later allocated to the use of the harem and defined as the Kadınefendiler apartment, owes its functional change to design flexibility.

The costs posed a problem regarding the interior furnishing of the space and some disagreements arose between the parties. The most important reason for this is that the palace furnisher Leon Rosenthal opposed the inspection of the estimated cost by the "head of the tiltmaker and the head of the carpet-making room". Rosenthal wanted the inspection of the estimate to be made by "our own respected tradesmen". This situation shows that there were trust problems between the market and the palace.

Giriş

Günümüzde Yıldız Sarayı Kadınefendiler Dairesi¹ olarak bilinen ve ilk inşasında Şale Kasrı'nın civar yapılarından biri olan kütüphane binasının birinci keşfine ait defter, 1880 yılında hazırlanmıştır.² Kütüphane, Yıldız Sarayı'nın ilk müstakil kütüphane binasıdır.³ Yıldız Sarayı'nın uzun süreli kullanımına bağlı olarak saray sınırları içerisinde sürekli bir inşaat veya tamirat faaliyeti gözlemlenmektedir. II. Abdülhamid'in merkeziyetçi yönetim anlayışının yanı sıra üretken, yenilikçi ve meraklı kişilik yapısı sarayın imar faaliyetlerine süreklilik kazandırmıştır. Şöyle ki; sultan yönetim erkini Babıalı bürokrasisiyle paylaşmak istemediği ve bürokrasiyi kendi saray sınırları içerisinde kontrol etmek istediği için emrindeki bürokratlara yeni mekânlar inşa ettirmiştir. Bunun yanında şahsi merakları için “hususî” marangozhane, kütüphane ve köşk binaları yaptırmıştır. Saray; mutfakları, atölyeleri, ahırları bahçe ve peyzajıyla Batur'un da ifadesiyle “kent içinde kent konseptine” erişmiştir.⁴ Sarayın içerisinde yerleri vaziyet planlarından tespit edilebilmiş bağımsız birimden müteşekkil iki adet kütüphane binası bulunmaktadır. Aşağıdaki Şekil 1'de vaziyet planlarından bu binalar işaretlenmiştir. Vakanüvis Abdurrahman Şeref'in imzası bulunan 18 Kasım 1909 tarihli belgede, Yıldız Sarayı'nda iki kütüphane bulunduğu ve bunlardan birinin “hariçte” olduğu diğerinin ise müze binasının yakınına inşa

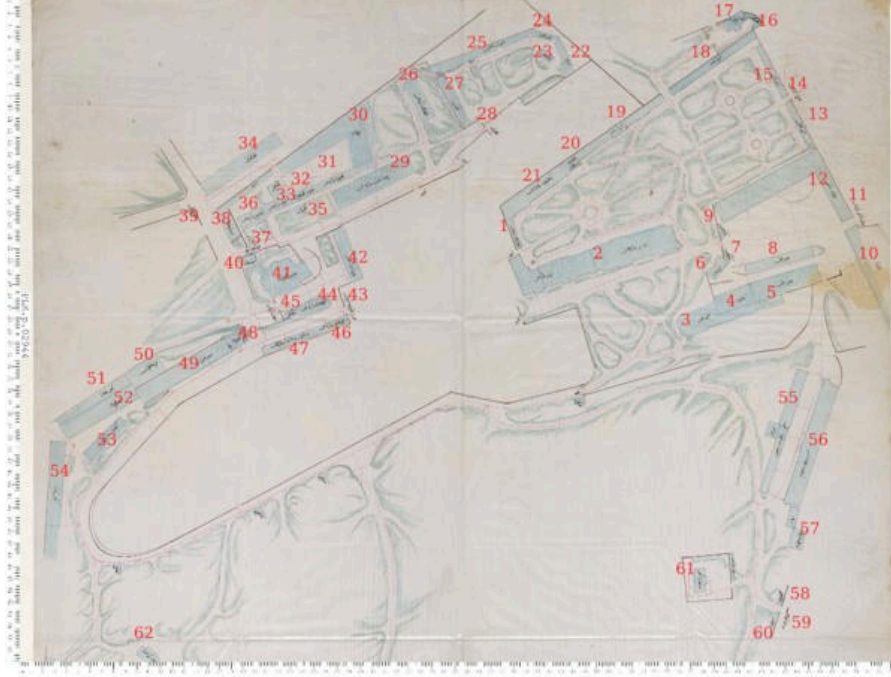
¹Bu tespit, Basile Kargopoulou tarafından çekilen fotoğraftaki bina ile Kadınefendiler 1'in mimari özelliklerin benzerliğinden ve binanın konumundan yola çıkılarak yapılmıştır. Bkz. Özyetgin, M., Engin V. ve Ersay Yüksel, A., *Yıldız Sarayı*, (İstanbul: Halkbank Yayınları, 2021), 194. Yapı, genel literatürde Kadınefendiler Dairesi 2 olarak bilinmektedir.

²Yıldız Sarayı'nda ilk kütüphane tesisinin mevcut literatürde tartışmalı olduğu görülmektedir. Bazı kaynaklar saraydaki ilk kütüphane kuruluşunu II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla birlikte olduğunu ileri sürmekte olup bazıları ise 1881-1882 yılına işaret etmektedir. Bkz. Tuba Çavdar Karatepe ve Hüseyin Türkmen, “Yıldız Sarayı Kütüphanesi”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Bildirileri*, 2001, 637. II. Abdülhamid'in tahta çıkışı yılını (1876) saraydaki kütüphane tesisine örtüştürmek mümkün görünmemektedir. Nitekim II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'na 1877 yılının Nisan ayında taşınmıştır. Saraya taşınmadan bir kütüphane tesis ettirme ihtimali oldukça zayıftır. 1876 yılı için bkz. Tuba Çavdar Karatepe- Hüseyin Türkmen, “Yıldız Sarayı Kütüphanesi”, 637-638. Arşivde Yıldız Sarayı ile birlikte bir kütüphanenin anıldığı ilk belge 1880 yılına aittir. Bir keşif defteri hüviyetinde olan bu belgede; “Yıldız sarayı aliyesi nezdinde inşa olunan şale kasrı celilesi muhafaza duvarı ittisalinde müceddeden inşası mukteza-yı irade-i seniyye hazret-i padişahiden bulunan kütüphane-i hümayun kargir ebniyesinin masarır-ı inşaiyesine mübeyyin terkim ve takdim kılınan bir kıta keşf-i evvel defteridir” şeklindedir. Bkz. BOA, Y.PRK.HH., 23/17, (4 Zilhicce 1297 [7 Kasım 1880]) İlgili belgenin arşiv kaydının özet bilgisinde yer alan tarih “H. 4/12/1307” olsa da belgenin içerisinde 4 Zilhicce 1297 – 7 Kasım 1880 tarihlendirilmesi mevcuttur. 1877 yılında saltanat makamını Yıldız'a taşıyan II. Abdülhamid, yaklaşık üç yıl sonra müstakil kütüphane binası inşa ettirmek istemiştir. Binanın yeri, 1880 yılında inşası tamamlanan ya da tamamlanmak üzere olunan Şale Kasrı'nın çevre duvarının bitişiği olarak tayin edilmiştir. Makalenin konusunu teşkil eden kütüphane, sonraki yıllarda sarayın harem avlusuna dahil edilecek şekilde tahdit edilmiş olmalıdır. Yapı, 1883 yılında hazırlanan ikinci keşif defterinde de kütüphane olarak anılmaktadır. Bu kütüphane binasının yakınına 1884 yılında demir bir sera (soba) inşaatı yapıldığı tespit edilmiştir. bkz. BOA, Y.PRK.HH., 13/10 (26 Şubat 1299 [9 Mart 1884]) Öte yandan Yıldız Sarayı'ndaki kütüphanelerin belgelere yansıyanları şu şekildedir: a) Harem-i Hümayun'da inşası düşünülen 1 adet demir kapılı ve kubbeli kütüphane ile hamam inşaatı için bkz. BOA, Y.PRK.HH., 13/69 (3 ağustos 1300 [15 ağustos 1884]). İlgili keşif, Kalfa Nikolaidis Jelpulyo tarafından hazırlanmıştır. Harem bahçesinde kütüphane ile bitişik binanın mefruşat kayıtları için bkz. Y.PRK.HH., 26/94 (29 zilhicce 1310 [14 Temmuz 1893]) İlgili tefrişat defterinde harem-i hümayunda bulunan kütüphane binasının bitişiğindeki iki katlı binanın mefruşatı yazılıdır. Binada hamam, iki adet sofa ve birden çok oda bulunmaktadır. Tefrişi yapılan bu binanın Cariyeler Dairesi olması kuvvetle muhtemeldir. Dairenin içerisinde bulunan “ismetli sultan efendi hazretlerine mahsus oda, diğer oda, ittisalinde sağır oda, üst katında sofa, uzun yol, hamam camekanı, orta katında oda, ittisalinde diğer oda, üst katında diğer oda, sofa, diğer oda, merdiven için” birimler için mefruşat kaydı oluşturulmuştur. Harem-i Hümayun bahçesinde bir büyük, bir küçük salonu bulunan ve iki tane de “mermerlik” olarak tabir edilen mekanlardan müteşekkil bir kütüphane binasına ait Leon Rosenthal tarafından hazırlanan mefruşat kaydı için bkz. BOA, Y.PRK.HH., 21/43 (8 Temmuz 1305 [20 Temmuz 1889]); 1897-1898 yılları arasında vuku bulan ve mimarı Raimondo D'Aronco olan müzehane ile birlikte inşa edilen kütüphane binası, BOA, HH.d., 27068, HH.d., 31946, HH.d., 31179, HH.d., 31054, Y.MTV., 183/19, Y.PRK.HH., 29/55), b) Mabeyn-i Hümayun Dairesi yanında yer alan bir kütüphane (BCA, 139-994-10), bu kütüphanenin görüldüğü kroki için bkz. “Yıldız Sarayı çevresinin krosisi”, Archives Salt Research erişim 07 Kasım 2024, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/192779>. c) 1889 yılında Serkez Balyan'a Şale kasrı ilavesiyle mutfak ve kütüphane binaları götürü usulüyle ihale edilmiştir. Bkz. BOA, HH.D. 27639-24, (24 Temmuz 1305 [5 Ağustos 1889]). d) 1891 yılında kütüphane dolapları ve tamirhanenin ihtiyacına mahsuben istenilen 217 adet kalın (dubya) cam talebi için bkz. BOA, HH.İ., 80/45. Yine aynı yıl Beykoz Kasrı için getirilen meşe parkelerin 428 metrekaresi Yıldız Sarayı kütüphanesine aktarılmıştır. Bkz. BOA, HH.İ., 81/30. e) Yıldız Sarayı'ndaki “dış kütüphane”de yaşanan hırsızlık olayında adı geçen bina. Belgede 1910 yılında yaşanan ve Yıldız Sarayı “dış kütüphanesi” olarak belirtilen binadan “bir metre arzında dört metre tulunda kırmızı kadifeden mamul penbe astarlı ve iki kanatlı perdenin bir kanadı üç demir parmaklığın haricinden şiddetli çekilip koparılacak” çalınmaya çalışıldığı bildirilmiştir. BOA, DH.EUM.THR., 39/48 (20 Haziran 1326 [3 Temmuz 1910]).

³1924 yılında *Cumhuriyet Gazetesi*'nde yapılan bir haberde, Yıldız Kütüphanesi'nin “ilk tesisinde şimdiki merasim dairesi ittisalindeki küçük bir dairede Abdülhamid kısmen Topkapı Sarayından, kısmen de Yıldız dahilinde bulunan ufak tefek kütüphanelerden topladığı kitaplarla bir kütüphane yapmış, oradan Malta köşküne, bir müddet sonra saray dahiline nakl olunan kütüphane, seneler geçtikçe kitap adedi tezayüd ettiği cihetle, şimdiki bulunduğu mevkie nakledilmiş ve rafları, dolapları kamilen yıldız marangoz fabrikası tarafından pek masnu' bir surette imal edilmişti.” ilk kuruluş noktasını Şale Kasrı'nın (Merasim Dairesi) civarında olduğunu belirtmektedir. Belgeler ve gazetede bu haber, sarayın müstakil ilk kütüphane binasının yerinin doğrulamaktadır. Gazete haberi için bkz. *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Haziran 1924, sayı 55, s.5, sütun 5. İstanbul'da bağımsız kütüphane inşa etme eğilimi 18. yüzyılda başlamışken Anadolu özelinde bağımsız kütüphaneler 19. yüzyılda görülmektedir. Bkz. Hacer Sibel Ünalın, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri*, (İstanbul: İSAM Yay, 2012), 443.

⁴Afife Batur, “XIX. Yüzyıl İstanbul'unda İki Saray,” *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* 8 (2015), 399.

edilmiş olduğu belirtilmektedir.⁵ Nitekim Şekil 1'deki 35 ve 54 numaralı binalar belgedeki konumlandırmalara uymaktadır. Bunun haricinde Osman Nuri (Ergin), Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'nda dört kütüphanesinin bulunduğu belirtmiş ancak bunların yeri konusunda bilgi vermemiştir.⁶

Şekil 1: Yıldız Sarayı içindeki gaz borularının yerini gösterir harita. Harita 1900'lerin başında Fransuva (Franz Thamm) tarafından takdim edilmiştir. 35 ve 54 numara ile gösterilen yapılar, kütüphane binalarıdır.

Bkz. BOA, PLK.p., 2944, [Tarihsiz].

1. Ağaların Odası 2. Şale Köşkü ve Merasim Dairesi 3. Limonluk 4. Ahır 5. Arabalık 6. Müzehane? 7. Tüfenkçi (Nöbetçi Kulübesi) 8. Arabalık 9. Tüfenkçi 10. Tavile 11. Has Ahır Kapısı 12. Has Ahır 13. Limonluk 14. Dağ Kapısı 15. Limonluk 16. Tüfenkçi 17. Talim Köşkü 18. Kuşluk 19. Kuşluk 20. Elektrik Odası 21. Elektrik Makinesi 22. Oda 23. Köşk 24. Limonluk 25. Efendiler Mektebi 26. Beylerin Dairesi 27. Mektep 28. Külhan 29. Başkıtabet Dairesi 30. Mutfak 31. Beylerin Dairesi 32. Ceyb-i Hümayun 33. Kiler Dairesi 34. Telgrafhane **35. KÜTÜPHANE** 36. Kuşçular Dairesi 37. Koltuk Kapısı 38. Misafirhane 39. Saat Kulesi 40. Köşk 41. Mabeyn-i Hümayun 42. Çit Köşkü 43. Harem-i Hümayun Kapısı 44. Beylerin Dairesi 45. Tüfenkçi 46. Kapıcılar Dairesi 47. Doktor vesaire Odaları 48. Matbah-ı Hümayun ve Kiler 49. Silahhane 50. Karakol 51. Demirhane 52. Tamirhane 53. Tüfek Fabrikası **54. KÜTÜPHANE** 55. İngiltereden Gelen Limonluk ve Ahır 56. Ferhan Tavilesi 57. Tereyağı Fabrikası ve Anbar 58. Tüfenkçi 59. Malta Kapısı 60. Anbar 61. Malta Köşkü ve Bekçi Odası 62. Çadır Köşkü

Yıldız Sarayı'nın avlulardan meydana gelmesi, birçok farklı işlev özelliğine sahip mekânları barındırması ve bürokrasi ile merkeziyetçi monarşinin sınırlarının belirlenmesi gibi nitelikleri Topkapı Sarayı'yla benzerdir. Saray içerisinde padişaha ait bir kütüphanenin bulunması da yine bu benzerliklerden biridir. III. Ahmed tarafından Topkapı Sarayı'na inşa ettirilen müstakil Topkapı Sarayı Kütüphanesi ile Yıldız Sarayı'na II. Abdülhamid tarafından yaptırılan bağımsız kütüphane binası/binaları, aslında bir devamlılık göstergesidir. Topkapı Sarayı, dönemin sadece iktidar merkezi değil aynı zamanda kültürün, sanatın ve bilginin de merkezi konumundaydı. Bu durum, 19. yüzyılda II. Abdülhamid'le birlikte Yıldız Sarayı'nda oluşturulmaya çalışılmış ve sultan, sarayını geçmişin ihtişamlı zamanlarından kalan Topkapı Sarayı'na bağlı bir anlayışla inşa etmiştir. Nitekim saray sınırları içerisinde müzehâne, fotoğrafhane ve kütüphane gibi mekan kurguları bu teşebbüsü doğrular niteliktedir. Bilginin ve hafızanın en önemli materyali olan kitaplar için teşekkül ettirilen

⁵BOA, BEO, 3666/274888, (7 Zilkade 1327 [20 Kasım 1909]).

⁶Osman Nuri Ergin, *Yıldız Sarayı Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı* (İstanbul: Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları, 1998), 24. Kütüphane kelimesi her zaman müstakil bir mekânı/kuruluşu işaret etmeyebilir. Bir mekân içindeki kitaplığı da kütüphane denilmektedir. Bkz. www.sozluk.gov.tr.

kütüphaneler, günümüzde olduğu gibi geçmiş dönemlerde de önemli bir statünün prestijli imajlarındandı. Kütüphane sahibi olmak önceleri varlıklı kişilerin uhdesinde gerçekleşen özel teşebbüsler olup sonrasında kamuya açılan hizmet birimleri olmuşlardır. Saray içerisinde özellikle padişahın haremi olarak kabul edilen sınırlar içerisinde bu binaların inşa ettirilmiş olması kütüphanelerin hususileştirilmesi ile ilgilidir. Kitapların önemi o denlidir ki Topkapı Sarayı'nda üçüncü avluda Hazine Odası olarak bilinen bölümde saray kitaplarının da muhafaza edildiği bilinmektedir.⁷ Hususi kütüphanelerin içerisinde sadece kitaplar değil aynı zamanda değerli ve kutsal eşyalarında muhafaza edildiği de görülmektedir.⁸ Bu durum aslında kitabın sıradan salt bir nesne olmadığını işaret etmektedir. Nitekim öteden beri Osmanlı sultanlarının ve hanedan üyelerinin kitaba olan ilgisi, birçok el sanatının kitap üzerinden tatbik edilebilir oluşu buna bağlı olarak kitabın maddi değere haiz bir hediyeleşme ürünü olması, İslam medeniyetinin kitaba ve yazıya olan değer atıfları gibi ölçütler, kitabın korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına neden olmuştur. Kitapların nicelik ve nitelik durumlarının takip edilebilmesi ve yangın gibi afetlerden korunabilmesi için müstakil kargir kütüphaneler inşa edilmiştir. Osmanlı'da kütüphanelerin kamuya açık alanlarda müstakil bir birim olarak inşa edilmeleri 17. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar. Bu durumun oluşmasında başkent İstanbul'da çok sayıda kitabın dolaşımında ve piyasada olması da etkilidir. Nitekim bu yüzyılda Osmanlı başkenti İstanbul'a ziyarette bulunan seyyahlar, "Dünyanın hiçbir yerinde (kitap toplama hususunda) Konstantinapol kadar hızlı gelişme kaydedemezsiniz." demektedirler.⁹ Bu denli birikimin sarayın himayesinde sonuna kadar sürdürüldüğü bilinmekle birlikte II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'nda topladığı kitap koleksiyonunun 40 bin cildi bulunduğu ve üç binden fazla albüm ile harita gibi materyallerle koleksiyonunu zenginleştirdiği bilinmektedir.¹⁰ Yıldız Sarayı'nın kütüphane koleksiyonu o denli meşhurdur ki dönem içerisinde saraya ziyarette bulunanların ilk önden görmek istedikleri mekânlar arasındadır. Sözelimi Yıldız Sarayı'nı 1900 yılının Haziran ayında ziyaret eden İtalya Veliâhdının sarayın "görmekli" kütüphanesini gezmesi ve "takdir cümleleri" sunması dönem basınında yer bulmuştur.¹¹

Yıldız Sarayı'nın ilk müstakil kütüphanesinin Şale Köşkü'nün yakınına inşa edilmiş olması aslında Yıldız Sarayı'nın kurulum ve gelişim eksenini bugünkü dış bahçede şekillendirme niyetinden ileri gelmektedir. Şale Köşkü'nün birinci kısmı 1880-81 yılları arasında yine Serikiz Balyan tarafından inşa edilmiş olup bu yapılaşma süreci harem daireleri, kütüphane ve diğer irili ufaklı yapılarla sürdürülerek saray eksenini kaydırma gayretinin tezahürleridir. Nitekim 1878-1883 yılları arasında saray yapılaşmasının söz konusu bölge üzerinde yoğunlaştığına dair çok sayıda arşiv kaydı mevcuttur.¹² Kütüphane binasının mevkiinin, Şale ve Harem Daireleri arasında olması sultanın hususi kütüphane oluşturma niyetiyle örtüşür bir teşebbüstür. Bugün dış bahçe ile Harem olarak tanımlanan bölgenin yapılaşma sıklığı ve bina nitelikleri gözlemlendiğinde oldukça değer atfedilen bir nokta olduğu görülmektedir. Nitekim bu alan, padişahın yabancı konuklarını da ağırladığı ve bir noktada devletin imajını temsil edecek konumdur. İlk bağımsız kütüphane binasının iç avlu ile dış avlunun kesişim noktasına yapılması binanın kimliği üzerinden devlet imajının düzeltilmesi ya da daha doğru şekilde gösterilmesi açısından önemlidir. Nitekim yabancı konukların iyi şekilde ağırlanması

⁷Gülru Necipoğlu, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî Tören ve İktidar, Çev: Ruşen Sezer, (İstanbul: YKY Yayınları, İstanbul 2014) 158. Topkapı Sarayı'nda padişahların hususi kütüphanelerini gösteren minyatür eserler için bkz. Aynı eser, 197, 199.

⁸Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmed'e ait "kitâbhane" içerisinde Hz. İsa'nın beşiği olduğuna inanılan kutsal bir taşın korunduğuna dair rivayetler aktarılmaktadır. Bkz. Necipoğlu, *Topkapı Sarayı*, 179.

⁹Alexander Bevilacqua, *Şark Kütüphanesi İslam ve Avrupa Aydınlanması*, çev. Kenan Çapık, (İstanbul: Yeditepe Yayınları 2020), 70

¹⁰Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesi'nin Rolü*, (İstanbul: Yeni Çığır Kitabevi, 1993), 612.

¹¹Tuğlacı, *Balyan Ailesi*, 637.

¹²Şale Köşkü ve civar yapılaşmasının ilgili yıllarda oluşum göstermesi ve saray niteliğini yansıtacak bir biçimde köşk ile civar mekanların yapılması, saray nüvesini Şale Köşkü'ü cihetine kaydırılma niyetini göstermektedir. Şale Köşkü'nün inşa süreci ile ilgili bkz. Halil Elemana, "Yıldız Sarayı Dış Avlusundaki Şale Kasrı, Kütüphane ve Limonluk Binalarının İnşa Süreçleri" (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2023).

ve akabinde modernleşme hamlelerinin saraydan başlanarak tüm başkent sathında tabiri caizse görücüye çıkarılması, padişahın aydın yönetimi altında şekillenen bir ülkenin imaj bilinci idi.¹³

Kütüphane binasının birinci keşif defterinin sonunda “sermimar-ı devlet ve ebniye-i hümayun” mührü ile 26 Teşrinievvel 1296 – 7 Kasım 1880 tarihi yazılıdır (**G.1**). Yapı, Serkiz Balyan tarafından inşa edilmiştir.¹⁴ İkinci keşif defteri ise 4 Nisan 1299 – 16 Nisan 1883 tarihli olup mühendis ve kalfaların mühürleriyle nihayet bulmaktadır.¹⁵ (**G.2**) Bu iki defterde yer alan bilgilerin karşılaştırılması, hem nitelikli bilgi üretimine katkı sağlayacak hem de birinci ve ikinci keşifler arasındaki farkların ortaya çıkarılmasını mümkün kılacaktır. Bununla birlikte, Yıldız Sarayı'nda özgün kimliğini kaybetmiş bir yapının gün yüzüne çıkarılması, sarayın tarihi açısından da büyük bir önem taşımaktadır. İlk keşifte, yapının henüz inşa edilmemiş olmasından dolayı daha genel tanımlamalara yer verilmiştir. Buna karşın, ikinci keşif mevcut yapının analiz ve belgelenmesi yoluyla hazırlanmış olup daha somut ve *fenni* bir içerik sunmaktadır. 1883 yılında düzenlenen ikinci keşif defterinde, süsleme detayları ve bu süslemelerin maliyetleri de belirtilmiştir. Bu sayede, dönemin süsleme terminolojisi ve masrafları bu defterden hareketle tespit edilebilmiştir. Her iki keşif defterinde, kütüphane binasının yanı sıra “muhafaza duvarı” (sur duvarı) inşaatına ilişkin hesaplamalar da yer almaktadır. Kütüphaneye dair yapılan araştırmalar sonucunda, İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi'nin II. Abdülhamid Koleksiyonu'nda bir fotoğrafa ulaşılmıştır. Bu görselde, keşiflerde yer alan detaylarla uyumlu bilgiler bulunduğu ve fotoğrafın sol alt köşesinde “Bibliothèque a Yelde Kioske” ifadesinin yazılı olduğu tespit edilmiştir. Fotoğrafın Basile Kargopoulo (ö. 1886) tarafından çekildiği belirlenmiştir (**G.3**). Ayrıca, sarayın arşivde bulunan planları üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, Şale Kasrı'nın karşısında yer alan ve kütüphane binasına benzer bir yapının varlığı ortaya çıkarılmıştır. Yıldız Sarayı'na ait bu planda birçok binanın ismi belirtilmiştir. Ancak, bitişik iki küçük oda, bir sofa, iki koridor (“gezinti mahalli”) ve bir büyük salondan oluşan bu yapının üzerinde herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır. Hem mekan biçimleniş özellikleri hem de konumundan dolayı tutarlılıkları bulunan Şekil 2 ve 3'te işaretlenen isimsiz yapı, kütüphane binasıdır. Aynı arşiv planı üzerinden kütüphanenin mekan planlaması Şekil 4'te ayrıca gösterilmiştir. Bu çalışmada aynı zamanda kütüphane binasının mefruşat kayıtlarına da değinilmiştir. Dönemin saray mefruşatçısı olan Leon Rosenthal tarafından hazırlanan mefruşat defteri sayesinde bir kütüphanenin nasıl tefriş edildiği de tespit edilmiştir.¹⁶ Böylelikle metin içeriğinde 19. yüzyılın son çeyreğinde bir binanın hem inşa süreci hem de dekorasyon süreci değerlendirilmiştir.

Kütüphane binası, II. Abdülhamid'in gündelik yaşantısından bir nebze de olsa kaçıp kurtulmayı istediği mekan kurgusu ve tefrişleriyle dikkati çekmektedir. Kütüphanenin plan özelliği de sivil mimari örneklerle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda keşif ve mefruşat defterlerinde sofa, gezinti mahali, oda ve hela gibi sivil mimariden aşına olunan birimlerin belirtilmesi de yapının hususi mekan özelliğini kuvvetlendirmektedir. Sofa, binanın tasarım kurgusunda yer alsa da hacimsel olarak bir daraltmaya maruz kalmıştır. Nitekim mefruşat kaydında yer alan “salon” tanımlaması ve keşifte koridorları işaret eden “gezinti mahalleri” sofanın alan hakimiyetini sınırlayan kurgulardır. Batılı bir mimari birim olan salon, keşifteki “kebir oda” yerine

¹³François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev: Ali Berkay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 383. II. Abdülhamid, Norveç ve İsveç'teki tüm Kuran-ı Kerim'leri kütüphanelerden ve piyasalardan toplatılmasını istemiş dönemin sefirine bunu iletmiştir. Sefir buna mukabil “buradaki kamuoyunun Devlet-i Âliyye'ye çok olumlu olmaması” nedeniyle işin daha da hassaslaştığını belirtmektedir. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin yurt dışında negatif imaj problemi bulunmaktadır. Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeolojisi II. Abdülhamid Dönemi*, çev: Gül Çağalı Güven, (İstanbul: Doğan Kitap 2014), 68.

¹⁴BOA, Y.MTV. 11/50 (9 Mayıs 1299 [21 Mayıs 1883]); Y.PRK.KOM. 3/73 (26 Teşrinievvel 1298 [7 Kasım 1882])

¹⁵BOA, Y.EE.d. 1077 (4 Nisan 1299 [16 Nisan 1883])

¹⁶Mayıs ayında hazırlanan keşif defterindeki masraflar yaz aylarında incelenmiş ve çok fazla (“fahiş”) bulunmuştur. Kütüphane haricinde mefruşat defterleri içinde Mabeyn-i Hümayun içerisinde köşe başına denk gelen bir oda, müşiriye odasının duvar kaplamaları, elçi odasında bulunan sofa örtüsü ile Şale Kasrı'ndaki bir takım tefrişat masrafları da kayıtlıdır. Leon Rosenthal, keşif defterini inceleyen ekipte yorgancı esnafından kişilerin bulunduğunu belirterek söz konusu masrafları döşemeci esnafından (“kendi esnafımızın tüccar-ı muteberatından birkaç zat”) kimselerin incelemesini talep etmiştir. Nitekim yorgancı esnafının incelemesini kabul etmeyen Leon Rosenthal, ikinci keşifteki masrafların fazla çıkması halinde dahi fazlalıkları kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Bunun yanında idare heyeti, mekanların sarayın içerisinde bulunmasından dolayı “öyle her zatın duhulüyle ikide bir keşfiyata kabul olamayacağından” sorunun suhuletle çözüme kavuşturulmasını talep etmektedir. Bkz.: BOA, HH.d., 16793, (10 Mayıs 1297 [22 Mayıs 1881]) ve BOA, HH.d. 16794 (24 Şevval 1298 [19 Eylül 1881]).

dönemin ruhuna uygun bir niteleme olarak kullanılmıştır. Leon Rosenthal'ın bir dekoratör olması, mekanın Batı tarzlı mobilyalarla tefriş edilmesi ve mekan ölçüsünün sayısal nitelikleri mekan algısını ve tanımını “kebir oda”dan “salon”a dönüştürmüştür. Mekanı kamusallıkla sivillik arasında gelgitlere sürükleyen salon, binanın saray avlusundaki yeri hasebiyle resmiliğe de atıfta bulunur. Kütüphane binasında görülen sofadan yer kapan bir diğer öge, “gezinti mahalli” olarak tariflenen koridordur. Görüldüğü üzere geleneksel kurguda ana birim olarak kabul edilen sofa, Batılı tasarımlarla kendi hacminden feragat etmiştir.¹⁷ Kütüphanenin birçok farklı işleve dönük plan kurgusu, Yıldız Sarayı'nın yapılaşma pratiğine uygun karakterdedir. Nitekim sarayın birçok yapısı, ihtiyaca binaen zamanla değişikliklere uğramıştır. Bu nedenledir ki, 1880 yılında inşa edilen kütüphane binası, zamanla Harem yapılarından biri olan Kadınefendiler Dairesi'ne “tebdil” edilmiştir. Aşağıda şekil 5, 6 ve 7'de kütüphane binasının saray içindeki konum ve değişimleri gösterilmiştir.

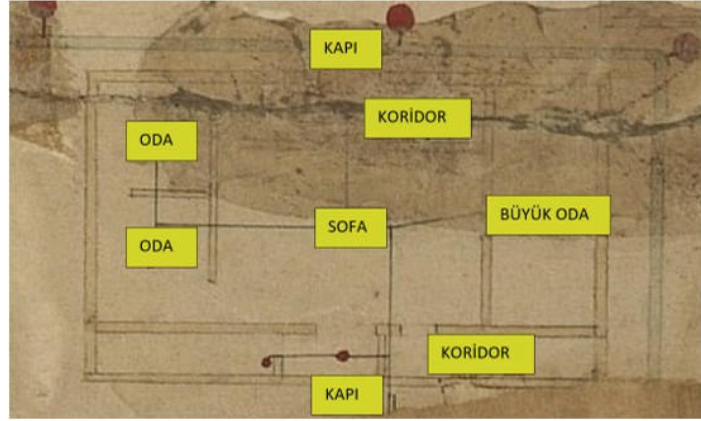

Şekil 2: Yıldız Sarayı'nın 1890-1898 arasındaki vaziyet planını gösterir. (BOA, PLK.p. 6754 [Tarihsiz].)

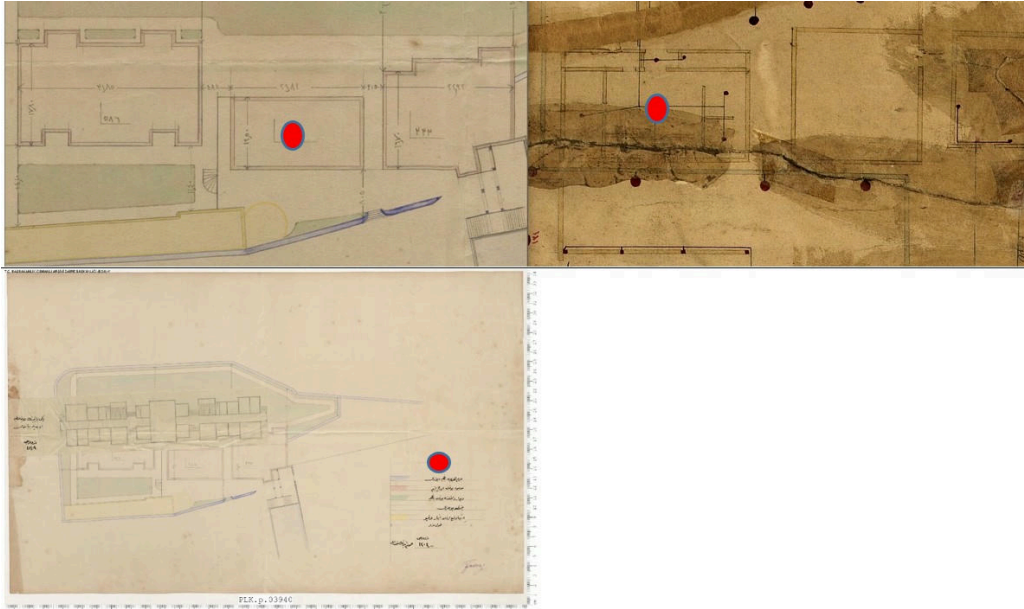

Şekil 3: İlgili planda Şale Kasrı ile isimsiz yapının konum ilişkisini gösterir (Plan: BOA, PLK.p. 6754). Keşiflerde “Şale kasrı hümayunu karşısında kütüphane-i hümayun ...” (BOA, Y.EE.d., 1077 (4 Nisan 1299 [16 Nisan 1883]) ve “Yıldız sarayı aliyesi nezdinde inşa olunan şale kasrı celilesi muhafaza duvarı ittisalinde müceddeten inşası mukteza-ı irade-i seniyye hazret-i padişahiden bulunan kütüphane-i hümayun ...” (BOA, Y.PRK.HH. 23/17 (26 Teşrinievvel 1296 [7 Kasım 1880]) tanımlamaları plandaki iki bina arasındaki konumlanışla örtüşmektedir.

¹⁷Sofadan salona tebdil edilen mekan kurgusu hususunda bkz. Oya Şenyurt, *Osmanlı'da Mimari Mekân ve Yaşam Zamanının Mekânları Mekânın Zamanları*, (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2018), 329-352.

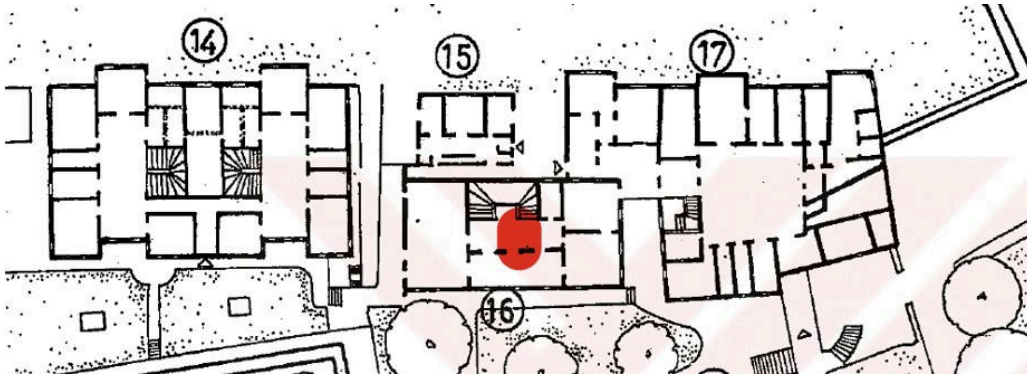

Şekil 4: Planda isimsiz bırakılan ve Şale Kasrı karşısında kalan binanın plan özellikleri keşifte belirtilen mekan organizasyonu ile örtüşmektedir. Keşifte, yan yana iki küçük oda, sofa, büyük oda, iki ana giriş ve iki “gezinti mahalli”nden bahsedilmektedir.

Şekil 5: Kütüphane binasının da içerisinde bulunduğu yapıların Kadınefendiler Dairelerine dönüşümünün Franz imzalı arşiv planları. BOA, PLK.P., 3940.

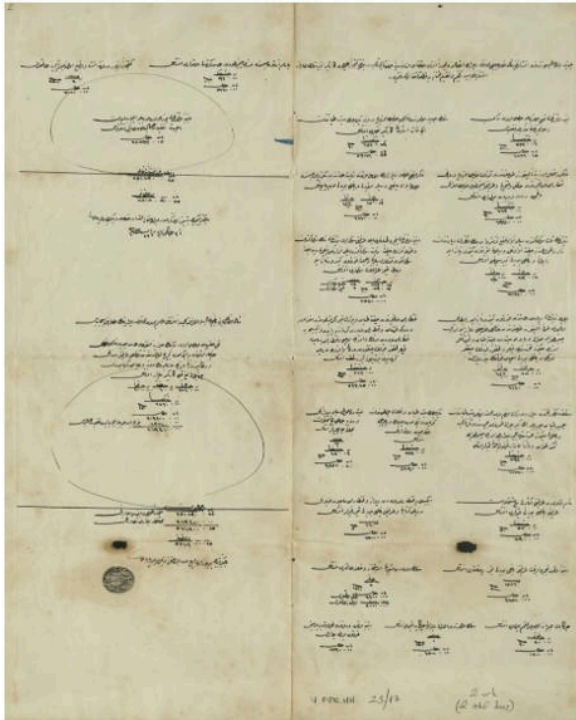
Plan üzerindeki açıklama yazısında: “yeni bir ebniyenin merbut harita üzerine piyantosı” yazılıdır.

Şekil 6: Yıldız Sarayı Kadınefendiler Dairelerinin (14 ve 16 numaralı) günümüzdeki durumu gösterir vaziyet planları. Bkz. Elvan Demirel, “Yıldız Sarayı Harem Yapıları Kadın Efendiler Dairesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 1998), 118. 16 numaralı yapı aslında kütüphane binası olup sonradan Kadınefendiler Dairesine dönüştürülmüştür.

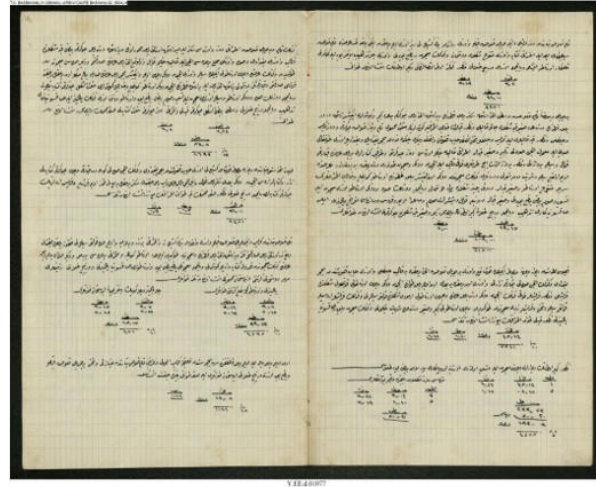
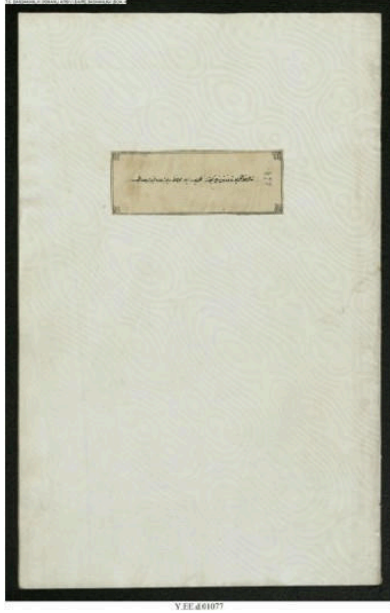

Şekil 7: 20. yüzyıl başlarında Yıldız Sarayı'nın vaziyet planı ve Harem yapılarının biçimlenişini gösterir. İşaretli yer kütüphane binasıdır. Bkz. Alman Mavileri, D-14.

Görsel 1: Birinci keşif defterinin görüntüsü ve defter sonunda yer alan mühür (BOA, Y. PRK. HH. 23/17 (26 Teşrinievvel 1296 [7 Kasım 1880])).

Görsel 2: İkinci keşif defterinin kapak sayfası ve iç sayfalarından birinin görüntüsü. Uzun tanımlamalar içeren defterde teknik detaylar haricinde süsleme özelliklerine de değinilmiştir (BOA, Y.E.E.d. 1077 (4 Nisan 1299 [16 Nisan 1883])).

1. Binanın Genel Tanımı

Kütüphane binası, enine dikdörtgen bir plana sahip yığma bir binadır. Tek katlı olarak tasarlanan binanın içerisinde, “güvez”, büyük, küçük odalar haricinde sofa, gezinti mahalli, şömine alanları, abdesthane, tuvalet ve çeşme bulunmaktadır. Bina kırma çatıyla örtülü olup geç dönem Osmanlı mimarisinde sıklıkla görülen neo-klasik üslupta inşa edilmiştir (**G.3 ve G.4**). 19. yüzyılda Osmanlı resmi binaların da üslubu olan neo-klasik tarz, kütüphane binasında sade cephe tasarımıyla uygulanmıştır. Bilindiği üzere 1800’lü yıllarda yalınlığa ve çizgisel olana duyulan ilgi tekrar canlanmış böylelikle mimarideki duyumsama da değişmiştir.¹⁸ Osmanlı mimarlığı da Avrupa’daki eğilimlerin etkisinde kalmıştır. Cephe tasarımının Batılı tarzı, iç plan düzenlemesinde ise geleneksel Türk sivil mimarisinin ilkelerine bağlılık, kütüphane binasında görülmektedir ki, bu durum 19. yüzyıl Osmanlı mimarisinin yaygın uygulamalarından biridir.¹⁹ Bu bağlılık, yukarıda da belirtildiği üzere değişim göstermeye başlamış sofanın mekan hakimiyeti, işlevsellik ve Batılı tasarım ilkeleriyle sınırlandırılmıştır. Plan ve tasarım ilkelerinin değişimi, iç mekan dekorasyonuna da doğrudan etkilemiş geleneksel mobilyalar yerini Batı tarzlı koltuk ve sandalyelere bırakmıştır.²⁰

¹⁸Heinrich Wöflin, *Sanat Tarihinin Temel Kavramları*, çev. Ahmet Cemal, (İstanbul: Hayalperest Yayınları, 2015), 85.

¹⁹Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, çev. Selim Deringil, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019), 181.

²⁰İlona Baytar, “19. Yüzyıl Osmanlı Saraylarına Ait Dekorasyon Katalogları,” *Sanat Tarihi Yıllığı* 24 (2015), 2-3.

Görsel 3: Keşif defterlerine göre aşağıda detayları paylaşılan kütüphane binasının arşiv fotoğrafı (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 90751/15).

Görsel 4: Sonradan iki katlı olarak değiştirilip Harem yapısı olarak kullanılan binanın günümüzdeki görünüşü.

2. Bina İnşaat Süreci

2.1. Temel Kazısı

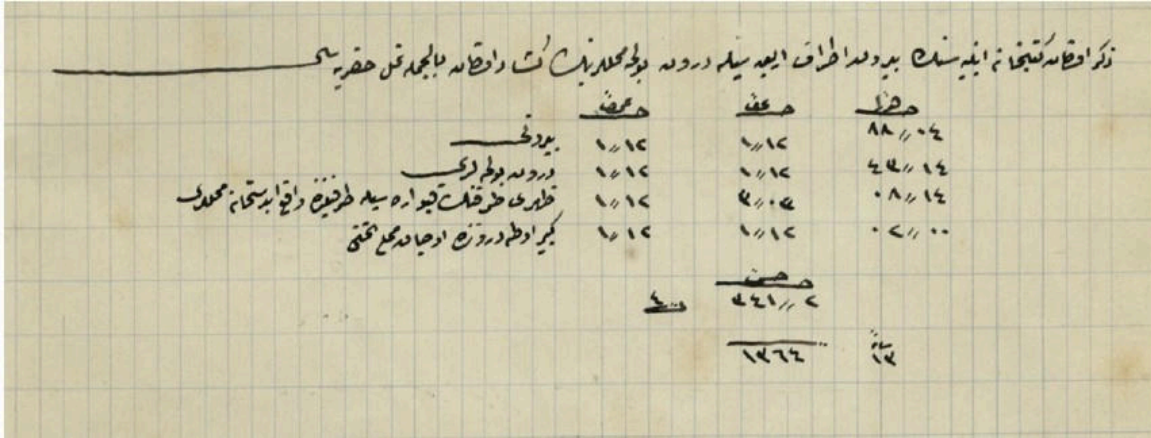
Kütüphane binasının temel dış duvarlarının inşası için 1,12 metre genişliğinde ve toplamda 66 metre uzunluğunda bir alan kazılmıştır. Temelin iç duvarlarının yapılacağı alanlar da aynı şekilde 1,12 metre genişliğinde olup, toplam uzunlukları yaklaşık 33 metreye ulaşmaktadır. Bunların yanı sıra, binanın arka kısmındaki “kapı arasıyla tarafeyninde” bulunan abdesthane bölümlerinin temel duvarları ile kütüphane içindeki “kebir oda” olarak adlandırılan büyük odada yer alan “ocak mahalli tahtı” duvarlarının inşa edileceği alanların genişlik ve uzunluk ölçümleri de detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre, arka tarafta yer alan “kapı arasıyla abdesthane” bölgesindeki temel duvarların yerleştirileceği alanların genişliği 2,25 metre, toplam uzunluğu ise yaklaşık 6,50 metre olarak hesaplanmıştır. Büyük odada bulunan ocak kısmının temel duvarları için ise

1,12 metre genişlikte ve 1,50 metre uzunlukta bir alan kazılmıştır. Tüm kazı alanlarının derinliği 1,12 metre olarak belirlenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda toplamda yaklaşık 256 m³'lük bir kazı gerçekleştirilmiştir.²¹

Kazı işleminin maliyeti, birim fiyatı 4 kuruş olarak belirlenmiş ve toplam maliyet 1.364 kuruş 13 para olarak hesaplanmıştır (**Tablo 1**) ve (**G.5**).

Tablo 1: Kütüphane binasının temel hafriyatının ikinci keşif defterine göre ölçüleri²²

Devran (Çevre uzunluğu)		Arzan (en)		Umkan (derinlik)		
Zira	parmak	Zira	parmak	Zira	parmak	
88	04	1	12	1	12	"birunu"
43	14	1	12	1	12	"derun bölmeleri"
08	14	3	03	1	12	"Zahrı (arka) tarafının kapı arasıyla tarafeyninde vaki' abdesthane mahalleri"
02	00	1	12	1	12	"kebir oda derununda ocak mahalli tahtı?"
Maliyet ²³						
Cismen		Birim Fiyat		Toplam		
Zira	Parmak	Kuruş	Para	Kuruş	Para	
341	2	4	-	1364	13	

Görsel 5: Yukarıdaki tablo 1'in keşif defterindeki özgün görüntüsü. (BOA, Y.EE.d. 1077 (4 Nisan 1299 [16 Nisan 1883])

Kazı maliyeti, keşf-i evvel defterinde birim fiyatı 3.50 kuruş olarak belirtilmiş ve toplamda 250 m³'lük bir alanın kazılacağı tahmin edilmiştir. Birinci keşifte temelin, "seng-i cedit molozdan, halis harçla münderiç, deruni yirmilik meşe tabanından iki kat ıskaralı" bir yapıya sahip olacağı ifade edilmiştir. Ancak, ikinci keşifte temelin meşe tabanlar ve ızgaralı bir sistem içermediği görülmektedir. Bu keşifte, temelin tamamen "som

²¹ Keşif defterlerindeki ölçü birimlerinin günümüz metrik sistemindeki karşılıkları yazılmıştır. Çalışmanın ana kaynağını ihtiva eden keşif defterlerinde parmak ve zira ölçü birimleri kullanılmıştır. Belgelerde uzunluk için tulen (طولاً), genişlik için arzan (عرضاً), yükseklik için kadden (قدّاً), kalınlık ve hacim için cismen (جسماً), derinlik için umkan (عمقاً), alan için sathan (سطحاً), çevre uzunluğu için devran (دوراً) ifadelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

²² Osmanlı ölçü sistemlerinden olan zira (arşın) 24 parmak ölçüsüne eşittir. 24 parmak = 1 arşın (zira). Bkz. Celal Esad, *İstılâhât-ı Mimariyye*, (İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1324), 39.

²³ İncelenen ikinci keşif defterinde toplam maliyetler şu şekilde hesaplanmıştır: Örneğin temel hafriyatındaki toplam uzunluk olan 341 zira 2 parmak ölçüsü tek tek birim fiyat olan 4 kuruş ile çarpılır. 341 zira x 4 kuruş = 1364 kuruş. Toplam maliyetin ilk kısmı bu şekilde bulunduğundan sonra; 2 parmak x 4 kuruş = 8 kuruş. Dönem içerisinde 1 kuruş 40 paraya denk gelmektedir. Bundan dolayı 8 kuruşu para cinsine çevirmek için 8 x 40 = 320 para. Parmak ölçüsünün maliyeti için 320 / 24 = 13,33 para sonucu elde edilmektedir. Sonuç aşağıya yuvarlanarak 13 para olarak yazılmıştır. Özetle 1364 kuruş 13 para sonucu elde edilmiştir.

papuç" ve duvarlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Ayrıca binada sürekli (mütemadi) bir temel sistemi kullanıldığı tespit edilmiştir. Temelin birim maliyetine bakıldığında, birinci keşifte 40 kuruş olarak hesaplanırken, ikinci keşifte bu maliyetin 30 kuruşa düştüğü görülmektedir. Bu maliyet farkı, meşe tabanlı ve ızgaralı temel sisteminin uygulanmamasından kaynaklanıyor olabilir. Bu değişiklik, toplam temel işçilik miktarını da etkilemiştir. İlk keşifte, iki kat meşe tabanlı ve ızgaralı kâgir temel için işçilik miktarı yaklaşık 489 m³ olarak öngörülmüşken, ikinci keşifte bu miktar 396,60 m³ olarak kaydedilmiştir.

Temelin "som papuç" olarak adlandırılan taş ayaklarının alt hizasına kadar, "cedid taş ve halis harç" kullanılarak temel duvarları örülmüştür. Bu duvarlar, kütüphane binasının ön cephesi, küçük odalar ile büyük odanın ön ve arka cephelerinin altına yerleştirilmiştir. Ayrıca, tuvalet ve kapı arasındaki alanın altında ve büyük odanın içindeki ocak bölümünün alt kısmına "rıhtım" adı verilen özel bir yapı inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra, temelin iç bölme duvarları da tamamlanmıştır. Görüldüğü üzere, özellikle ıslak ve sıcak alanlarda "rıhtım"²⁴ adı verilen ayrı bir döşeme sistemi uygulanmıştır. Aşağıdaki tabloda, binanın temel duvarlarına dair ayrıntılar yer almakta ve bu bilgiler yapının dikdörtgen bir formda inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Mekân organizasyonunda bir büyük oda, bir sofa, iki küçük oda ve bir tuvalet bulunmaktadır. Bazı bölgelerde, arazinin yapısal özelliklerine bağlı olarak duvar yüksekliklerinde farklılıklar görülmüştür. Ayrıca, kapı ile tuvalet arasındaki geçiş bölgesinde yer alan temel duvarının daha geniş bir şekilde inşa edildiği dikkat çekmektedir. Toplamda yaklaşık 455 m³ temel duvarı örülmüş ve bu iş için birim fiyatı 30 kuruş üzerinden 15.863 kuruş 30 para maliyet hesaplanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: Kütüphane binasının temel duvarı özellikleri

Temel Duvarlarının Bulunduğu Nokta	Uzunluk (metre)	En (metre)	Yükseklik (metre)
Ön Cephe	22.50	1.12	1.12
Küçük Odaların Cephesi	10.38	1.12	2.25
Büyük odanın som papuşlu olan yarı kısmı	3.77	1.12	1.50
Büyük odanın diğer yarısının arka cephesinin zemine denk olan kısmı	29.62	1.12	1.12
Temel iç bölme duvarları	20.75	1.12	2.25
	6.38	1.12	1.50
	5.27	1.12	1.88
İçerisinden lağım kanalları geçen tuvalet mahalleri ile kapı arasının altına inşa edilen yekpare rıhtım	6.38	3.19	3.00
Büyük odanın içerisinde yer alan ocak mahalli tahtının rıhtımı	1.50	1.12	3.00

Kütüphane binasının arka cephesinin altında yer alan dış temel duvarının üzerine, "cedid taş" ve "halis harç" kullanılarak sağlam bir duvar örülmüştür. Bu duvar, arka cephenin temel seviyesinden başlayarak kütüphanenin "iç zeminine müsavi oluncaya" kadar devam ettirilmiştir. Örülen duvarın içerisine, her yarım arşın mesafede "Liğorna tuğlasından iki sıra hatıl" yerleştirilmiştir. Duvarın dış yüzeyi, kum ve İngiliz çimentosu ile kaplanmış, ardından badana işlemi uygulanmıştır. Keşifte (لغورنه) şeklinde yazılan ifade, Livorno şehrine atıfta bulunmaktadır. 19. yüzyılda yerli yapı malzemelerinin, özellikle tuğla ve kiremit gibi ürünlerin, Avrupa'dan ithal edilen muadillerine kıyasla daha düşük kaliteye sahip olduğu ve bu nedenle geliştirilmesi

²⁴"Taşlık, sahrınc ve lağım gibi çimento ve taş veya çini çakıl veya tuğla kırıntılarıyla çimento veya kireçli harçtan ibaret olarak yapılan döşeme" Celal Esad, *İstilahât-ı Mimariyye*, (İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1324), 40.

gerektiği bilinmektedir.²⁵ Bu dönemde Livorno tuğlası, yapıların temel inşaatında tercih edilen önemli bir malzeme olarak dikkat çekmiştir. Livorno tuğlasının temel inşaatında kullanıldığı bir diğer örnek, Yıldız Sarayı'ndaki Harem-i Hümayun Dairesi'ne eklenen yapıdır. Bu binanın temel duvarlarının üzerine inşa edilen duvar örgüsünde de aynı tuğlalar kullanılmıştır.

20 Temmuz 1881 tarihli keşifte, “mezkûr temellerden bir kısmı üzerine Livorno tuğlasından bir kireç ve iki misli santorin toprağıyla münderiç inşa olunmuş olan duvarların miktarı” şeklinde geçmektedir.²⁶ Livorno tuğlasının erken kullanımına dair örneklerden biri, 1845-1854 yılları arasında Gaspard T. Fossati tarafından inşa edilen Darülfünun binasıdır. Günümüzde artık var olmayan bu binanın temelinden çıkarılan Livorno tuğlaları, 1934 yılında satışa sunulmuştur. Bu satış ilanında, tuğlaların 1000 adedinin 800 kuruş karşılığında satıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, ilanda yer alan bilgiye göre tuğlaların boyutları 30 x 15 x 5,5 cm olarak verilmiştir.²⁷

Keşf-i evvelde meşe tabanlı ve ızgaralı “som papuş”lara sahip kargir temelin üzerine “Ali Kurna tuğlasından kezaik harçla münderiç deruni kantarlık lama demirinden hatıllı ve hançerli” bölme ve beden duvarların inşa edileceği belirtilmiştir. Bu duvarların her iki yüzünün çimentolu harçla sıvanacağı belirtilmiştir. “Ali Kurna tuğlası” ifadesi, ikinci keşifte “Liğorna tuğlası” olarak yer almakta olup, her iki terim de Livorno'dan ithal edilen tuğlaları işaret etmektedir. “Ali Kurna” ifadesinin aslında A. Ligorna'nın yerel dilde bozulmuş bir şekli olduğu anlaşılmaktadır.²⁸ Birinci keşifte, binanın beden ve bölme duvarlarında Livorno tuğlasının kullanılacağı belirtilirken, ikinci keşifte bu tuğlaların yalnızca temel duvarlarında, hatıl biçiminde ve “kütüphanenin iç zeminine eşit seviyeye ulaşınca kadar” örülen duvarlarda kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, birinci keşifte toplamda 488,85 m³ duvarın örülmesi planlanmışken, ikinci keşifte bu miktarın 396,60 m³ olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

2.2. Beden ve Bölme Duvar İnşası

Temellerin yarısının üzerine “som papuşlar” inşa edilmiştir. Bu taş ayaklar, “Trieste taşının²⁹ söğelik ve çifte söğelik” özellikli malzemelerinden yapılmıştır. Taşlar, “kurşunlu demir kenet ve zıvanalar” yardımıyla birbirine bağlanmıştır. Temelden yükselen toplam 66.25 metre uzunluğundaki beden duvarı ve yaklaşık 35 metre uzunluğundaki bölme duvarı, “Marsilya'nın delikli tuğlası” ile örülmüştür (Şekil 8). Harcında, “ince kalburdan geçirilmiş toz kireç, Darıca kumu” ve çimento karışımı kullanılmıştır. Osmanlı döneminde sahil kasabası olan Darıca'dan getirilen kumun, sahilden alınmış olması muhtemeldir. Delikli tuğlaların tercih edilmesi, hem malzemenin hafifliği hem de dayanıklılığıyla ilgilidir ve aynı zamanda yapıda demir kirişlerin kullanımını olanaklı kılmıştır.³⁰ Beden duvarlarının kalınlığı yaklaşık 72 cm³¹, yüksekliği ise 4.13 metredir. Bölme duvarların genişliği 71 cm, yüksekliği ise yaklaşık 4.60 metredir. Beden duvarlarının içinde “dâiren-mâ-dâr” şeklinde dolanan “kantarlık lama demirinden başları gizli hançerli” bir kuşaklama bulunmaktadır.

²⁵Rifat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1988), 118.

²⁶BOA, Y.PRK.HH. 8/25 (8 Temmuz 1297 [20 Temmuz 1881])

²⁷Uzay Yergün, “Batılılaşma Dönemi Mimarisinde, Yapım Teknolojisindeki Değişim ve Gelişim” (Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2002), 92, 100.

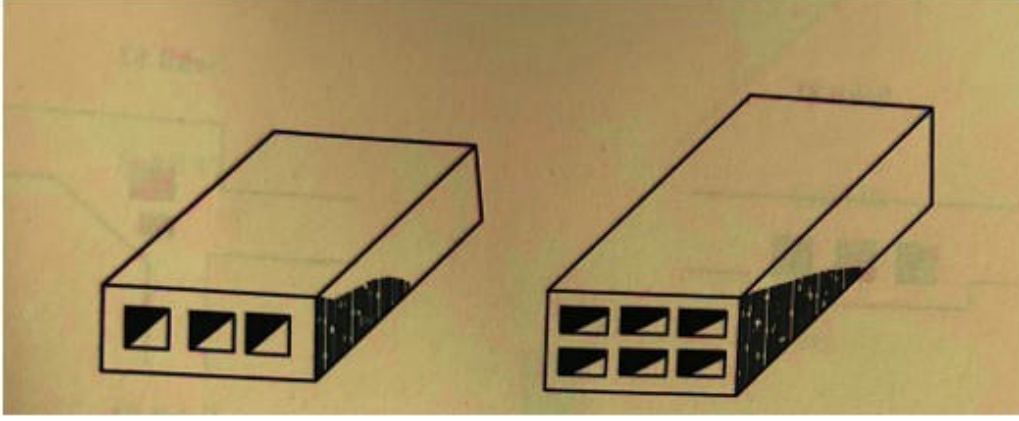
²⁸M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I (İstanbul: MEB, 1993), 52.

²⁹Kuzeydoğu Adriyatik kıyısında yer alan Trieste kentinden çıkarılan taşlar, kumtaşı ve kireçtaşı özelliği taşımaktadır. Kumtaşları, aşınma ve darbelere karşı dayanıklı olduğu için yol döşemelerinde tercih edilmektedir. Bu döşemelere İtalyanca “masegni” denmektedir. Bkz. “Trieste, where the word Karst originates,” Blogs Egu, erişim 07 Kasım 2024 <https://blogs.egu.eu/divisions/ts/2019/10/16/trieste-where-the-word-karst-originate/>. Sarayın inşaatında tercih edilen Trieste taşları muhtemelen kireçtaşı özelliğinde olanlardır.

³⁰Ali Talat, *Kârgir İnşâât ve Eşkâli*, (İstanbul: Koruma Akademisi Yayınları, 2022), 78. Mehmed İzzet'in 1903-1904 yılındaki eserinde delikli tuğla için: “Kargir ebniyelerde Mürefte'nin delikli tuğlası adı tuğlaya nisbetle sıklıkla hafif olması münasebetiyle şahnişler ve cumbalar için ekseriyatıyla kullanılır. Bu tuğlanın başlıca iyiliğinden biri de rutubet yapmamasıdır.” demektedir. Bkz. Mehmed İzzet, *Rehber-i Umur-u Beytiye*, (Dersaadet: Feridiye Matbaası, 1319), 240.

³¹Kütüphanenin hemen yanında yer alan Kadınefendiler 1 binasının da beden duvar kalınlıkları yakın ölçüdedir. Kadınefendiler 1 dairesinin beden duvar ölçüleri ön ve arka cephelerde 75 cm, yan cephelerde ise 65-70 cm olarak belirtmiştir. Bkz. Elvan Demirel, “Harem Yapıları”, 107. Öte yandan burada görülen tuğla duvar kalınlığı üç tuğla kalınlığındaki duvara denk gelmektedir. Bkz. Ali Talat, *Kârgir İnşâât*, 74.

Yapının sağlamlığını artırmak amacıyla yapılan bu demir kuşaklamanın yanı sıra pencere ve kapı üstlerine de lama demirinden “atma”lar yerleştirilmiştir. Birinci keşifte, bölme ve beden duvarlarının Livorno tuğlası kullanılarak inşa edileceği belirtilmişken, ikinci keşifte bu duvarların “delikli Marsilya tuğlası” ile örüldüğü görülmektedir. Bununla birlikte, duvar yapımında “lama demirinden hatıl ve hançer” sisteminin kullanılacağı her iki keşifte de ifade edilmiştir. Hançer, lama demirlerini sabitlemek amacıyla kullanılan küçük kılıçlardır.³²

Şekil 8: Delikli tuğlanın örnek çizimi (Ali Talat, Kârgîr İnşâât, Şekil 78).

Kütüphane binasında toplam dört şömine bulunmaktadır. Bu şöminelerin yer aldığı bölge ile bacalarına, "pasalığa bir sıra İngiliz ateş tuğlası" yerleştirilmiştir. İlgili alanın dış yüzeyi, "kum ve İngiliz çimento-sundan, efrenç sıvacılar marifeti ve tahtı male" kullanılarak sıvanmıştır. Bu sıva işlemlerinde yabancı işçilerin çalıştırıldığı anlaşılmaktadır. Şömine gibi Avrupa'dan ithal edilen yapı unsurları için bu alanda deneyime sahip ustaların görevlendirilmiş olması muhtemeldir. Batılılaşmanın önemli simgelerinden biri olan şömineler, yalnızca mekanların düzenini değil, aynı zamanda yapı tekniklerini ve iş gücü tercihini de etkilemiştir. Örneğin, 28 Teşrin-i Evvel 1316 (10 Kasım 1900) tarihli bir ödeme makbuzunda, "Ebniye-i seniyyenin şöminelerini muayene etmek için Fransadan getirtilen" bir ustaya yer verilmektedir. Bu uzmana toplamda elli dokuz Osmanlı lirası ödeme yapılmıştır.³³ Ayrıca, saray çevresinde iç mekan düzenlemelerinde şömine kullanımının etkisi belgelerde açıkça görülmektedir. Avrupa'daki (Paris, Viyana ve Londra) şömine üreticilerinden katalog talep edilerek bu tasarımlar, iç mekan tefrişatı için değerlendirilmiştir.³⁴

2.3. Çatı İnşaatı

Beden duvarlarının iç yüzeylerinin üst kısımlarına, her “iki arşında bir” aralık bırakılarak "seksen kıyyelik lama demir" yerleştirilmiştir. Bölme duvarlarının üst kısımlarına ise "arşında bir kanca başlı askılar" eklenmiştir. Bu düzenin üzerine, “dört ile beş parmak kalınlığında meşe ağacından yapılmış taban” monte edilmiştir. Taban, bölme duvarlarının üstüne sabitlenmiş olan kanca başlı askılara bağlanmıştır. Üst örtünün kırma çatı formunda olduğu ve yapımında “tam kalastan mahya, seren biçmesinden mikras, biçme kalastan aşık ve mertek” kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çatı iskeletinin yüzeyi “çap koğuşu”³⁵ ile kaplanmış, ardından “sekiz kıyyelik çinko” ile örtülmüştür.

³² Celal Esad, *İstîlâhât*, 34, 63.

³³ BOA, ML.EEM., 357/7 28 Teşrin-i evvel 1316 [10 Kasım 1900]).

³⁴ Bkz. BOA, HR.SFR.3., 515/84 ; Y.A.HUS., 438/9; Y.EE., 29/169.

³⁵ “Çap” ifadesi kerestenin kare veya dikdörtgen kesitinde biçildiğini belirtmek için kullanılmıştır. Bkz. Damla Acar, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'da Ahşap Yapım Sistemlerinin Değişimi: Gelenekselin Rasyonelleştirilmesi” (Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2015), 384. Öte yandan “koğuş” ifadesi ise; koğuş ağacı, Bartın koğuşu ve kırıç türünde bir çeşit ağaç olarak belirtilmektedir. Bkz. Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî* (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317), 1104.

Birinci keşifte çatı kirişlerinin putrel demirinden yapılacağı ve makaslı bir çatı sisteminin uygulanacağı belirtilmiştir. Ancak ikinci keşifte bu sistemin tamamının ahşap malzemelerle inşa edildiği görülmektedir. Ayrıca, birinci keşifte lama demirinden çifte tabanın duvarlara yerleştirileceği ifade edilmişken, ikinci keşifte bunun yerine "meşe ağacından bir taban" serildiği kaydedilmiştir. Başlangıçta tamamen demirden yapılması planlanan çatının, nihayetinde ahşap malzeme kullanılarak inşa edildiği görülmektedir. Demir çatıdan ahşap çatıya geçişin en önemli nedeni maliyet farkı olabilir. İlk keşifte 272,25 m²'lik demir çatının birim maliyeti 95 kuruş olarak hesaplanmışken, ikinci keşifte yaklaşık 373 m² büyüklüğündeki ahşap çatının birim maliyeti 52 kuruş olarak belirlenmiştir. Ahşap çatının toplam maliyeti 21.983 kuruş iken, birinci keşifte öngörülen demir çatının toplam maliyeti 34.485 kuruştur. Dikkat çekici bir şekilde, ahşap çatı alan olarak 100 m² daha büyük olmasına rağmen demir çatı maliyetine yaklaşmamıştır.³⁶

Çatının demir malzemeden inşa edilme isteği, olası yangın riskini ve zararını minimize etmek için olsa gerektir. Nitekim binanın kütüphane hüviyetinde olması, ana yapı malzemesinin kargir olmasına neden olduğu gibi çatının malzeme tercihi de tesir etmiş denilebilir.

Saçak kısmında "tek söğelik Triesteden zar" ve "üzeri kornicelik (kornişlik) Triesteden silme avadanlık" yapılmıştır. Trieste taşlarıyla yapılan taş saçak, demir kenet ve zıvanalarla birbirine bağlanmıştır. Trieste taşı dönemin önemli yapı malzemelerinden biri olup 19. yüzyıl inşaat tüccarlarının ilan kayıtlarında görülmektedir (**G.7**). Taşların dış yüzeyine "yağlı boya" sürülmüştür.³⁷ Silmeli taş saçığın üzerine keşifte "korkuluk" şeklinde belirtilen bir siper/parapet duvarı inşa edilmiştir. Bu korkuluk duvarının ön yüzü "söğelik Trieste taşından" olup arka tarafı ise delikli Marsilya tuğlasındandır. Çatıdaki bu siper arşiv fotoğrafında da görülebilmektedir (**G.6**). Taşların yüzeyi yine yağlı boyalıdır. Duvarın üzerine kurşun levhalar serilmiştir. Bu levhalar, Sinop latasından hatıllara demir cıvatalarla sabitlenmiştir. Osmanlı mimarisinin özellikle üst örtüde sıklıkla tercih ettiği kurşun malzeme bu yapıda da görülmektedir. Kurşun kaplama yerine özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru galvanizli oluklu sac kullanımına da rastlanmaktadır.³⁸ Çatı seviyesini aşarak inşa edilmiş olan "bölme siper" ve arka tarafta kalan "korkuluk duvarları" da benzer malzeme ve teknikle yapılmıştır. Bu haliyle çatı, gizli çatı biçimi almıştır. Hem "siper bölme" hem de "korkuluk" duvarları üzerine "yerli kurşun" serilmiş olup bu kurşunlar aynı zamanda çatı derelerinde de kullanılmıştır.

³⁶Yıldız Sarayı içerisinde 1898 yılında inşaatı tamamlanan ve Raimondo D'Arango tarafından tasarlanan kütüphane ve müzehane binalarının masrafları, demir malzeme kullanımından dolayı da artmıştır. İlgili binaların birinci keşfiyle ikinci keşfi arasında iki kat fark görülmektedir. Saray, maliyet farkını, "ebniye-i mezkurenin sakıfı (çatısı) ve cüdran (duvarlar) erbaası kamilen ahşaptan mamul ve tezyinattan ârî bulunmasına nazaran inşaat için ihtiyar edildiği beyan olunan masarîf pek fahiş görüldüğünden ve bu hesapta pek büyük bir sehv veya suiistimal vuku' anlaşılmakta bulunduğundan hesabın yeniden tetkikiyle ..." şeklinde sormuştur. Bu soruya cevaben: "Daranko (D'Arango) kalfa marifetiyle keşfi bil-icra inşa olunmuş olan mezkur ebniye inşaat masarîfinin tetkikiyle tahkikat icrasına memur edilen ebniye-i seniyye kalfa ve mühendislerinin bu babda ita eyledikleri raporda mezkur ebniyenin mukaddema tanzim edilmiş olan keşf-i evvel defterinde inşaat ve tamirat-ı mezkure masarîf-i lira-yı yüz kuruştan iki yüz yirmi bir bin dokuz yüz yetmiş bir (221.971) kuruş keşf ve tahmin kılındığı gösterilmiş ise de tavan ve kalemkar masarîfinin keşfinde dahil olmamasından ve ahşap olarak yapılmış olan döşemenin kaldırılıp putrel kirişli tonoz inşasıyla bit-tekrar ahşap döşeme yapılmasından ve keşf-i evvel haricinde kaskatın tamiriyle mücedded köprü inşa ve diğer köprünün de tamiri icra kılınmasından ve ebniye-i mezkurenin derununa bölmeler ilavesiyle maa bez kalemkar işleri yapmasından ve sakıf ve kuleler gibi daha bazı aksam-ı ebniyenin mahv u isbatından dolayı inşaat ve tamirat-ı mezkure masarîfinin lira-yı yüz kuruştan dört yüz elli yedi bin beş yüz doksan altı (457.596) kuruşa balığ olduğu ..." denilmiştir. Bkz. BOA, Y.MTV, 183/19 (10 teşrinievvel 1314 [22 Ekim 1898]).

³⁷Taşın ömrünü uzattığını düşündükleri için taşın dış yüzeyine yağlı boya sürülmektedir. Bkz. Damla Acar, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'da Ahşap Yapım Sistemlerinin Değişimi: Gelenekselin Rasyonelleştirilmesi" (Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2015), 115.

³⁸Hem nitelik hem de maliyet açısından iki malzeme karşılaştırılmış ve bunun için bir rapor hazırlanmıştır. Bkz. Damla Acar, "Ahşap Yapım Sistemleri", 279-280.

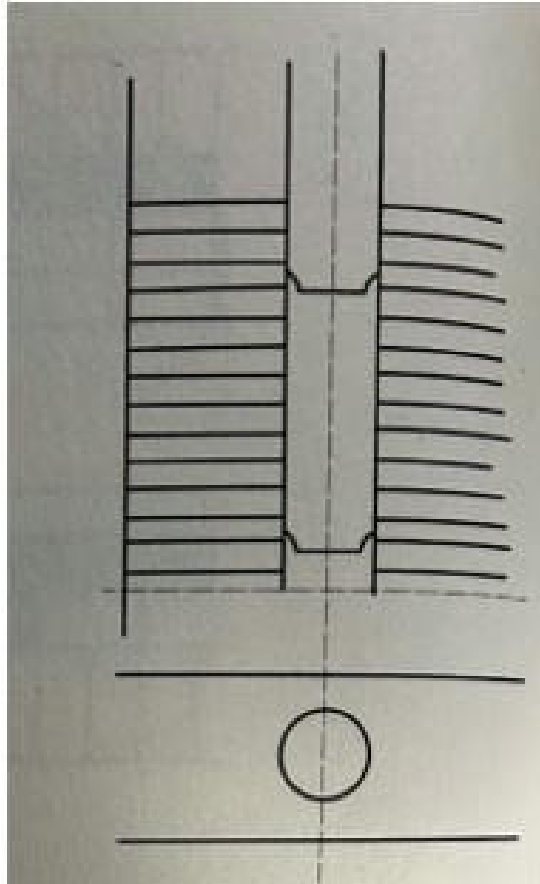
Görsel 6: Keşifte "korkuluk" olarak bahsedilen çatı parapet/siper duvarının gösterimi.
(İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 90853/0009.)

Çatıya Marsilya kiremidi döşenmeden önce yüzey çinko ile kaplanmıştı. Bu çinkoların üzerine kiremitlerin düzgün bir şekilde yerleştirilmesi amacıyla "pasalık kalastan çıtalar," mahyalara "kapak bastırma" yöntemiyle monte edilmiştir. Kapak tahtaları ile düz bir zemin oluşturulan çatıya, Marsilya kiremitleri dikkatlice yerleştirilmiştir. Çatı yalıtımına büyük özen gösterildiği gibi, kiremitlerin sağlam bir şekilde sabitlenmesine de önem verilmiştir.

Görsel 7: 19. yüzyılda faaliyet gösteren önemli inşaat malzeme tedarikçilerinden H.G. Laghos'un 1891 yılına ait Şark Ticaret Yıllığı'nda yayımlanan reklamı. İlanda Fransa, Trieste ve Malta'dan taş tedarik edildiği belirtilmektedir. (Raphael C. Cervati, Annuaire Oriental (ancien indicateur oriental) du commerce de l'industrie, de l'administration et de la magistrature, (Constantinople: Cervati Freres, 1891), vue 1180, p. 83. "Annuaire oriental," Bnf Gallica, erişim 10 Temmuz 2024, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9341936/f1180.item>)

Çatının üzerine Marsilya tuğlasından üç şömine bacası inşa edilmiştir. Bu bacaların iç yüzeylerinde “halis harç”³⁹ kullanılmış ve aynı zamanda dökme demirden “kubur geçmeli” parçalar yerleştirilmiştir. Bu düzenleme, bacaların içindeki duman yollarını oluşturan künklerin dökme demir geçmelere sabitlendiğini göstermektedir. **Ali Talat**’ın *Kârgîr İnşâât* adlı eserinde, bacaların iç yüzeyinde harç ve künk kullanımının sürtünmeyi azaltarak bacanın çekiş gücünü artırdığı, ayrıca düzgün bir form sağladığı için kalıba ihtiyaç bırakmadığı belirtilmiştir.⁴⁰(Şekil 9) Bacaların dış yüzeyleri “çimento sıva” ile kaplanmış ve üzeri badana ile tamamlanmıştır. Başlıklarında ise Malta taşı kullanılmıştır. Bu taşlar, “silme avadanlıklı açma ve takozlu” detaylarla hareketlendirilmiştir. Çatıdaki yağmur olukları ve borular çinko malzemeden yapılmıştır. Dört şömine bulunmasına rağmen üç baca yapılması, şöminelerden ikisinin ortak bir baca kanalını kullandığını düşündürmektedir. Keşf-i evvel defteri, saçakların “Triestenin tek söğeliğinden silme avadanlıklı” şekilde inşa edileceğini belirtmiştir ve bu tanım ikinci keşifle uyum göstermektedir. Birinci keşifte saçığın en alt kısmını oluşturan baştaban (defterde “arkitreva” olarak geçmektedir) detaylandırılırken, ikinci keşifte saçığın en üst kısmı olan korniş (“kornicelik”) tanımlanmıştır. Ayrıca, ikinci keşifte saçığın üzerinde yer alan “korkuluk” olarak adlandırılan parapet duvarı, birinci keşifte “siper duvarı” olarak ifade edilmiştir. Her iki keşifte de bu duvarın yüzeyinin Trieste taşından kaplanacağı belirtilmiştir. Birinci keşifte taşın niteliği “Triestenin sipariş taşı” olarak yazılmışken, ikinci keşifte “söğelik Trieste taşı” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca, taş kaplamanın yapıldığı duvar örgüsünün birinci keşifte “Ali Kurna tuğlasından” inşa edileceği belirtilmişken, ikinci keşifte bu örgünün “delikli Marsilya tuğlasından” yapıldığı bildirilmiştir.

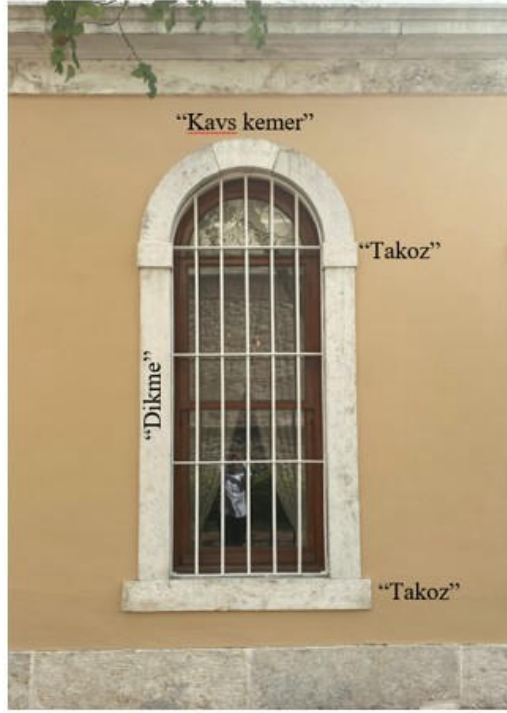
Şekil 9: Baca içerisinde künk kullanımı gösterir örnek çizim. (Ali Talat, *Kargir İnşaat*, Şekil 82).

³⁹Halis harç, kireçle kum ya da kireç ile horasandan elde edilen bir harç. Celal Esad, *İstîlâhât*, 33.

⁴⁰Ali Talat, *Kârgîr İnşâât ve Eşkâli* (İstanbul: Haydarpaşa Demiryolları Matbaası, 1341), 36.

2.4. Pencere ve Kapı Söveleri

Pencereler için toplamda on dört söve yapılmıştır. Bu sövelerin “alt başlıkları ve balalarının takoz ile kavs kemerleri” çifte söğelik Trieste taşından yapılmıştır. Sövelerin iki yanındaki “dikmeler” ise sövelik Trieste taşından oluşturulmuştur **(G.8)**. Taşlar arasındaki bağlantılar, kurşunlu demir kenet ve zıvana kullanılarak sağlamlaştırılmıştır. Pencerelerin üst söve bölümlerinde iki sıralı taş kaplama yapılmışken, yan kenarlarda tek sıra taş kaplama tercih edilmiştir. Söveler, yarım daire kemer formunda tasarlanmıştır. Ayrıca, taş yüzeyleri yağlı boya ile kaplanarak korunmuştur.

Görsel 8: Pencerelerin taş sövelerinin keşifteki tanımlamalarına göre bölümlerini gösterir.

Dört kapı için hazırlanan söveler, yine “çifte söğelik Trieste” taşından yapılmıştır. Bu kapılardan ikisinin üst sövesi “kavisli,” diğer ikisinin ise “düz” olarak tasarlanmıştır. İlginç bir şekilde, üst sövelerin kavisli ya da düz olması birim fiyatı etkilememiştir; her iki tür üst sövenin birim fiyatı 90 kuruş olarak belirlenmiştir. Söve kalınlıkları, duvar kalınlıklarıyla uyumlu olacak şekilde düzenlenmiş ve taş yüzeyleri yağlı boya ile kaplanmıştır. Kapı ve pencere sövelerinin malzeme ve yapım teknikleri, birinci keşifte belirtilen özelliklerle uyumludur. Ancak, kapı ve pencere sayılarında değişiklik olduğu görülmektedir. İlk keşif defterinde 12 pencere ve 2 kapı yer alırken, ikinci keşifte bu sayı 14 pencere ve 4 kapı olarak güncellenmiştir.

2.5. “Güvez” (Bordo) Oda

Kütüphane binasında yer alan mekânlardan biri, keşif defterinde (موز) olarak yazılmış ve muhtemelen “gügez” ya da “güvez”⁴¹ şeklinde telaffuz edilen bordo bir oda olarak belirtilmiştir. Bu odanın tavanı, 5 metre uzunluğunda ve 4.37 metre genişliğinde “çökertme tavan” tarzında inşa edilmiştir. Tavan, “tam biçme kalasının bir çırpılı bınarından” yapıldığı ifade edilmiştir; bu, kerestenin enine kesilerek elde edilen dört köşe kadronları tanımlamaktadır.⁴² Bir çırpılı dört köşe kadron tahtalar, 12.5 santimetre aralıklarla çöker-tilerek, “üç sıra kitabe çatmalı” bir iskelet oluşturulmuştur. Tavan, kenarlardan kademeli olarak içe doğru

⁴¹“Deep or dark violet color.” James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, (Beirut: Librairie Du Liban 1987), 1598. Ayrıca sözlükte az mora çalan kırmızı olarak da tarif edilmektedir. Bkz. Mehmet Bahaettin (Toven), *Yeni Türkçe Lügat*, (İstanbul: Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1927), 615.

⁴²Celal Esad, *İstîlâhât*, 20.

çökertilmiş, kademelerin aralarına düz kirişler yerleştirilmiş ve iki çırpılı kalasla kaplanmıştır. Kaplamaların üstüne “ravenduk bezi⁴³” gerilmiştir.⁴⁴ Kaynaklarda bu bez, “muşamba” ya da “bezirlenmiş keten bezi” olarak da geçmektedir.⁴⁵ Bez, üzerine yağlı boya ile süslemeler ve kalemişleri yapılmadan önce tavanın pürüzlerini gidermek için “sommacun” sürülmüştür.⁴⁶ Çökertme kitabelerin çevresi, “tam ve bir çırpılı kalastan silicikari” yöntemiyle çeşitli silmelerle süslenmiştir. Yağlı boya uygulamasının ardından tavan, “yaldız ve hindkari ornato” süslemelerle dekore edilmiş ve en sonunda verniklenmiştir (**G.9 ve G.10**). Owen Jones tarafından 1856 yılında hazırlanan *The Grammar of Ornament* adlı kitapta “Indian” ve Hindoo” başlıklarında iki sanat tarzının süsleme desenleri verilmiştir. Keşifte bahsedilen tavan süslemelerin karşılaştırılması için adı geçen kitaptan örnekler aşağıda paylaşılmıştır (**G.11**).

Görsel 9: Keşifte “güvez oda” olarak belirtilen mekanın restorasyon sonrası tavan fotoğrafı. Söz konusu tavana tatbik edilen süslemeler keşifte “hindkari” olarak nitelendirilmektedir.

Görsel 10: Bordo odanın günümüz fotoğrafı.

⁴³Ravenduk bezi; yelken, hamak, giysi, çadır ve resim tuvalinde kullanılan bir bezdir. Bu bez, 1780'lerde Rusya'da ketenden üretilen bir kumaş türü olup sert ve düz dokuma özelliğine sahiptir. S.S. Marks, *Fairchild's Dictionary of Textiles*, (New York: Fairchild Publications, 1959) 450. Bezin Osmanlı inşaat alanında kullanım yaygınlığı, 19. Yüzyılın ikinci yarısındaki inşaat belgelerinde tespit edilebilmiştir. Damla Acar, *Ahşap Yapım Sistemleri*, 256.

⁴⁴Bu odanın restorasyon çalışmaları esnasında binanın merdiven altına kaldırılmış rulo halinde sarılı tuvallerin olduğu keşfedilmiştir. Bu tuvallerin tavanın zaman içerisinde “aslına uygun olarak” onarılmasında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bkz. Sevinç Çelik, “Harem Yapıları”, 140-141.

⁴⁵Gülsün Tanyeli, “Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir” *Osmanlı İnşaat Teknolojisi Tarihi*, (İstanbul: Akın Nalça Kitapları 2017), 122.

⁴⁶Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, (İstanbul: YEM Yayın, 2017), 425.

Görsel 11: *The Grammar Of Ornament* adlı kitapta Hint sanatına ait süsleme desenlerini gösterir. Soldaki desenler, kitapta “HINDOO” başlığında ele alınmışken sağdaki desenler “INDIAN” başlığı altındadır.

(Owen Jones, *Ornament*, Plate LVIII, XLIX).

Tavanın tekne kısmı olarak belirtilen “tavan etrafı”ndaki⁴⁷ düz hatta sahip bölüme “iki çırplı kalastan zar ve ince lamba⁴⁸” yapılmıştır. Aynı zamanda “silicikari” marifetiyle üst kısımları “armudi” silmelerle alt kısımlar ise “boynuz? kırma püskül”lerle hareketlendirilmiştir (**G.12**). Tavan ile duvarın birleşim noktalarında, her 18.75 santimetrede bir konsollar yerleştirilmiştir. Bu konsolların her ikisinin arasına, “alçıdan dökme oyma pul yapıştırma” yöntemiyle bir tür dekoratif kartonpiyer çalışması uygulanmıştır. Tavanın çevresini dolanan lambaların üst kısımları, “tam kalastan kebir armudi koltuk silme”lerle süslenmiştir. Ali Talat, koltuk silme ve zar uygulamasının yalnızca tavan süslemesinin bir parçası olmadığını, aynı zamanda tavan köşelerinin kapatılmasını da sağladığını ifade etmektedir.⁴⁹ Konsolların yüzeyleri ve aralarındaki düzlükler “yaldız ornatolu” bir şekilde dekore edilmiş, tavanın tamamı verniklenerek son haline getirilmiştir. Oda tavanının çevresindeki tekne bölümünde, “iki sıra silme, zar kaplama, çökertme kitabe ve koltuk silme” gibi detaylı çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca, tavanda “gölgeli ornato”lardan söz edilmekte olup bu süsleme tekniğinin geç dönem kalemîşi uygulamalarda sıkça tercih edildiği belirtilmiştir.⁵⁰ Bu tanımlamalara benzer olduğu için aşağıda Ali Talat’ın kitabında yer alan “Tavanların koltuk silmelerinde konsol (Furuş) istimali” alt başlığında kullandığı tavan çizimlerinde konsol, zar ve koltuk silmelerin kullanımlarını örneklemekle birlikte tavan etrafı teknesini göstermektedir (Şekil 10). Ali Talat, Şekil 255-۲۰۰’te gösterilen çizim için; “tekne kısmı münhani olarak tertib olunmuş konsollu bir tavanı gösterir. Bu münhani kısım gerçi ahşabdan da yapılabilir ya da tahtaların fasl-ı müşterekleri behemehâl görüleceğinden sıva ile yapmak daha muvafıktır. Konsollar dahi münhani kısma tesadüf etmek üzere yapılır”⁵¹ şeklinde tanımladığı tekne kısmı, keşifte kütüphane tavanının etrafındaki eğrisel hatta sahip bölümlerle tanımlama açısından uyusmaktadır.

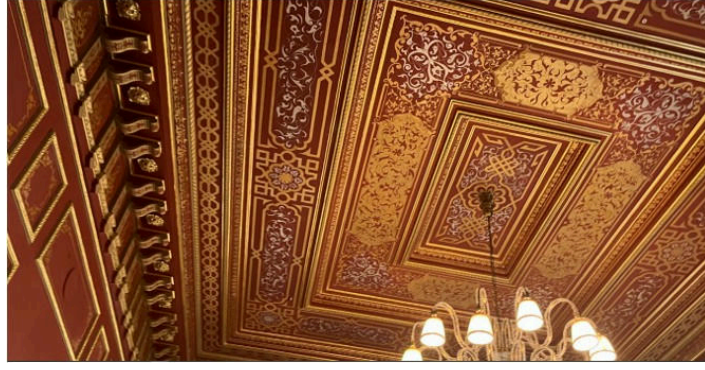
⁴⁷Keşifte “tekne” olarak işaret edilen bölüm, tavanın merkezini değil duvarla tavanın kesiştiği ve eğrisel hatta sahip noktadır.

⁴⁸Lamba, ahşabın kenarına rende yardımıyla inceltilerek açılan oyuk yoldur. Celal Esad, *İstîlâhât*, 39.

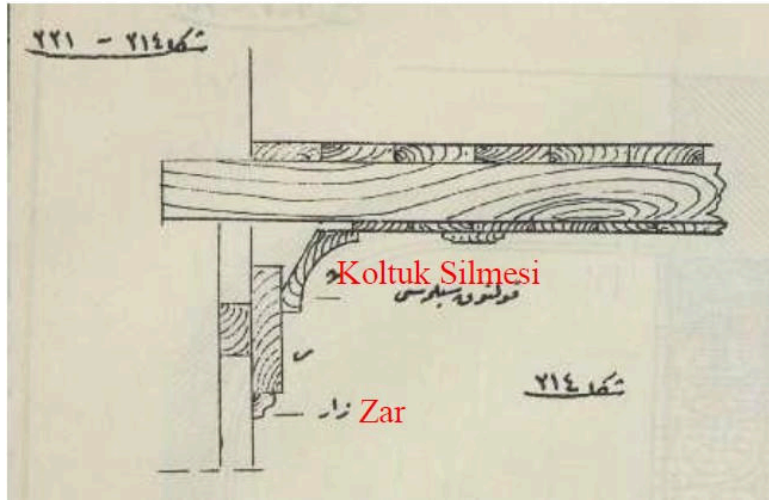
⁴⁹Ali Talat, *Ahşab İnşaat*, (İstanbul: Haydarpaşa Demiryollar Matbaası, 1341), 57.

⁵⁰Batı sanatında özellikle Barok dönemle başlayan gölgeli/gölgesel üslup, biçimi çizgisel sınırlardan kurtararak devingen kılmıştır. Böylelikle desen ayrıntılarıyla belirgin ve çekici hale gelmiştir. Bkz. Heinrich Wölfflin, *Sanat Tarihi*, 33-34.

⁵¹Ali Talat, *Ahşab İnşaat*, 61.

Görsel 12: Keşifte “boynuz kırma” olarak tarif edilen konsollar ve aralarındaki “alçıdan dökme oyma pul”ların restorasyon sonrası fotoğrafı.

Şekil 10: Koltuk silmesi ile zar bölümlerini gösterir (Ali Talat, Ahşap İnşaat Eşkali, Şekil 214).

Mekanın pencere çevreleri için “tam kalas bınarından” yani çam ağacından elde edilen dört köşeli kadrönlükler kullanılmıştır. Kadrönlüklerin ortası “silicikari kaval” silmelerle geçilmişken kenarları ise “armudili köşe pervazlı”dır. Çerçevelerin alt kısımları, “armudi silme kuşaklı”dır. Çerçevelerin duvar tarafındaki yüzeyleri için “iki çırpılı kalastan vasatı kınış açma” tahtalar kullanılmıştır. Bu kaplama tahtalarının iki tarafında “armudili” silmeler bulunmakta olup alt kısımlarında ise “çita” (pasa) kullanılmıştır. Pencere mahallerinin alt iç derinliklerinde “kalıp ile macundan dökme/döğme” halat şeklinde burma⁵² kordonlu kebir ve sağır donanma” yapılmıştır. Halat şeklindeki burma motifler, kalıpların içerisine dökülen macundan yapılmış ve kartonpiyer süslemeye benzerdir. Nitekim Celal Esad sözlüğünde kartonpiyer için “mukavva ve tutkal macunuyla üstübeç vesaireden dökdürme mücessem tezyinat”⁵³ ifadelerini kullanmıştır. Hamur kıvamlı macunun kalıplara dökülmesiyle yapılan süsleme işleri, 1862-1863 yıllarında Çağlayan Köşkü’nde de gerçekleşmiştir. Bu işlem, “döğme alçı ve macun ile yapılan oymalı kartonpiyerlerin yerine montajı üstadiyesi” şeklinde aktarılmıştır.⁵⁴ Görüldüğü üzere kartonpiyer uygulaması, dökme alçı veya macun ile karşılık bulmaktadır. Öte yandan Şekil-11’de keşifte “halat şeklinde burma” süslemesine denk gelecek örnek bir çizim gösterilmiştir. Bunların dışında pencerelerin çevrelerinde “pervaz, kuşak, kitabe ve donanma”⁵⁵ gibi hareketlendirmeler mevcuttur.

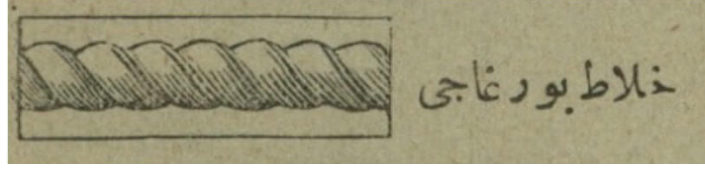
⁵²Bükülmüş bir halatı andıran süslemeye/süse verilen isim. Bkz. Celal Esad, *Dictionnaire Des Termes D'Art Français-Turcs-Turcs-Français*, (İstanbul:Matbaa-i Amire, 1340), 255.

⁵³Celal Esad, *İstılâhât*, 59.

⁵⁴Damla Acar, *Ahşap Yapım Sistemleri*, 383.

⁵⁵Celal Esad, donanma için yapının cephesine yapılan silme ve süsleme tanımlaması yapmıştır. Bkz. Celal Esad, *İstılâhât*, 37. Keşif defterinde iç mekanda görülen süslemeleri belirtmek için kullanılmıştır. Böylelikle kelime, hem iç hem de dış mekan süslemelerini kapsamaktadır.

Pencerelerin çevresinin tamamı “likalı efrenc yaldızlı tezhipli”⁵⁶ olup sommacun ve “yağlı güvez boya” ile boyandıktan sonra verniklenmiştir.⁵⁷

Şekil 11: Celal Esad'ın sözlüğünde kitabeler ve silmelerde görülen süsleme desenleri aktarılmıştır. Bunlarda biri de “halat burgacı” olarak ifade edilen süslemedir. (Celal Esad, Istılâhât, 49.)

Kütüphane içerisinde güvez renkli oda dışında bir küçük bir büyük oda, sofa ve *gezinti ve abdesthane* bölümleri bulunmaktadır. Bu mekânların tavan inşa özellikleri bu bölümünün sonunda tablo 5 dâhilinde gösterilmiştir.

Bordo oda, mefruşat kaydında küçük yazı odasının yanındaki “büyük beş pencereci oda” olarak geçmektedir.⁵⁸ Odanın Leon Rosenthal tarafından 22 Mayıs 1881 tarihinde hazırlanan mefruşat kaydında yer alan malzeme listesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Oda içerisinde bir kanep, iki koltuk, dört sandalye ve bir ayaklı iskemle yer almaktadır. Döşemeci olan Leon Rosenthal, perde ve takımlarının tedariki ile birlikte mobilyaların döşeme masraflarını belirtmiştir (Tablo 3). Eşyalar arasında şömine odunlarını koymak için “puf resminde sandık” nesnesi aslında pufun mindersiz halinin farklı bir işlev için değerlendirilmesidir. Nitekim 19. yy içerisinde sarayın terzibaşısı Pol Parma tarafından takdim edilen mobilya kataloglarında pufun mindersiz yapısı, şömine odunları için uygun bir sandık izlenimi vermektedir (**G.13**).

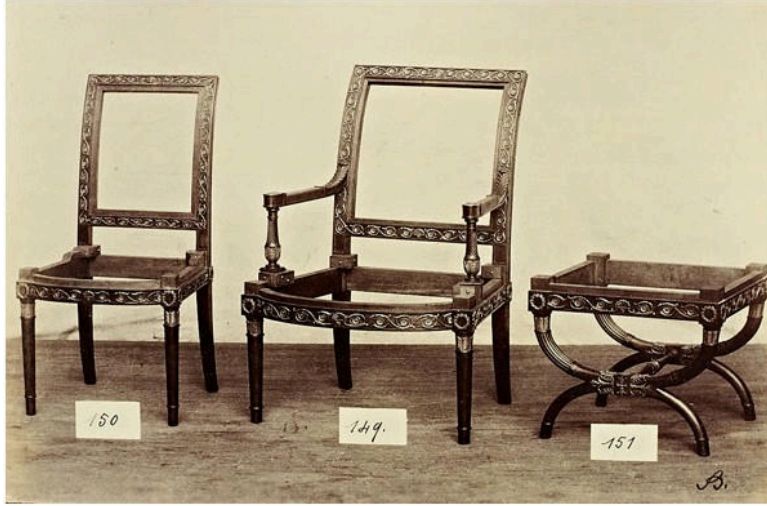
Tablo 3: “Güvez” odanın mefruşat kaydını gösterir. (BOA, HH.d., 16793, (21 Ramazan 1298[17 Ağustos 1881]))

Malzeme	Birim Fiyat (Kuruş)	Adet / Ölçü	Toplam Maliyet (Kuruş)
Tül perde beş çift	150	5	750
Yaldızlı takımlı basdon? Maa paraçol ve top	411	5	2055
Hatab vazı için puf resminde sandık kendi kumaşıyla kaplama maa hurç	500	2	1000
İki yastık için kalabranlı sekiz püskül maa kordon	37,50	8	300
Tül perdeler için kordon beyaz	25	10	250
İki yastık için kıl? Ve işçiliği	50	2	100
Bir kanep ve iki koltuk ve dört sandalye ve bir ayak iskemlenin kumaşlarının kaplaması			400
Perdelerin işçiliği ve yerine konulması	17,50	Endaze: 70	150
Sandalyelerin arka için şerid	4	Endaze: 35	140
“ “ canfes	15	Endaze:7	105
Şemsiye maa takım ve işçilik	70	5	350

⁵⁶ 19. Yüzyılda Avrupa menşei ürünler olan temayül, dekorasyonun önemli malzemelerinden biri olan yaldız için de geçerli olmuştur. Yıldız Sarayı'nda kullanılan ve belgeler üzerinden tespit edilebilen yaldız çeşitliliği şu şekildedir: Fransız yaldızı, Viyana yaldızı, Osmanlı yaldızı'dır. Bu yaldızlar “tefe” denilen bir miktar belirteci ile satılmaktadır. Bkz. Halil Elemana, “Yıldız Sarayı Dış Avlusundaki Şale Kasrı, Kütüphane ve Limonluk Binalarının İnşa Süreçleri” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2023), 220.

⁵⁷ İkinci keşif defterinde yazdığı biçimiyle “mezkûr odanın pencere mahalleri etrafı tam kalas binarından vasatı silcikari kaval ve kenarları armudili köşe pervazıyla? tahtı armudi silme kuşaklı ve duvarlar veçhi iki çırpılı kalastan vasatı kınış açma ve tarafeyn kenarları armudili iki parmak arzında tahtı çitalı ve üzerinin kınış derunu kalıp ile macundan dökme halat şeklinde burma kordonlu kebir ve sağır donanmalı ve mezkûr pervaz ve kuşak ve kitabe ve donanmalı üzerine likalı efrenc yaldızıyla tezhip ve siva üzerine som macun ve yağlı güvez boya ile bilcümle üzerine verniç tılası” Bkz. BOA, Y.EE.d., 1077, Görüntü 4.

⁵⁸ BOA, HH.d., 16793, (21 Ramazan 1298 [17 Ağustos 1881])

Görsel 13: Arşiv fotoğrafında 151 numaralı eşya döşemesiz bir pufa aittir. Puf bu haliyle kütüphanenin şömineleri için odun sandığı olarak kullanılmıştır. (Fotoğraf: İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 90706/11).

2.6. Küçük Oda / Yazı Odası

Bordo renkli odanın yanında yer alan odanın tavanına “tam kalas bınarından düz kiriş”ler atılmıştır. Kirişlerin üst kısmı “iki çırpılı kalas” ile kaplanmıştır. Bu kaplamaların üzerine “Ravenduk bezi” gerilerek bir zemin oluşturulmuştur. Bezin üzerine, genişlikleri “üç parmakdan iki parmağa kadar” değişen “tam kalastan silicikari pasa”lar çakılmıştır. Pasalı çerçevelerin çevresine kitabelikler yerleştirilmiş, bu kitabeliklerin içi çeşitli süslemelerle donatılmıştır. Keşif defterinde, kitabeliklerin içindeki süslemeler “mütenevvi şekilde donanmalı” olarak belirtilmiş olsa da süslemelerin ayrıntıları maliyet odaklı bir belge olması nedeniyle detaylandırılmamıştır. Tavan yüzeyine önce sommacun sürülerek pürüzler giderilmiş, ardından yağlı boya uygulanmıştır. Tezyinat, tezhip içermeyen ancak “yalnız boya ve gölgeli” kalem işi süslemelerle tamamlanmıştır (G.14 ve G.15).

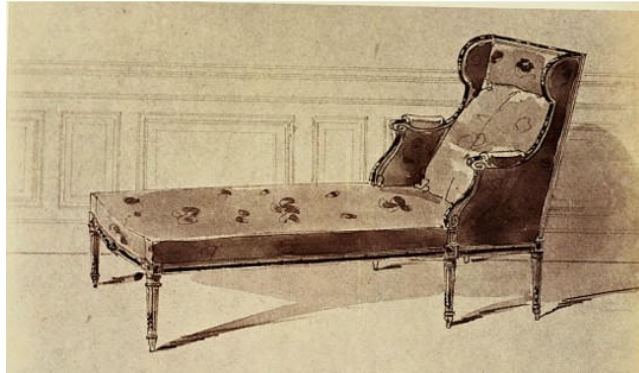

Görsel 14: “Güvez” odanın yanındaki küçük odanın restorasyon sonrası tavan fotoğrafı.

Görsel 15: Küçük oda ya da yazı odası olarak belirtilen ve mefruşat kaydından II. Abdülhamid'in özel mekanı olduğu anlaşılan odanın günümüz fotoğrafı.

Mefruşat kaydında oda, “küçük yazı odası” olarak nitelendirilmiştir.⁵⁹ Odanın iki penceresi için iki çift tül perde ile birlikte “efendimiz hazretleri için yaldızlı iki sandalyenin” döşemesi kaydedilmiştir. Mekan, II. Abdülhamid'in hususi alanıdır. Bu bağlamda oda içerisinde sultanın özel hizmetkarları konumunda olan bendeganlar için altı adet sandalye de bulunmaktadır. Oda içerisinde yine odun koymak için “puf resminde sandık”, bir adet yastıklı “yan kanepa şezlong” yer almaktadır. Kişinin uzanarak dinlenmesini sağlayan bu mobilyanın sadece bu odada kullanılmış olması dikkat çekicidir. Muhtemelen Sultan, kütüphane içerisindeki hususi odasını hem çalışma hem de dinlenme mekanı olarak kullanmıştır.⁶⁰ Nitekim II. Abdülhamid kendisine kitap okunması seven biri olduğu bilinmekle⁶¹ birlikte kütüphaneleri çalışma mekanı olarak da kullanmıştır.⁶² Şezlong koltuklar, hususi bir ihtiyaca karşılık kullanıldığı için bu mobilya, umumi mekanlarda pek tercih edilmemiştir.⁶³ **(G.16)** Bu oda bitişiğindeki bordo odadan metrekare olarak ciddi bir fark olmasına rağmen padişahın hususi mekanı olduğu için mefruşatına daha fazla önem verilmiş ve dolayısıyla daha fazla maliyet oluşmuştur.⁶⁴

Görsel 16: Mösyö Pol Parma tarafından Padişah'a takdim edilen mobilya kataloğunda yer alan bir şezlong koltuğun çizimi. (İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 90706/010).

⁵⁹BOA, HH.d., 16793, (21 Ramazan 1298 [17 Ağustos 1881])

⁶⁰II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoglu, babasının gece yatmadan önce Esvapçıbaşı İsmet Bey'e kitap okuttuğundan bahseder. Bkz. Ayşe Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, (İstanbul: Selçuk Yayınları, Kent Basımevi, 1984), 33.

⁶¹Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, (İstanbul: Muallim Ahmet Halim Kitabhanesi, 1931), 14-15.

⁶²Ayşe Osmanoglu, *Babam Abdülhamid*, 23.

⁶³“Yemek hazır olunca Harem'e geçer, annemle beraber yemeğe otururdu. Yemekten sonra yatak odasındaki şezlonga uzanıp on beş, yirmi dakika dinlenir, yine kalkıp sabahın kalan işlerini görmek üzere Selamlık Dairesi'ne geçer, çalışmaya başlardı.” Bkz. Aynı yer.

⁶⁴“Güvez oda” için 5.600 kuruş masraf ön görülmüşken II. Abdülhamid'e ait oda için 7.079 kuruş maliyet oluşturulmuştur.

2.7. Büyük Oda

Kütüphanenin muhtemelen okuma salonu olarak düşünülen bölümüdür. Büyük oda tavanı, bordo odanın “çökertmeli teknetavan” özelliğine sahip olmasına rağmen tasarım açısından farklılık göstermektedir (**G.17 ve G.18**). Tavan iskeletinde, “bir çırpılı tam kalastan” yapılmış, “altı arşın” uzunluğunda ve “sekiz parmak” kalınlığında kirişler kullanılmıştır. Tavan, “bir arşın altı parmak çökertme” verilerek içbükey bir formda tasarlanmış ve merkezinde “bir adet kebir kubbe⁶⁵” oluşturulmuştur. Bu düzenleme, kubbenin yaklaşık 95 cm derinliğe sahip olduğunu göstermektedir. Tavanın dört köşesine, “ikişer arşın dörder parmak” çapında küçük kubbeler yerleştirilmiştir. Kubbeler, ahşap iskelet kalıplı olup, kalan alanlara ve aralarındaki üçgen bölümlere “tam ve bınar kalastan çökertme” yapılmıştır. Yanal itkiyi dengelemek amacıyla bu alanlara “düz giriş ve çelik”ler eklenmiştir. Kubbelerin ve çökertme alanlarının altına yarısı “çab koğuş,” diğer yarısı ise “çiğdeneden biçme bağdadi” çıtalar çakılmıştır. Çıtaların üzeri, tutkal suyu ile hazırlanan alçı sıva ile kaplanmıştır. Bu sıva, alçının bağdadi çıtalara daha sağlam tutunmasını sağlamak için kullanılmıştır. Tüm kubbelerin çevresi, “kalıptan çekmeli ortası düz çökertme” detaylarıyla çevrelenmiştir. Merkezi kubbe ile köşelerdeki dört küçük kubbe düzeni, Osmanlı mimarisinde yaygın bir üst örtü tasarımıdır. Bu düzen, Sadrazam Ragıp Paşa tarafından 1762 yılında Koska Caddesi'nde inşa edilen kütüphane binasının üst örtüsüyle benzerlik taşımaktadır. Ayrıca, Koca Mustafa Paşa'da Hekimoğlu Mustafa Paşa tarafından 1734 yılında yaptırılan kütüphane binasında da bu tür bir üst örtü düzeni bulunmaktadır.

Öte yandan İstanbul dışındaki kütüphane binalarında da kubbe en çok tercih edilen üst örtü biçimidir. Bir dönemin kütüphanelerindeki üst örtü düzeni ve biçimi, saray kütüphanesindeki büyük odanın tavan düzenine aksetmiş gibidir. Anadolu'daki kütüphanelerin de genelinde üst örtü kubbelidir.⁶⁶ Kubbe, kütüphaneler için simgesel değerini korur gözükmemektedir. Elbette kütüphanenin tavanına yapılan bu yayvan ve az derinlikli basık kubbeler, adı geçen 18. Yüzyıl kütüphane binalarındaki gibi bir üst örtü özelliği göstermemektedir. Buradaki karşılaştırma, dörtgen bir mekân üzerindeki düzenin sınırlılığındadır. Nitekim yapının dıştan fotoğrafından da anlaşılabacağı üzere kubbe veya kubbeler dışardan görülmezler.

Görsel 17: Kütüphanenin büyük odasındaki tavanın günümüzdeki fotoğrafı.

⁶⁵Keşif defterinde kullanılan kubbe terimi, zihinde derinliğe sahip yarım küre şeklini canlandırırsa da detayda yayvan iç bükey bir tavanın tanımlanması için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda tanımlaya en uygun kelime kubbemsi tavan nitelemesi olacaktır.

⁶⁶Hacer Sibel Ünalın, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri*, 445.

Görsel 18: Büyük odanın günümüz görünüşü. (Milli Saraylar İdaresi Daire Başkanlığı Fotoğraf Arşivi).

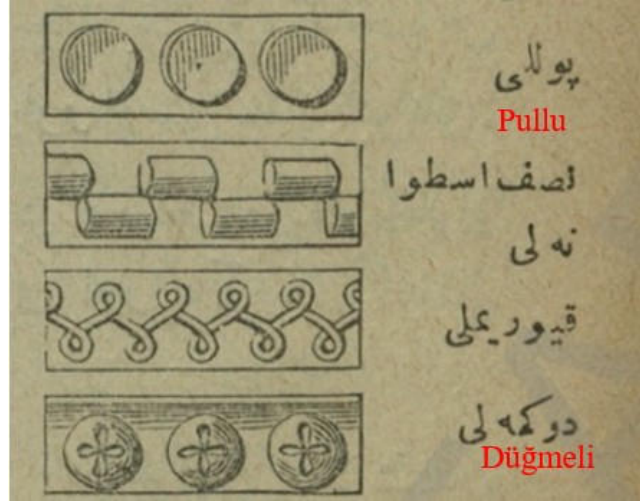
Keşif defterinde, kubbelerin çevresine “kabartma kaval ve silme pervaz”ların yapıldığı belirtilmiştir. Bu pervazların üst noktalarına “kalıp ile alçıdan dökme ve macun tutturma” uygulandığı ifade edilmiştir. Bu detay, tavan kaplamalarında alçı kartonpiyerin yoğun bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Kubbeleri çevreleyen pervazlara ek olarak, farklı genişliklerde “oyma oluklu silme ve şerit dolaşmalar” yapılmış, böylece kubbeye görsel bir hareketlilik kazandırılmıştır. Büyük kubbenin iç kısmı, “macundan dökme onaltışar parmak kutrunda” (çapında) süslü bir göbeğe sahiptir. Göbeğin dış çevresi ise “serpme mütenevvi ornato” yani çeşitli süslemelerle dekore edilmiştir. Günümüzde, büyük kubbenin iç süslemeleri maalesef korunamamış olmakla birlikte, dış çeperindeki süslemeler günümüze kadar ulaşmıştır. “Serpme” tekniği, Celal Esad’ın sözlüğünde, iri kumlu harcın mala yardımıyla yüzeye çarptırılmasıyla oluşturulan pürüzlü sıva olarak tanımlanmıştır.⁶⁷ Bu teknik, kubbenin dış yüzeyinde kullanılan süslemelerin hem estetik hem de dayanıklılık açısından işlevsel olduğunu düşündürmektedir. Celal Esad’ın 1925 (1341) yılında basılan *Sanat Kamûsu*’nda ise aynı kelime için “kumaş zeminlerine nizamsız yapılan nakış ve benekler. Bin dal gibi” şeklinde açıklamıştır.⁶⁸ Küçük kubbelerin iç taraflarında stilize süslemeler mevcuttur ki bu süslemeler palmet ve lotuslarla oluşturulan antemiyonlara benzemektedir. Bu bağlamda “serpme mütenevvi ornato” tamlaması, tekniğe değil süsleme çeşidine vurgu yapmaktadır. Küçük kubbelerin içleri ise “yıldız şeklinde pul donanmalı ve bilcümle düzlük sıva ve düğme ornato”ludur. Keşiften kubbe içlerinde ensiz ve uzun süslemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Celal Esad’ın sözlüğünde “pul” ile “düğme” süslemelerinin örnek çizimleri aşağıda gösterilmiştir (Şekil 12).

Görsel 19: Hem büyük hem de küçük kubbelerin dış bordüründe yıldız biçimli süslemeler görülmektedir.

⁶⁷Celal Esad, *İstîlâhât*, 43.

⁶⁸Celal Esad, *Türkçeden Fransızcaya Sanat Kamusu*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341), 26.

Şekil 12: Keşifte “yıldız şeklinde pul” olarak bahsedilen süslemenin Celal Esad’ın sözlüğünde sadece pullu bir biçimi gösterilmiştir (Celal Esad, *İstılâhât*, 49).

Kubbe içleri, sommacun ile düzlendikten sonra “som beyaz yağlı boya” ile boyanmıştır.

Küçük kubbelerin iç tarafında “kaval ve şişeleri” sommacunlu olup, süslemeleri “oyma ve furuş vesairesi” olarak tanımlanmıştır. Bu süslemeler, “efrenç yaldızı ile saksonyakari tezhipli”dir. Tüm tavan ve kubbeler, uygulama tamamlandıktan sonra verniklenmiştir. Osmanlı’da “saksonyakari” terimi, genellikle gündelik eşya ve süslemelerin teknik özellikleri veya menşeiini belirtmek için kullanılmıştır. Bu bağlamda, 19. yüzyılda Batılılaşma süreciyle birlikte, saksonyakari ürünler Osmanlı maddi kültüründe önemli bir yer edinmiş, lüks tüketim nesneleri arasında sayılmıştır.⁶⁹ Mimari tezyinatta saksonyakari kalemişi süslemelerin yer aldığı bilinen yapılardan biri, Maslak Kasrı’nın Mabeyn-i Hümayun Dairesi’dir. Bu mekânlara ait 1884 tarihli keşif defterinde, süslemeler “saksonyakari” olarak nitelendirilmiştir.⁷⁰ Benzer şekilde, 1873 yılında Serkez Balyan tarafından hazırlanan Yıldız Kasrı Harem-i Hümayun Dairesi’nin masraf kaydında da tavan, korniş ve duvar yüzeylerinde “saksonyakari yaldızlı tezhib” kullanıldığı ifade edilmiştir. Burada toplamda 11.288,18 “terbian” alanın birim fiyatı 31,10 kuruş olarak hesap edilmiştir.⁷¹ Ancak, 1898 yılında tamamlanan Şale Kasrı’nın üçüncü kısmına ait kontratta, Alman (Saksonya) yaldızının gözden düşmeye başladığı ve niteliğinin diğer ithal yaldızlara nazaran düşük kalitede olduğu görülmektedir.⁷² Kütüphane binasındaki büyük odanın “kebir ve sağır şeklindeki çökertmeli” tavanının toplam maliyeti 21.800 kuruş olarak kaydedilmiştir. Tavanın me- trekaresi, 200 kuruş üzerinden fiyatlandırılmıştır. Bu nitelendirmeler, dönemin dekoratif öğelerini maliyetler ile birlikte tespit edebilmeyi olanaklı kılmaktadır.

Tavan, “Filyos latası” kullanılarak oluşturulan kirişlere sabitlenmiştir. Bu kirişler, “iki sıra kuşaklı” bir düzenleme ile duvarlara tutturulmuştur. Kirişlerin arasına, “bir çırpılı kalastan altı parmak aralıklarla yerleştirilen çelik” parçalar eklenmiştir. Çelik olarak adlandırılan bu “kısa ve kalın tahta direk parçaları”⁷³, genellikle taban döşemelerinde kullanılan bir unsurdur. Ancak bu parçaların tavan kaplamasında yer alması dikkat çekici bir uygulamadır. Taban döşemelerinde, bu parçalar genellikle sarsıntılar nedeniyle oluşabilecek bozulmaları önlemek amacıyla tercih edilir.⁷⁴ Tavan uygulamasında ise bu çeliklerin aralıklarının oldukça sık

⁶⁹Fatih Bozkurt, “Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875)”, (Soktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011), 371.

⁷⁰Tahsin Toğral, “Maslak Kasırları Yerleşim Düzeni ve Kullanımı Üzerine İncelemeler”, *Milli Saraylar*, 7, (2011), 137.

⁷¹BOA, HH.d., 17232.

⁷²Afife Batur, “Mimar Raimondo D’Aronco ve Milli Saraylar’daki Çalışmaları”. *Milli Saraylar*, 9, (1993), 63.

⁷³Celal Esad, *İstılâhât*, 31.

⁷⁴Damla Acar, *Ahşap Yapım Sistemleri*, 119.

olduğu göze çarpmaktadır. Yaklaşık 18.75 santimetre aralıklarla kirişler arasında düzenlenmiştir. Bu iskeletin yüzeyine, “çab koğuşundan elde edilen bağdadi” çıtalar çakılmıştır. Keşif defterindeki bu tanımlama, Ali Talat'ın eserinde yer alan “Bağdadi tavanlar” bölümündeki teknik açıklamalara paralellik göstermektedir. Ali Talat,

“tavanlar ahşap olarak tertip ve imal olunacağı yerde bazen sıva ile de teşkil edilmektedir ki bu nevi tavanlara da (bağdadi tavan) tabir olunur. Tavana sıvanın tatbiki için kirişlerin altına (şekil 256) da görüldüğü üzere 10-15 mm sihan 25-30 mm arzında bağdadi çubukları denilen ve çirasız çam ağacından mamul “” aksamı takriben 1,5 sm fasıla ile çivilenir; badehu (sonra) güzelce imal olunmuş sıva harcı işbu “” aksam-ı ahşabiyesi üzerine tatbik olunur. Harcın yumuşaklığı hasebiyle üst cihetleri bağdadi çubuklarının üzerine yapılarak muhaddeb (bombeli) birer şekil ahzeder. Ve bu sebeple ba'de'l-tesallüb (katılaştıktan sonra) bit-tabi düşmezler”⁷⁵

şeklinde inşa tekniğini açıklamaktadır.

Keşif defterinden, bağdadi çıtalar üzerine alçı sıva uygulaması yapıldığı anlaşılmaktadır. Tavanın çevresini tamamen dolaşan bir “kabartma zar” tasarımı bulunmaktadır. Bu zar, duvar ile tavanın birleştiği düz bir yüzey olup, çeşitli süslemelerin yapılabildiği bir alan olarak tasarlanmıştır.⁷⁶ Zar bölümüne yaklaşık her 35 santimetrede bir, uzunluğu yaklaşık 41 santimetre olan “alçıdan dökme ornatolu konsol biçiminde ferişli” süslemeler yerleştirilmiştir (G.20). Bu süslemeler, farklı modellere sahip kalıplara alçı dökülerek elde edilen konsolları ifade etmektedir ve bir tür kartonpiyer uygulamasıdır. Günümüzde bu teknik, poliüretan malzemeden yapılan konsol ve payandalarla yaygın olarak kullanılmaktadır. Konsol süslemelerin üst kısımlarında, yine kartonpiyerdan yapılmış “armudi formda koltuk silmeler” bulunmaktadır. Konsolların arası, alt bölümleri ve koltuk silmelerine “macundan dondurma” olarak adlandırılan bir teknikle küçük ve büyük dört sıra şerit çekilmiştir. Bu şeritlerin yüzeylerinde de çeşitli süsleme detayları yer almaktadır. Celal Esad da sözlüğünde şerit süslemeye yer vermiştir (Şekil 13). Zarın tamamı, macunla düzgünleştirildikten sonra boya ve saksonya yaldızı uygulanarak tamamlanmıştır. Süslemeli zar bölümünün ölçüleri şöyledir: Tavanın çevresini yaklaşık 34.50 metre uzunluğunda ve 31.25 cm genişliğinde bir zar kaplamaktadır. Tavanın birim fiyatı 165 kuruş olarak belirlenmiş ve toplam maliyet 7.521 kuruş 10 para olarak hesaplanmıştır. Büyük odanın duvar yüzeyleri ise macunla pürüzsüz hale getirildikten sonra “Avrupakari parlak beyaz boya” ile boyanmıştır.

Görsel 20: zar bölümüne yaklaşık 35 santimetrede bir, boyları yaklaşık 41 santimetreyi bulan “alçıdan dökme veçhi ornatolu konsol şeklinde ferişli” süslemeler ve konsolların arası, alt kısımları ve koltuk silmelerine “macundan dondurma?” tekniğiyle küçük-büyük “dört sıra şerid çekme”ler yapılmıştır. (Milli Saraylar İdaresi Daire Başkanlığı Fotoğraf Arşivi).

⁷⁵Ali Talat, *Ahşap İnşaat*, 62.

⁷⁶Damla Acar, *Ahşap Yapım Sistemleri*, 389; Celal Esad, *İstilahât*, 40.

Şekil 13: Konsolların arası, alt kısımları ve koltuk silmelerine “macundan dondurma?” tekniğiyle küçük-büyük “dört sıra şerid çekme”ler yapılmıştır. Yukarıdaki görselde şerid süsleme gösterilmektedir. Celal Esad bu süsleme için “düz veya oymalı bir şerid üstüne dizilmiş boncuklardan ibaret tezyinat mevzû’i” demektedir. Celal Esad, *Fransızca’dan Türkçe’ye ve Türkçe’den Fransızca’ya Sanat Kamusu*, yay. haz. Haydar Çoruh, (İstanbul: Hiper Yayınları, 2020), 121.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kartonpiyer uygulamaları, Osmanlı sivil mimarisinin seçkin örneklerinde dikkat çekmeye başlamıştır. Ahşap pasaların üzerine yapılan alçı uygulamalara örnek olarak Yıldız Sarayı Ahmed Efendi Köşkü gösterilebilir.⁷⁷ Ayrıca, Abdülhamid’in oğlu Burhaneddin Efendi’nin Yıldız Sarayı’nda eğitim gördüğü mektebin iki odasının duvar ve tavanlarının kartonpiyer ve yaldızlı kalemişiyle süslenmesi talebi, lalası tarafından iletilmiş ve bu isteğe istinaden 17 Haziran 1907 tarihli bir keşif defteri hazırlanmıştır.⁷⁸ Kartonpiyer uygulamalarının görüldüğü bir diğer yapı, Şale Kasrı’nın birinci kısmındaki hamamın üzerine sonradan inşa edilen salon bölümüdür. Bu salonun masraflarını içeren defterde, toplam 575 zirâ’ kartonpiyer uygulaması yapıldığı ve bunun toplam maliyetinin 31.048 kuruş olduğu belirtilmiştir. Bu verilere göre, bir zirâ’ kartonpiyer uygulamasının yaklaşık ortalama 54 kuruşa mal olduğu hesaplanabilir. Kartonpiyer masrafı, salonun toplam maliyetinin neredeyse %10’una denk gelmektedir.⁷⁹ Bu durum, Yıldız Sarayı’nda kartonpiyerli dekorasyon uygulamalarının oldukça yaygın olduğunu göstermektedir.

1867’de Paris Evrensel Fuarı’nda sergilenen ve Léon Parvillée tarafından tasarlanan Boğaziçi Köşkü’nü ziyaret eden mimar Anatole de Baudot ve gazeteci Saint-Felix, mekânın iç dekorasyonundan derin bir şekilde etkilenmişlerdir. Zeynep Çelik, Baudot’un, Doğu ile Batı iç dekorasyon anlayışını karşılaştırırken vardığı sonucu şöyle aktarmaktadır: “O dönemin kartonpiyerle ve ‘cafcaflı tablolar’la kaplı Fransız iç mekânları, bununla mukayese edildiğinde pejmürde (*mesquin*) ve yavandı.”⁸⁰ Bu ifade, Batı’da sıradanlığı ve eskimişliği temsil ettiği düşünülen kartonpiyerin, Osmanlı’da ayrıcalıklı bir zümrenin tercih ettiği bir dekorasyon unsuru olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Gazeteci Saint-Felix de bu iç dekorasyon hakkında: “Ah, biz Garplılar, lüksün zarafeti konusunda her şeyi bildiğimize inanmışız işte; oysa iç dekorasyon sanatı konusunda

⁷⁷ Damla Acar, *Ahşap Yapım Sistemleri*, 241.

⁷⁸ Söz konusu keşf-i evvel defterinde kartonpiyer; “zikir olunan odalardan birinin duvarlarının mevcut yaldızlı kalemkarlarının tamiratıyla tavanının mevcut tahtası üzerine bez keşidesiyle ağır surette kartonpiyer yaldız ve kalemkarla diğer odanın dahi üç cihet duvarlarına kınışlı tahtadan ve bir veçhine de mantar kaplanıp bez keşide edilerek kartonpiyer kitabelerle tezyin ve yağlı kalemkarla telvin (boyama) ve tavanının kezalik diğer tavan misillü tezyin ve tezhibiyle pencerelerdeki sürmeler sökülerek nikel ve yaldızlı ispanyoletli kanatlı çerçeve vazı ve panjurlarının dahi icab ve iktizasına göre tamir ve termimiyle (tamir) telvini ve iki oda kapısının dahi Arnavut sisteminde maa müştemilat müceddeten inşasıyla lale boya tılası ve sakıfındaki kiremitlerinin aktarılmasıyla derelerin tamiri” şeklinde geçmektedir (BOA, Y.MTV. 299/37). 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kalemişi süslemeleri yapanlar mesleki anlamda nakkaşlıktan ayrıştırlarak kalemkar olarak nitelendirilmiştir. Bu ayrımın temelinde kalemişi süslemelerinde kullanılan yaldızın etkili olduğu söylenebilir. Bkz. Nagehan Elemana-Halil Elemana, “İttihat ve Terakki Dönemi Bir Esnaf Cemiyeti: Nakkaş, Kalemkar ve Sıvacı Esnafı Cemiyeti Nizamnamesi”, *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV, 4, 2022, 83-112.

⁷⁹ İlgili salonun ameale ve malzeme ücretleriyle birlikte oluşan toplam maliyeti, 344.590 kuruş 88 santimdir (BOA, Y.MTV., 148/11).

⁸⁰ Zeynep Çelik, *Şark’ın Sergilenişi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 109.

... Şarklılardan öğreneceğimiz bir sürü şey var".⁸¹ Bu değerlendirme, Doğu ve Batı'nın dekorasyon anlayışındaki farklılıkların yanı sıra, her iki tarafın kendi kültürlerine ve ötekine olan eleştirilerini de yansıtmaktadır. Bu karşılıklı etkileşim ve karşıtlık durumu, dönemin kültürel dinamiklerini ve mimari anlayışlarını anlamak açısından önemli bir bağlam sunmaktadır.

Mefruşat kaydında "mavi kumaş kaplı salon"⁸² olarak ifade edilen bu mekanda iki tane köşe kanepesi, on sekiz sandalye, bir kanepesi ve bir de ayak iskemlesi bulunmaktadır. Yine bu bölümde şömine odunları için döşemesiz puftan iki adet sandık yer almaktadır. Mekanın büyüklüğüne orantılı olarak mobilya adedi de artmıştır. Bunların haricinde salonda yapılan diğer tefrişat işlemleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: "Güvez" odanın tam mefruşat listesini gösterir (BOA, HH.d., 16793, (21 Ramazan 1298 [17 Ağustos 1881])

Yapılan İş veya Satın Alım	Birim Fiyat	Adet/Ölçü	Toplam Maliyet
Perdeler için saçak	18	Endaze: 125	2250
Perdeler için şerid	5	Endaze: 15	75
Farbela için püskül	40	10	400
Perdeleri kaldırmak için kordon	15	10	1500
Tül perdeler için kordon	5	10	50
Beyaz kordonlar için piring kanca	2	10	20
Kanepeler için yastık	75	4	300
Farbela için fanila	5	Endaze: 60	300
Perdeler için madampol ⁸³	2	90	180
Duvarlar için kalın fistan	15	Endaze: 60	900
Duvarlar için daha ince fistan	6,50	Endaze: 120	780
Hurçtan külduvarların köşeleri için?	2	8	48
İki köşe kanepeler için saçak	30	Endaze: 10	300
Kanepelerin köşeleri için düğme		Endaze: 500	250
Sandalyelerin arkası için canfes ⁸⁴	15	Endaze: 5	75
İki kanepenin arkası için dibit?	8	Endaze:7	56
Beş pencerenin perdelerinin işçiliği	350	5	1750
Duvarların kumaşlarının işçiliği			1500
Beş pencerenin takımları maa işçilik	70	5	350
Kaliçeleri yerlerine koymak için yorgancı yevmiyesi	20	4	80
Kaliçeleri ördürmek için örücüye verilen yevmiye		Adet 1	30
Hamaliye	10	15	150
Tramvay ve araba ücretleri			185
Çivi ve iplik parası			180
Bekçi kulübesinin perdelerine olan masarır			120

⁸¹ Aynı Yer.

⁸² Kütüphanenin ikinci keşif defterinde bu mekan için "kebir oda" tanımlaması kullanılır. Salon kelimesinin etimolojik incelemesinde İtalyanca "sala" kelimesine atıfta bulunulur. "Sala" kelimesi de "büyük oda" olarak karşılık bulmaktadır. Bkz.. Oya Şenyurt, *Osmanlı'da Mimari Mekân ve Yaşam*, 329. Dolayısıyla keşifteki tanımlamayla mefruşat kaydındaki tanımlama arasında sadece kelime tercih farklılığı söz konusudur. Farklılığın ana sebebi ise mekan ölçülerinin sayısal nitelikleridir.

⁸³ Madapolam. Hindistan'dan menşei bir bez olup Avrupa taklitleri de mevcuttur. Patiska. Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, 1254. 17. yüzyıl itibarıyla Hint menşei kumaşlar Avrupa pazarında rağbet görmüş bunların taklitleri Avrupa'da üretilmeye çalışılmıştır. Ancak Hindistan'daki kumaşların hem nitelikleri hem de tasarımları Avrupa üretimlerine üstün gelmiştir. Patiska olarak tarif edilen bu kumaşlar, gündelik kullanım eşyaları haricinde duvar perdelerinin de ana malzemesidir. Bkz.. Jack Goody, *Batıdaki Doğu*, (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2022), 170.

⁸⁴ İnce parlak ipek kumaş. Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, 468.

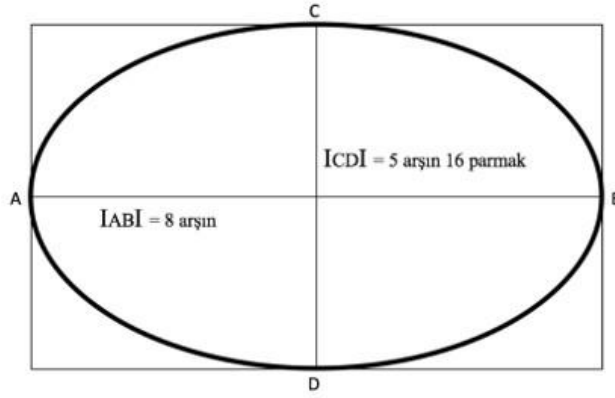
2.8. Sofa Bölümünün Tavanı

Geleneksel sivil mimaride sıklıkla görülen sofa, kütüphane binasında da yer almaktadır. Kütüphane içerisinde II. Abdülhamid'e ait hususi bir odanın bulunması, sofanın mekan içerisindeki işlevselliğini değiştirmiştir. Sofa artık padişahın odasına yapılacak “ziyaretin gerçekleşmesini beklerken zamanın tüketildiği, ziyarete ilişkin düşüncelerin yoğunlaştığı, sabrın bitirildiği” ve bu arada “görüşülecek kişinin ulaşılmazlığını dikte eden”⁸⁵ bir mekan hüviyetindedir. Kütüphanenin sofa bölümünde yer alan tavan, kubbeli bir tasarıma sahiptir. Bu kubbeli formun oluşturulması için önce bir iskelet (kalıp) tertip edilmiştir. Keşif defterinde bu iskelet, “tam ve bir çırpılı kalastan etrafı düz ve ortası sekiz ile beş arşın on altı parmak mihverlerinde ve bir arşın dört parmak çökertme beyzi kubbe” şeklinde tanımlanmıştır. Bu açıklamadan, tavanın oval (elips) bir biçime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tavan formunun iki boyutlu şekli ve ölçüleri aşağıdaki gibi basit bir şekilde gösterilmiştir (Şekil 14). Kubbeli formun derinliği, yüzeyden 87.50 cm çöktürülerek sağlanmıştır. Bu kubbeli yapının iskeletine bağdadi çıtalar çakılmış ve yüzeyi sıva ile kaplanmıştır. Kubbenin “üzengi mahallinin bir sırası alçı ile kalıptan çekme kaval ve oluklu” silmelerle çevrilmiş olduğu belirtilmiştir. Silmelerin genişliği “altı parmak” olup, “sarkıtma” detayları ile süslenmiştir. Ayrıca kubbeye, “altı parmak” genişliğinde “sarma bağ misillü on parmakta bir çift kuşaklı sarkıtma ve kabartma tekne donanmalı bir arşın altı parmak ile bir arşın” çapında “alçıdan dökme ornato göbek” yer almaktadır. Oval kubbenin dış kısmındaki üçgen köşelerde ise üçgen çökertme kitabeler ve silmeler bulunmaktadır. Bu alanlar “bircümle düzlük? sıva ve dökme ornatolu” olarak tanımlanmıştır. Silmelerin yüzeyi macunla düzeltilmiş ve “som beyaz yağlı boya” ile boyanmıştır. Tüm süslemeler “yaldız ile saksonyakarı” tezhiplenmiş ve verniklenerek korunmuştur. Bu detaylı işçilikle sofa tavanının toplam maliyeti 8.693 kuruş 13 para olarak hesaplanmıştır (Tablo 5). Oval kubbeli sofa tavanının etrafındaki zarlı tavan bölümü, “çiğdene tahtasının binarından duvara merbut kuşaklı” bir yapıya sahiptir. Bu kuşakların üzerine “çab koğuşundan biçme bağdadi” çıtalar çakılmıştır. Çıtaların yüzeyine alçı sıva uygulanmış ve “gövdeden kabartma” detaylarla zenginleştirilmiştir. Zar bölümü, çökertme kitabelerle hareketlendirilmiş ve bu kitabelerin arasına her “sekiz parmakta bir alçıdan dökme” takozlu oyma konsollar yerleştirilmiştir. Tavanda görülen harita hususunda arşiv kayıtlarında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (**G.21**). Ancak bu haritanın kütüphanenin bilgi ve arşiv merkezi hüviyetiyle bağdaştırılarak düşünüldüğünde özgün bir uygulama olduğu tahmin edilebilir. Giriş sofasının hemen üzerinde yer alan ve Osmanlı'nın Anadolu, Ortadoğu ve Balkanlar'daki topraklarının gösterildiği bu haritayla devletin önemli politikalarından olan Osmanlılık fikrine dikkat çekilmek istenmektedir. Kütüphaneyi ziyaret edecek olanların bu hakimiyet sembolüyle karşılaşması hem iktidarın hem de kütüphanenin algısını sanki dikte etmektedir. II. Abdülhamid'in kütüphane koleksiyonunda çok sayıda harita koleksiyonun da olduğu unutulmamalıdır. Yıldız Sarayı Kütüphanesi adıyla arşiv fotoğrafları taramasında öne çıkan iç mekan fotoğrafında da dünya küreleri dikkat çeken nesnelerdendir.⁸⁶ Tüm bunların yanında haritanın çizimine aşağıdan bakıldığında çizimde ters bir görüntü oluşmaktadır. İlk anda haritanın tavana hatalı aksettirildiği düşünülse de düşey eksene göre 180° döndürüldüğünde bir başka deyişle düşey eksene göre simetrisi alınırsa doğru görüntü oluşmaktadır (**G.21a ve G.21b**). Bunun sağlanması için izleyicinin bir aynaya ihtiyacı vardır. Ayna yüzeyinden bakıldığına harita doğru biçimi almaktadır. Haritayı tavana işleyen ustanın bunu düşünerek yapması olasıdır. Nitekim haritayı incelemek için en pratik yol bu olsa gerektir. Bunun yanında haritanın biçimsel özellikleri ve üzerinde yer alan “memalik-i Anadolu” ifadesi Harbiye Mektepleri için hazırlanan haritaları anımsatmaktadır.⁸⁷

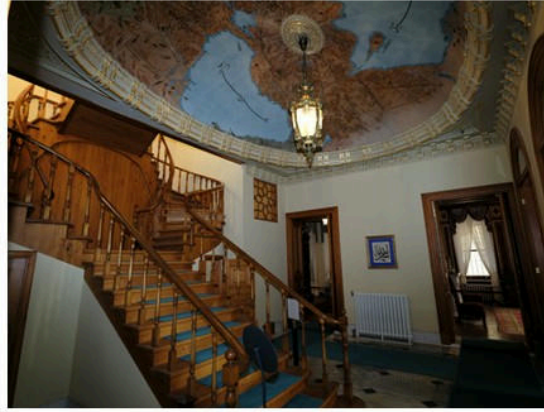
⁸⁵Oya Şenyurt, *Osmanlı'da Mimari Mekân ve Yaşam*, 311.

⁸⁶İlgili fotoğraf için bkz. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 90552/36.

⁸⁷Özellikle Heinrich Kiepert'ten 1895 yılında kopya edilen Umum-î Memâlik-i Mahrûse-i Şahane Haritası'na benzemektedir. Bkz. “Umum-î Memâlik-i Mahrûse-i Şahane Haritası,” Kütüphane Ttk, erişim 24 Mayıs 2025 <https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=175498&dkymId=60712>

Şekil 14: Konsolların arası, alt kısımları ve koltuk silmelerine “macundan dondurma?” tekniğiyle küçük-büyük “dört sıra şerid çekme”ler yapılmıştır. Yukarıdaki görselde şerid süsleme gösterilmektedir. Celal Esad bu süsleme için “düz veya oymalı bir şerit üstüne dizilmiş boncuklardan ibaret tezyinat mevzû’î” demektedir. Celal Esad, Fransızca’dan Türkçe’ye ve Türkçe’den Fransızca’ya Sanat Kamusu, yay. haz. Haydar Çoruh, (İstanbul: Hiper Yayınları, 2020), 121.

a

b

Görsel 21: Sofada yer alan elips kubbenin günümüzdeki görünüşü. (Milli Saraylar İdaresi Daire Başkanlığı Fotoğraf Arşivi)

a. Tavana aşağıdan bakıldığında haritanın çizimi ters bir görüntü şeklinde görülmektedir. (‘İstanbul Yıldız Sarayı Müzesi Harem Yapıları Restorasyonu,’ Rena İnşaat, erişim tarihi 24 Mayıs 2025, <https://www.renainsaat.com/projelerimiz/yildiz-sarayi-muzesi-harem-yapilari-restorasyonu>), **b.** Haritanın düşey ekseninde simetrisi alındığında doğru görüntü oluşmaktadır. Bunun sağlanması için tavana izleyicinin bir ayna ile bakması gerekmektedir. (‘İstanbul Yıldız Sarayı Müzesi Harem Yapıları Restorasyonu,’ Rena İnşaat, erişim tarihi 24 Mayıs 2025, <https://www.renainsaat.com/projelerimiz/yildiz-sarayi-muzesi-harem-yapilari-restorasyonu>)

Tablo 5: Kütüphanedeki mekanların tavan özelliklerini ve maliyetlerini gösterir.

Mekan	Özellği ve Süslemeleri	Birim Fiyatı (Kuruş)	Toplam Maliyet (Kuruş)
Güvez oda (bordo oda) tavanı	Çökertme teknetavan + silme + bez kaplama + kitabe + yıldız + <i>hindkari</i> süsleme	135	5.248 kuruş 5 para
Güvez oda tavanının tavan etrafı (zar)	Silme + <i>boynuz? kırma püsküllü</i> + furuş + kartonpiyer + kitabe + <i>gölgeli</i> süsleme + yıldız	180	5.340
Güvez odanın yanındaki oda tavanı	Bez kaplama + pasa + kitabe + tezhipsiz + <i>gölgeli</i> kalemşi süsleme	80	3.280
Büyük Oda tavanı	Çökertme teknetavan + kubbeli + bağdadi kaplama + silme + kartonpiyer + <i>efrenç yıldız ile saksonyakari tezhip</i>	200	21.800
Büyük oda tavanının etrafı (zar)	Kartonpiyer + furuş + silme + <i>saksonya yıldız</i>	165	7.521 kuruş 10 para
Sofa tavanı	Çökertme elips kubbeli + bağdadi kaplama + kartonpiyer + silme + <i>sarma bağ</i> + sarkıtma + kabartma tekne + yıldız + saksonyakari tezhip	160	8.693 kuruş 13 para
Sofa tavan etrafı (zar)	Bağdadi kaplama + kitabe + furuş	80	2.480
Gezinti mahalli tavanı	Bez kaplama + silme + süslü göbek + kurdele kitabe + saksonya yıldız	120	4.795
Abdesthane mahalli tavanı	Bez kaplama + silme + yıldız	30	471 kuruş 10 para

Buraya kadar açıklanan tavan inşa tekniklerinin, geleneksel mimaride kullanılan tekne tavan düzeniyle sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, süsleme programında ağırlıklı olarak Barok ve Neo-klasik üslupların tercih edildiği görülmektedir. Ancak, “güvez oda” tavanında uygulanan “hindkari” bezeme, Doğu’ya özgü desenlerin de bu tasarımlarda yer bulduğunu göstermektedir. Tavanlarda konsol (furuş) kullanımı, Neo-klasik tasarım anlayışını yansıtırken; konsollar arasında süslenmiş yüzeylere sahip kartuş (“kitabellik”) dekorasyonlar ve yıldızlı kalemşi uygulamalar, Barok üslubunun etkilerini ortaya koymaktadır.

Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda Batı ile olan yoğun siyasi, ticari ve askeri ilişkileri sanat ve zanaat ortamına doğrudan tesir etmiştir. Bunun neticesinde Batı ile ilgili olan her şeye muteberlik addedilmiştir. Bundan dolayıdır ki, gerek inşaat gerekse mefruşat keşiflerinde malzemelerin isimleri, ithal edildiği yerlerle anılmaktadır. Örneğin Marsilya kiremidi, Saksonya yıldızı ve Livorno tuğlası gibi nitelendirmeler, malzemenin menşesine ve kalitesine yapılan vurgulardır. Kütüphane binasının genel dekorasyonu, kalem işi süslemelerle birlikte alçı kartonpiyer uygulamalarıdır. Kartonpiyer uygulaması, keşiflerde doğrudan zikredilmemiş olsa da malzeme ve uygulama kartonpiyer tanımıyla örtüşmektedir. Kartonpiyer, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlık gösteren dekorasyon türü olmakla beraber dönem içerisinde yayınlanan *Journal de Constantinople* gazetesinde bu dekorasyon yöntemiyle ilgili haber yapılmıştır. İlgili gazetenin 19 Ağustos 1854 günkü baskısında kartonpiyerin önde gelen inşaat uygulamalarında rağbet gördüğü hem mimarların hem de işverenlerin uygulama kolaylığından ve düşük maliyetinden dolayı bu yeni dekorasyon türünü tercih ettiği belirtilir.⁸⁸

Birinci keşifte tavan detayları ikinci keşifteki gibi detaylı paylaşılmamıştır. Birinci keşifte kubbeli bir tavanın yapılacağı anlaşılmakla birlikte

⁸⁸Nur Akın, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera, (İstanbul: Literatür Yayınları, 2011), 320.

“sakf-ı mezkurun altında duvardan terk olunan lamba mahalline onluk meşe tabanından cedit? taban çevirilerek kebir çıralı tomruk biçmesinden kemer kalıp ve bağlamalı çiğdene tahtasından biçme bağdadili üzeri çimento ile tekne tavan ve dairenmadar (çepeçevre) koltuk silmeli kubbeler inşası”

şeklinde teknik özellikleri özetlenmiştir.⁸⁹

Sofa bölümünün mefruşatında toplam on adet sandalye bulunmaktadır. Bunların altı tanesinin yeni, dört tanesi ise tadilat yapılarak kullanılacağı belirtilmiştir. Perdeleri kaldırma için yaldızlı top, kapı perdeleri için “canfes”, iki pencereye madampol ve birtakım perde teçhizatı⁹⁰ kaydedilmiştir. Sofaya iki adet kaliçenin de alındığı görülmektedir. Sofanın mefruşat kaydında sadece sandalyelerin bulunuyor olması mekanın görevli veya ziyaretçiler için bir bekleme alanı olarak kullanıldığını göstermektedir.

2.9. Gezinti ve Abdesthane Tavanları

Kütüphanenin “gezinti ve abdesthane” bölümlerinin tavanlarında “tam kalas binarından kiriş” kullanılmıştır. Bu kirişlerin üstü “iki çırpılı kalas” serilmiş üzerine “ravenduk bezi” çekilmiştir. Tavanın kenarları “bir zar bir lamba ve üç sıra koltuk” silmelidir. “Bir arşın altı parmak” (1.18 metre) çapında, “macundan dondurma? üç adet ornato göbek”li bir tavan yapılmıştır. Bu tavanların çevresindeki zarlı bölümde “on altı parmak sarkıtma tekne” yer alır. Göbeklerin etrafında, “bir sırası bir parmak diğer sırası yarım parmak” genişliğinde macundan yapılmış “kurdele kitabe”likler bulunur. Tavanların tümü “macunlu yağlı beyaz boya” ile bezenmiştir. Bu süslemelerin üstü “saksonya yaldız” ile işlenmiş ve sonunda verniklenmiştir. “Yaldızlı ve ornato göbekli gezinti tavanları”nın toplam büyüklüğü 39 arşın 23 parmaktır. Bir arşının fiyatı 120 kuruş olarak hesaplanmış ve toplam tutar 4.795 kuruşa ulaşmıştır. “Yaldızlı ve bila göbek (göbezsiz) yalnız boyalı abdesthane tavanları”nın toplam alanı 15 arşın 17 parmaktır. Bu tavanların birim maliyeti 30 kuruş olarak belirlenmiş, toplam harcama ise 471 kuruş 10 paradır. İki mekanın tavanlarındaki teknik ve süsleme farkları doğrudan maliyetlere yansımıştır. Tablo 5’te bu tavanların nitelikleri ve maliyetleri özetlenmiştir. Abdesthane ve sofa tavanları arasına “çift” olarak adlandırılan “seren biçmesinden kılincına kiriş atma” eklenmiştir. Bu tanımda, kirişin iki mekanı yatayda dikine (“kılincına”) kestiği anlaşılmaktadır. Bu kiriş, diğer tavan kirişlerinin yerleştirilmesi ve yapı yükünü taşıması amacıyla yapılmıştır. Ana kiriş konumundaki bu elemanın iki ucu, “tam kalas binarından habazlı?”⁹¹ olup alt kısmı “bir çırpılı kalas” ile kapatılmıştır. Kiriş, yağlı boya ile boyanıp ardından verniklenmiştir.

2.10. Zemin Rıhtım İnşası ile Ahşap Parke Döşeme

Tabanın ahşap döşemelerinin altında yer alan ve keşif raporunda “zemin rıhtımı” olarak geçen kısımlar, önce moloz taş karışımı “halis harç” ile kapatılmıştır. Bu harcın üstüne 6.50 santimetre kalınlığında “çimentolu kaba horasan” dökülmüştür. Az miktarda kum içeren “İngiliz çimentosu” ile sıvanarak zemin rıhtımı tamamlanmıştır. Nemlenmeyi önlemek amacıyla bu yüzeyin üzerine kül serpilmiştir. Kül tabakasının üzerine “Filyos ve onluk Sinop latalarından” karışık olarak yatay biçimde on bir adet kiriş yerleştirilmiştir. Bu kirişlerin üstü “bir çırpılı kalas” ile kaplanmıştır. Ahşap döşemenin üstüne “Mabeyn-i Hümayun canib-i aliyesinden” temin edilen parkeler⁹² döşenmiş ve mat bir cila ile cilalanmıştır. Parkeler, yalnızca şömine

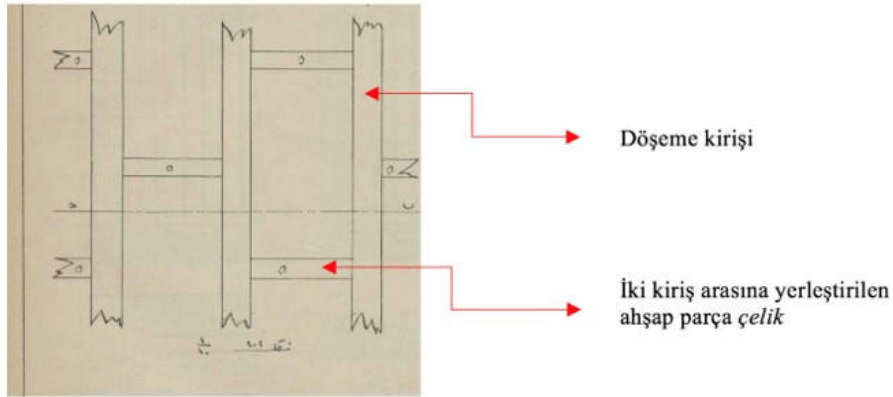
⁸⁹BOA, Y. PRK. HH. 23/17 (26 Teşrinievvel 1296 [7 Kasım 1880]).

⁹⁰Bunlar; perdeler için fanila ve saçak, farbela için püskül, perdeleri kaldırmak için kordon, kanca ile iki takım şemsiyedir. BOA, HH.d., 16793, (21 Ramazan 1298[17 Ağustos 1881])

⁹¹Keşifteki yazılışı (خيارلي) şeklinde görülen bu kelime, Celal Esad’ın sözlüğünde “kapazlama” (قپازلما) şeklinde geçmektedir. Sözlükte kelime için “bir ağacı diğeri üzerine boylu boyunca tatbik edip çakmak” manası verilmiştir. Bkz. Celal Esad, *İstılâhât*, 62. Her iki kelimedeki farklılık, telaffuzdan kaynaklı olup yazım çeşitliliği oluşmuştur.

⁹²Keşifte, پکت biçiminde yazılmış olan kelime *paket* şeklinde okunmaktadır. Şemseddin Sami “paket” için Fransızca “parquet” sözcüğünden geldiğini işaret etmekle birlikte Fransızca – Türkçe sözlüğünde “parquet” için “ufak parçalardan yapılmış masnu ve müzeyyen tahta döşeme, parke” demektedir. (Şemseddin Sami, 1905: 1632).

bölümlerinde uygulanmamıştır. Toplamda 219.50 m² alan parke ile kaplanmıştır. Kütüphanedeki on bir kapı bölümünde, “meşeden mamul, etrafı pervaz çatma ve donuk cilalı” parkeler kullanılmıştır. Bu kapı alanlarında daha özenli parke işçiliği göze çarpmaktadır. Parkelerin duvarla birleştiği, “süpürge pervazları” olarak adlandırılan kısımlar, “meşeden yapılmış, kenarları armudi silmeli ve donuk cilalı”dır. İlk keşif raporunda döşemelerin, “yirmilik meyşe taban ve beğlik yollamasından kiriş, iki sıra çelik ve bir çırpılı kalastan” yapılabacağı belirtilmiştir. Ancak ikinci keşifte, taban kirişlerinin meşe değil, “Filyos ve onluk Sinop lataları”ndan olduğu tespit edilmiştir. Burada dikkat çeken nokta, ilk keşifte belirtilen “yirmilik meyşe taban” yerine “onluk Sinop lataları”nın tercih edilmesidir. Yirmilik (20 zirâ) kereste yerine onluk (10 zirâ) kereste kullanımı söz konusudur. Acar, bu durumu hem Celal Esad'ın açıklamalarına hem de belgelerden yapılan alıntılara dayanarak, “ahşap yapı elemanlarında standardizasyon” sonucu ortaya çıkan bir durum olarak açıklamaktadır. Her iki terimin de benzer uzunlukları ifade ettiğini ancak farkın kesit ölçülerinde görüldüğünü belirtir. Yazar, bu tanımlamaların kerestenin uzunluğu ile ilgili olduğu düşünülse de aslında kastedilenin “kesit ölçüleri” olduğunu vurgular.⁹³ Sonuç olarak, ilk ve ikinci keşiflerde belirtilen döşeme taban kirişlerinin uzunlukları aynı olup, kesit ölçüleri farklılık göstermektedir. İlk keşifte dikkat çeken bir başka konu, döşeme kirişlerinde uygulanan “iki sıra çelik” terimidir. Çelik olarak adlandırılan bu kısa ahşap destekler, uzun kirişlerin arasına çakılarak döşemenin sağlamlığını artırır. Ali Talat, bu parçaların “birbiriyle aynı hizaya gelmeyecek şekilde” yerleştirilmesi gerektiğini, böylelikle kirişlerin yük altında hareket etmesinin önleneceğini ifade eder.⁹⁴ Ali Talat'ın kitabında döşeme kirişlerinde çelik kullanımına dair örnek bir çizim de bulunmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15: (Ali Talat, Ahşap İnşaat, Şekil 101).

2.11. Şömine Mahalleri

Bilindiği üzere kütüphaneler ve dolayısıyla kitaplar için en büyük tehlike, yangın riskidir.⁹⁵ Bu bağlamda kütüphane binaları içerisinde ısıtma sistemleri ya hiç kullanılmamış ya da çok kısıtlı şekilde tercih edilmiştir. Nitekim Anadolu'daki kütüphaneler içerisinde ısıtma basit mangallarla sağlanmış sadece bir örnekte özgün ocak tespit edilmiştir.⁹⁶ Yıldız Sarayı Kütüphanesi ihtiva ettiği dört adet şöminesiyle dikkat çekmektedir. Dört adet şöminenin bulunduğu noktalara “od taşından tabanlar” yapılmıştır. Şömineler, alt kısımda bulunan “somaki taban taşları” üzerine oturtulmuştur. Bu zeminin iç bölümlerine “yerli ve İngiliz ateş tuğlalarından gömlek” olarak adlandırılan duvar örülmüştür. Zemin rıhtımlarının diğer kısmında ise köşeleri üçgen

⁹³Damla Acar, *Ahşap Yapı Sistemleri*, 103-104.

⁹⁴Ali Talat, *Ahşap İnşaat*, 37.

⁹⁵Osmanlı dönemindeki sivil mimarinin büyük bir çoğunluğunun ahşap yapı malzemesinden inşa edildiği malumdur. İstanbul'da dönem içerisinde evlerinde kitap bulunduranlar büyük yangınlardan korktukları ve yaşanan kötü tecrübelerden dolayı sahip oldukları kitapları Şehzade, Sultan Ahmet, Fatih ve Süleymaniye Camileri gibi kargir emniyetli ve kolay erişilebilir yerlere belli ücretlerle emanet etmişlerdir. Bkz. İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kitap Ticareti Sahaflar ve Kitapçılar*, (İstanbul: Timaş Yay., 2021), 516-517.

⁹⁶Elazığ'ın Keban İlçesi'nde 1797-98 yılında Yusuf Ziya Paşa tarafından inşa ettirilen Keban Yusuf Ziya Paşa Kütüphanesi'nde ocak nişi tespit edilmiştir. Bkz. H. Sibel Ünal, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri*, 368, 449.

biçiminde kesilen “Frenk mermeri” kullanılmıştır. Köşelerde oluşan boşluklara, dört köşe “yeşilli somaki” taşları “Frenk mermeri” ile birleştirilerek yerleştirilmiştir. Bu mermer zeminin çevresi, “sarılı somakiden kitabe pervaz” ile çerçevelenmiştir. Şöminelerin yer aldığı duvarların alt kısmında “masalık mermerden kenarı armudili” ve cilalı mermer döşeme inşa edilmiştir. Şömine alanları büyük bir titizlikle hazırlanmıştır. Aşağıdaki Tablo 6’da şömine döşemesinin özellikleri ve maliyet detayları yer almaktadır.

Tablo 6: Kütüphanedeki şömine mahallerinin nitelikleri ve maliyetlerini gösterir.

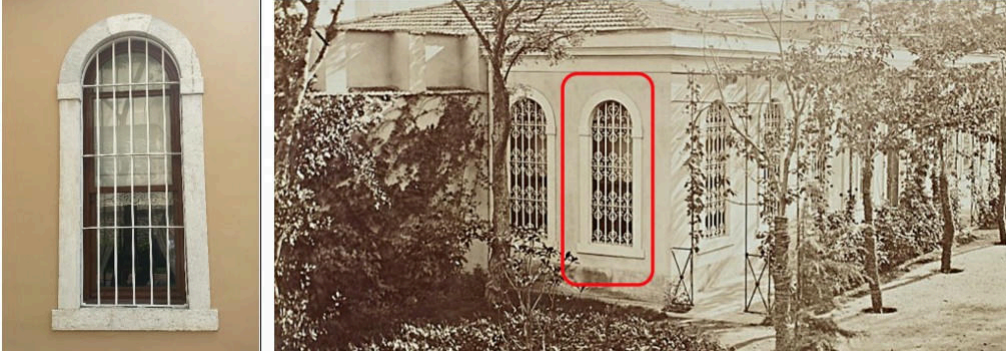
Döşeme niteliği	Birim Maliyeti (kuruş)	Toplam Maliyet (kuruş)
Köşeleri yeşil somaki geçmeli Frenk mermer döşemesi	70	2.680 kuruş 15 para
Sarı somakiden etrafı kitabe pervazı	90	2.970
Masalık mermerden duvar zirlerinin zarları	20	382 kuruş 20 para

Ayrıca, kütüphaneye iki adet “şömine takımının inşa ve vaz” edileceği birinci keşifte ifade edilmiştir. Bu iki şöminenin toplam maliyeti 7.000 kuruş olarak öngörülmüştür. Bu tutarın yalnızca şöminelerin kendilerine ait olduğu anlaşılmakta, şömine alanlarının döşeme ve inşaat masrafları ise belirtilmemektedir.

2.12. Pencere Çerçeveleri, Kanatları ve Parmaklıkları

Kütüphanedeki on dört adet “tek sandıklı pencere çerçevesi” meşe ağacından yapılmıştır. Bu çerçevelere “dubya cam” (kalın cam) takılmış ve pencerelerde, “ibik (horoz) top ve bakır kaytanlı” makaralı bir mekanizma kullanılmıştır. Söz konusu pencerelerin her biri 1.650 kuruşa mal olmuş, toplam maliyet ise 23.100 kuruş olarak hesaplanmıştır. Pencereler 1.12 x 2.75 metre ölçülerindedir. İç ve dış denizliklerine “masalık frenk mermeri” yerleştirilmiştir. Çerçeveler, duvara “demir kamalarla” sabitlenmiştir. Çerçevelerin üstüne “kantarlık sacdan tabla”lar yerleştirilmiş, bu tablaların üzerine de iki tarafı silme kordon kitabelikler yapılmıştır. Çerçevelerin çevresine, lamadan birbirine geçmeli ve “demir kamalarla duvara bağlı çatma söge” inşa edilmiştir. Pencerelerin on iki tanesine menteşe takılmış, her biri büyük ve küçük “dörder adet sürmeli” mekanizmaya sahiptir. Pencerelerin kanatları her iki yüzünden boyanıp verniklenmiş, toplam maliyetleri 33.696 kuruşu bulmuştur. Bu özelliklerden, pencerelerin oldukça maliyetli ve özenli bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. On dört pencere, demir parmaklıdır. Bu parmaklıkların her biri, beşer adet dikey çubuklu ve üç yatay “kuşaklı” olup, “Yassıbağ demirinden arma” süslemelidir (G.22). On dört pencerenin parmaklıklarının toplam maliyeti 7.317 kuruş 10 paradır. Meşe çerçeve + mermer denizlik + pencere kanatları + demir parmaklıklarının toplam maliyeti ise 64.113 kuruştur.

Kütüphane sarayın sınırları içerisinde olmasına rağmen pencerelerine demir parmaklık takılmış ve güvenlik ihmal edilmemiştir. Bunun yanında cephe estetiği adına demir parmaklıkların dekoratif özellikli olmasına da dikkat edilmiştir. Pencere boyutları gün ışığından azami ölçüde yararlanabilmek adına olsa gerek oldukça büyük yapılmış ancak dekoratif madeni parmaklıklarla da dengeli bir ışığın mekana dahli ihmal edilmemiştir. Gerek İstanbul’daki gerekse Anadolu’daki kütüphanelerin genel pencere tasarımları, madeni parmaklıklı geniş ve büyük pencere düzenindedir.

Görsel 22: Beş parmaklık ve üç kuşaklı madeni pencere korkuluklarının gösterimi. Yapının günümüzdeki fotoğrafıyla arşiv fotoğrafının karşılaştırılmasından da anlaşılacağı üzere özgün madeni parmaklıklar artık mevcut değildir. İkinci keşif defterinde madeni parmaklıklar “yassibağ demirinden arma” süslemeli olarak tarif edilmiştir.

Kütüphanenin birinci keşfinde ise on üç adet pencerenin “meyşeden mamul silme pervazlı ve dubya camlı müştemilat mücellan çerçereve”lere sahip olacağı belirtilmiştir. İkinci keşifteki gibi detaylara sahip olmasa da çerçevelerin genel özellikleri örtüşmektedir. Diğer yandan birinci keşifte demir parmaklıklar için sadece iki tarafı yağlı boyalı “demir parmaklıklar inşası” ifadesi yer almaktadır. Parmaklık maliyeti, 4.851 kuruş olarak ön görülmüştür. Birinci keşifte pencere kanatları hesap edilmemiş sadece pencere çerçeveleri ile parmaklıklar için maliyet oluşturulmuştur. Birinci keşifte 13 adet pencerenin çerçevesi ve parmaklık maliyetinin toplamı, 9.208 kuruştur.

2.13. Muhafaza Kapıları

Kütüphanede iki adet büyük demir “muhafaza kapısı” (ana giriş kapısı) vardır. Bu kapıların, kütüphane güvenliğini sağlamak ve yangın riskine karşı önlem almak amacıyla demirden yapıldığı anlaşılmaktadır. Kapılar, her biri 3 metre boyunda ve 1.50 metre genişliğindedir. Keşif raporunda, bu kapıların daha önce “Şale Kasrı Aliyesi için demirci Mösyö Senak⁹⁷” tarafından üretildiği ancak kasa monte edilmeyip kütüphane binası için kullanılacağı belirtilmiştir. Söz konusu demir kapılar, kütüphane binasının taş kapı sövelerine monte edilebilmesi için “lama demirinden ikişer adet şarnil (şarnel) ile bir tarafına” 3.125 cm çapında yuvarlak demirden “yekpare geçme mil” yerleştirilmiştir. Kapıların taş sövelere sabitlenmesini sağlamak amacıyla, lama demirinden yapılmış küçük borulardan (şarnel) demir millerin geçirildiği anlaşılmaktadır. Kapılar, vernikli “bürünç boya⁹⁸” ile boyanmıştır. Kapıların üst kısmında pencereler bulunmakta olup, bu pencere çerçeveleri meşeden yapılmıştır. Çerçeveler üzerinde yay formunda “silme kordonlar” ve içeri gömük üçgen şeklinde “sağır kitabe tabla” yer almaktadır. Kalın camlı pencere çerçevelerinin yüzeyi cilalanmış, arka kısımları ise yağlı boya ile boyanmıştır.

⁹⁷Mösyö Anri (Henry) Senak, Fransız kökenli olup Kapan-ı Dakik (Unkapanı) ile Galata köprülerinin tamiratında da çalışmıştır. Aynı zamanda Tersane-i Amire vapurları için kazan ürettiği görülmektedir. Kendisinin İstanbul’da bir fabrikası olduğu da anlaşılmaktadır. Bkz. (BOA, BEO, 2607/195458).

⁹⁸Muhtemelen pirinç madeni rengi ya da bronz kastedilmektedir.

Görsel 23: Mösyö Senak'ın Şale Kasrı için yaptığı kapılardan ikisi sonradan kütüphane binasına takılmıştır. Demir kapının günümüzdeki Kadınefendiler 2 dairesindeki fotoğrafı.

Görsel 24: Şale Kasrı'nın arşiv fotoğrafında görülen demir kapı da demirci Mösyö Senak tarafından imal ettirilmiştir.⁹⁹ Her iki binadaki kapılar imalatçısının aynı olmasından dolayı benzerdir. Fotoğraf: İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 90815/008

Kapıların özellikleri, birinci keşifte “ikisi bir kantarlık lamadan pervaz ve kantarlık sacdan tablalı, silme kitabeli ve tarafeyn yağlı boyalı demir kapılar inşası” olarak belirtilmiştir. Bu niteliklere sahip iki kapının maliyeti 3.200 kuruş olarak hesaplanmıştır. Ancak, bu kapıların gerçekte inşa edilmediği, yukarıda da ifade edildiği gibi, Şale Kasrı için üretilen demir kapıların kütüphaneye monte edildiği anlaşılmaktadır (**G.23 ve G.24**).

⁹⁹Halil Elemana, “Yıldız Sarayı”, 88.

2.14. İç Kapılar

Kütüphane içindeki on beş çift kanatlı kapı, “tam biçme kalastan” yapılmıştır. Kapı kanatlarının her iki yüzünde “kabartma ve çökertme kitabeler” yer almakta olup, üzerleri “beyaz çini” boyası ile boyanmıştır. Kapı kanatlarının dördü haricinde, kitabelik silmelerinde “tel çekme yıldız” kullanılmıştır. Kapı donanımında ise “gizli gömme kilit ve sürme yıldız çiçek beyaz çini top” mevcuttur. Her bir kapının maliyeti ortalama 830 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Kapıların söveleri de aynı şekilde kalastan yapılmıştır. Kapı ve pencere işçiliğinde özellikle “doğramacı” terimi kullanılarak, bu işlemlerin marangozluk sanatına ait olduğu vurgulanmıştır. Her bir kapı çerçevesinde “kabartma ve çökertme silme kitabe tabla” yer almakta, çerçevelerde de tıpkı kapı kanatlarında olduğu gibi “tel çekme yıldız” ve vernik uygulanmıştır. Kapı çerçevelerinin (söğelerinin) birim maliyeti ortalama 686 kuruş olarak kaydedilmiştir. İç kapıların malzeme seçimi ve uygulanan teknikler genel olarak birinci keşifle örtüşmektedir. Birinci keşifte kapılar, “tam kalastan tarafeyn kitabeli maa müştemilat tarafeyn yağlı boyalı kapılar” olarak tanımlanmıştır.

2.15. Abdesthane ve Tuvalet İnşası

Kütüphaneye yerleştirilecek el-yüz yıkama düzenekleri için, “tekne ve zank taş”lı bir lavabo tasarlanmıştır. Lavabonun ayakları, siva kaplı ve ölçüleri 56.25 cm yükseklik, 43.75 cm uzunluk ve 21.88 cm kalınlıkta olan iki adet taş ayaktan oluşmaktadır. Bu ayaklar, “halis harçlı kerpiç tuğlasından” yapılmış bir zemine oturtulmuştur. Ayakların arasına boyalı ve “doğrama kanatlı sedd” yerleştirilmiştir. Zeminden yüksek konumda bulunan bu tablanın üstüne Marmara mermeri döşenmiştir. Ön yüzünde “şeshaneli (altı köşeli) ve her şeshane üzerinde çökertme ve kabartma kitabe silmeli” süslemeler bulunan mermer tekne, her iki yanına konulan “ibrik”lerle tamamlanmıştır. Teknenin üst kısmında yer alan “zank taşı” adı verilen aynataşı bölümü “Frenk mermerinden” yapılmış olup süslü ve kitabelidir. Bu bölümde “pakfon / fakfon (nikel) musluk” takılıdır.

Geleneksel tarzın bir örneği olan bu abdesthaneye ek olarak, keşifte bir de “lavumana? tabir olunan alafranga abdesthane” yapılmıştır. Keşifte geçen (لومانه) kelimesi, büyük ihtimalle Şale Kasrı'nın mefruşat defterinde geçen “lavmana” (لاومانه) kelimesi ve eşyasına karşılık gelmektedir. 19. yüzyılda yaygın olan, dolaplı el-yüz yıkama lavaboları, yatak odalarında sıkça kullanılan mobilyalardandır.¹⁰⁰

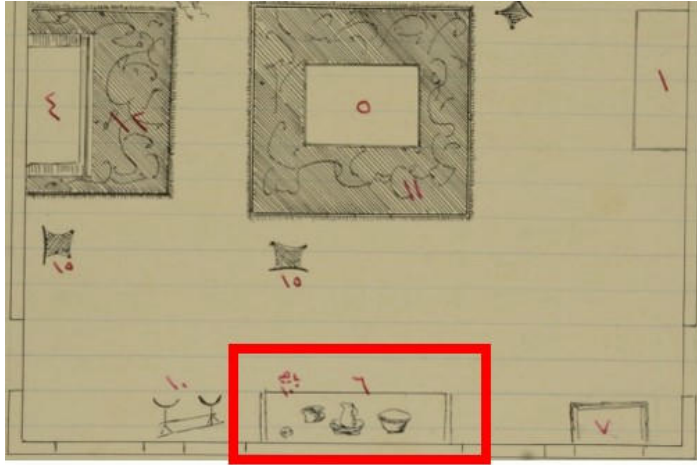
“Alafranga abdesthane” olarak tanımlanan bu lavaboya (dry sink bowl) ilişkin detaylarda, ahşap kısmının “ceviz elvahından tavşan-kari”¹⁰¹ yani ince marangozluk işçiliğiyle yapıldığı belirtilmiştir. Lavabonun üstüne cilalanmış “masalık mermer” ve suyun toplanması için büyük bir “kebir kase” konulmuştur. Lavaboya ek olarak, çevresi zar ve üstü “oyma taçlı, çatma ayna ve fakfon musluk” monte edilmiştir. Bu tür dolaplı ve kaseli lavaboların Şale Kasrı'nda da örnekleri olduğu arşiv belgelerinde yer almaktadır (**G. 25 ve Şekil 16**).

¹⁰⁰Emine Gözde Kuzu, “Yıldız Şale Kasrı Hümayunu Üst Kat Oda ve Salonlarındaki Mobilyalar”, (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2013), 72.

¹⁰¹Tavşan; abanoz ve benzeri kıymetli ağaçlar üzerine ince oymalar yapan ve boyayla tahtalardan çekmece ve kutu gibi ince işler yapan marangoz. Bkz. Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, (Dersaadet: İkdâm Matbaası 1317), 872. “Tavşan-kari” sadece bir işçiliği değil aynı zamanda malzemeyi de nitelediğini gösterir kaynak mevcuttur. İlgili kaynakta Çırağan Mecidiye Cami'nin pencere çerçevelerinde “tavşankari cila” kullanıldığı belirtilmiştir. Bkz. Şerafettin Deniz, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çırağan Mecidiye Camisi”. *Çırağan / Küçük Mecidiye Camii ve 2012 – 2015 Restorasyon Çalışmaları*, (2017), 65.

Görsel 25: Şale Kasrı'nda yer alan ve üzerinde mermer tablasıyla birlikte iki musluklu aynalı lavmana olarak ifade edilen temizlenme mobilyası (İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 90469/10).

Şekil 16: Şale Kasrı'nın mefruşat kayıtlarını içeren defterde lavmanın gösterimi. (BOA, HH.d., 30723).

Kütüphane tuvaletleri ve abdesthanelerinde Marmara mermeri kullanılarak estetik ve hijyenik bir yapı tasarlanmıştır. Tuvaletlerin zemin rıhtımlarına Marmara mermerinden “basamak ve eteklikler” döşenmiş, çevre bölümlerde “masalık mermerden” “zar” kısımlar inşa edilmiştir. Hela delikleri, kurşun “zenberek” kapaklarla donatılmış olup gerektiğinde açılıp kapanabilecek şekilde tasarlanmıştır.¹⁰² Tuvaletlerde, gümüş görünümlü “fakfon” malzemeden mamul iki adet deveboynu musluk ve peşkir sırtıkları kullanılmıştır. Fakfonun parlak ve zarif görüntüsü, saray binalarında tercih sebebidir.

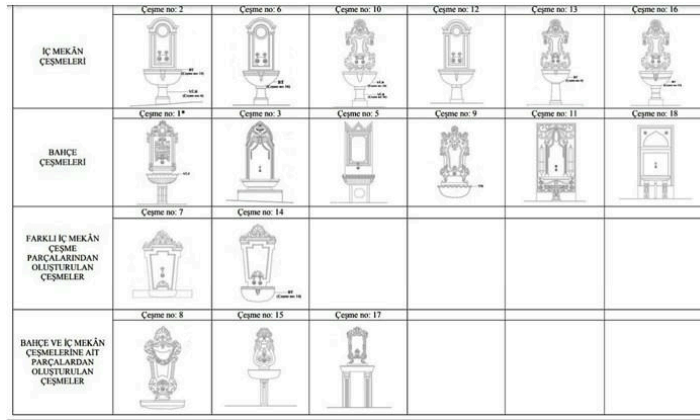
Birinci keşifte tuvalet ve abdesthaneler genel olarak “seng-i Marmaradan tesviyeli abdesthane ve hela takımları inşası” şeklinde tarif edilmiştir. İki takım hela ve bir takım abdesthane öngörülmüş; maliyetleri sırasıyla 2.400 kuruş ve 600 kuruş olarak hesaplanmıştır. Ancak ikinci keşifte detaylandırılan alafranga abdesthane ilavesi nedeniyle toplam maliyet 5.296 kuruşa ulaşmıştır. Alafranga abdesthanenin ilk keşifte yer almaması, maliyet farkının başlıca sebebidir.

Abdesthaneler ile sofa arasındaki geçiş alanları, “dört yüzü camlı” doğrama çerçevelerle ayrılmıştır. Bu cam bölmelerin ortalarında 3-5 cm kalınlığında “arab yollar” (mukarnas) işlenmiş, kapılar değişken cam yapılarıyla tamamlanmıştır. Kapıların yarısı çift taraflı, diğer yarısı tek yüzü “yaldız tel çekmeli” süslemelidir.

¹⁰²Celal Esad, *İstîlâhât*, 41.

Kütüphane ana giriş kapısının iç kısmına, iki musluklu bir iç mekân çeşmesi inşa edilmiştir. Bu çeşme, Marmara mermerinden yapılmış “kürsü ayaklı” olup, dalgalı yuvarlak (müdevver) bir tekneye sahiptir. Aynataşı zarif süslemelerle bezenmiş, muslukları fakfondan yapılmıştır. Çeşmenin toplam maliyeti 3.000 kuruş olarak belirtilmiştir.

Osmanlı döneminde iç mekân çeşmeleri sıkça görülmüş, “oda çeşmesi¹⁰³” olarak adlandırılan bu yapılar, Topkapı Sarayı ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi gibi tarihi yapılarda örneklenmiştir. Özellikle Yıldız Sarayı'nda yer alan¹⁰⁴ 30 çeşmeden¹⁰⁵ bazılarının iç mekânda kullanıldığı, onarımlar sırasında dış mekâna taşındığı bilinmektedir.¹⁰⁶ Yıldız Sarayı kütüphanesindeki çeşme tasarımının, Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi'ndeki çeşme düzenine benzer olduğu anlaşılmaktadır. Uğuryol'un çeşmeler üzerine yaptığı araştırmalar, bu yapılar arasında tipolojik benzerlikler olduğunu ortaya koymaktadır (Şekil 17). Kütüphane çeşmesi, araştırma çizimlerinde yer alan bazı modellerle örtüşmekle birlikte, günümüzde yapının alt katının iki köşesinde istiridye formunda iki adet mermer çeşme olduğu bilinmektedir.¹⁰⁷

Şekil 17: Drağsan Uğuryol'un Yıldız Sarayı'ndaki çeşmeleri koruma ve belgeleme çalışması sonucunda tespit ettiği çeşmelerin çizimleri. (Drağsan Uğuryol, “Yıldız Sarayı (Yıldız Teknik Üniversitesi) Bahçesindeki Çeşmeler: Belgeleme ve Koruma Önerileri”, (Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, 2011), 152).

2.16. Merdiven ve Asma Çardak İnşası

Kütüphane binasının arka kısmına konumlandırılan demir merdiven, işlevselliği kadar yapı detaylarıyla da dikkat çekmektedir. Merdivenin başlangıcında ve sonunda cilalı mermer sahanlık kademeleri yer almakta, böylece yapının genel mimarisine uyum sağlanmaktadır. Demir merdivenin oturtulacağı alan için “seng-i Trieste” taşından sağlam kürsüler inşa edilmiştir. Bu taş kürsüler, merdiven sütunları için temel oluştururken yapının dayanıklılığını artırmaktadır.

¹⁰³İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı III, Ed. Necdet Ertuğ, (İstanbul: İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, 2006), 254-255.

¹⁰⁴Bu çeşmelerin yanı sıra birçok noktada sarayın su tüketimini artıracak düzenlemeler ve gelişmeler olmuştur. Sarayın günlük su tüketim kapasitesi, içme (“ma-i leziz”), hamam, banyo, çeşme, lavabo, bulaşıkhanesi (“çinihane”), sulama ve havuz gibi birçok farklı kullanım alanı oluşmasından kaynaklı artmıştır. Nazım Bey, 1925'te yayımladığı *İstanbul Vilayeti Şehremâneti'ne Evkâf'dan Devr Olunan Sular* adlı eserinde sarayın su tüketimin ne derecede olduğundan bahsetmiştir. Sarayın kuruluşunda günlük su tüketiminin, 1.300 ton civarındayken sonradan 2.000 tona yükselmiştir. Yetersiz gelen kaynak için 1880-81 yılında Kağıthane deresinden makine ve tulum balar vasıtasıyla 3.000 ton suyun, saraya ulaştırılmıştır. 1898-99 yılında su problemi çözmek için komisyon teşkil edilmiştir. Ayazağa civarındaki içilebilir su, Balmumcu Çiftliği'ndeki büyük su havuzlarına biriktirilmiş ve bu havuzlardaki kaynak suyun 1.000 tonu saraya aktarılırken az miktarı da şehre verilmiştir. Sonraki süreçte Taksim suyundan günde 2.500 ton beslenen saray, Kağıthane Deresi'nden sağladığı suyu kesmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte saraya günlük sağlanan su, 500 tona gerilemiştir. Bkz. *Vakıf Su Tahlilleri 19 ve 20. Yüzyılda İstanbul Suları I*, (İstanbul: İBB Yayınları, 2000), 188.

¹⁰⁵*Vakıf Su Tahlilleri*, 25.

¹⁰⁶Drağsan Uğuryol, “Yıldız Sarayı Çeşmeleri”, 152.

¹⁰⁷Ayşe Feyhan İNKAYA TAKAOĞLU, “Çırağan Ve Yıldız Sarayları Harem Daireleri, Tavan Resimleri Ve Yıldız'dan Bir Tavan Kubbesi” (2023), 24. Bkz. “Çırağan Ve Yıldız Sarayları Harem Daireleri, Tavan Resimleri Ve Yıldız'dan Bir Tavan Kubbesi”, Academia, erişim 24 Mayıs 2025, https://www.academia.edu/114387391/%C3%87IRA%C4%9EAN_ve_YILDIZ_SARAYLARI_HAREM_DA%C4%B0RELER%C4%B0_TAVAN_RES%C4%B0MLER%C4%B0_ve_YILDIZDAN_B%C4%B0R_TAVAN_KUBBES%C4%B0.

Merdiven sütunları, iki buçuk parmak çapında yuvarlak demirden imal edilmiş, alt ve üst kısımları bileziklerle süslenmiştir. Bu sütunlar, zarif bilezik detaylarıyla dikkat çekerken demir merdivenin tasarımına estetik bir boyut katmaktadır. Merdivenin ana taşıyıcı elemanları olan serenler, yarım kantarlık lama demirinden yapılmıştır. Bu serenler, “kavs kemerli” sütunlar aracılığıyla desteklenmiş ve yükselen bir açıyla monte edilmiştir.

Merdivenin üst yapısı, Şale Kasrı Hümayunu'nun terasında kullanılan “iki üç ağızlı köşebent demirlerinden” esinlenerek tasarlanmıştır. Keşifte bu detay, “şale kasrı hümayunun sakfı üzerindeki taraça misillü iki üç ağızlı köşebent demirlerinden mamul rıhtlı kademe” olarak belirtilmiştir. Bu rıhtlı kademeler, kütüphane binasının ihtişamına uygun olarak detaylandırılmıştır. Merdiven korkulukları, “demet demirinden arma donanmalı” olup, ince işçilikle zenginleştirilmiştir. Tüm metal aksam, vida ve somunlarla birleştirilmiş, böylece hem güvenlik hem de dayanıklılık sağlanmıştır.

Kütüphanenin ön cephesinde yer alan asma çardak, dinlenme alanı olarak tasarlanmıştır. Çardağın zemini, “cedid taş ve halis harç” kullanılarak tesviye edilmiştir. Bu zemin, kaba horasan ve çimento karışımıyla güçlendirilmiş, böylece sağlam bir temel oluşturulmuştur. Döşeme işleminin ardından, zemin üzerine İngiliz çimentosundan beton dökülmüş ve düz bir yüzey elde edilmiştir.

Çardağın demir sütunları, “seng-i söğelik Trieste” taşından yapılmış kürsüler üzerine oturtulmuştur. Bu kürsüler, çardağın taşıyıcı elemanlarını desteklerken yapının görsel uyumunu da güçlendirmiştir. Merdiven ve çardak tasarımında kullanılan malzemeler, hem estetik hem de fonksiyonel bir bütünlük sağlamaktadır.

2.17. Alt Yapı Çalışmaları

Kütüphanenin abdesthane bölümünün dış duvarından başlayarak, 6 metre uzunluğunda ve 37.5 cm genişlik ile yükseklikte bir “aydınlıklı çirkab lağım” inşa edilmiştir. Kanalin duvarları “cedid taş ve halis harç” kullanılarak örülmüştür. Bu kanal, çapı 3.75 metre, derinliği ise 3 metre olan bir çukura bağlanmaktadır. Çukurun dörtte biri (75 cm) “cedid taş ve halis harçlı” duvarla örülmüşken, kalan dörtte üçü (2.25 m) “kuru duvar” tekniği ile harçsız olarak inşa edilmiştir. Çukurun üzerine “lama demirinden beş adet kiriş” yerleştirilmiş, bunların üzerine “seng-i siyah kapağı” kapatılarak üstü toprakla örtülmüştür. Kanalin bağlandığı çukurun, bir kısmının harçlı duvar örgüsüyle, diğer kısmının ise kuru duvar tekniğiyle inşa edilmesi, hem maliyet tasarrufu hem de drenaj etkinliği açısından dikkat çekici bir uygulamadır.

İlk keşifte, “seng-i molozdan etrafı duvarlı” bir adet “çirkab kuyusu” yapılacağı belirtilmiş, bunun maliyeti 1.500 kuruş olarak hesaplanmıştır. İkinci keşifte ise kuyunun yalnızca dörtte birinin “cedid taş ve halis harç” ile geri kalan kısmının ise “kuru duvar” yöntemiyle yapıldığı anlaşılmıştır. Bu fark, “cedid taş”ın moloz taşlardan ayrılarak kullanılmamış, daha yeni bir taş olarak seçilmesinden kaynaklanmaktadır. İkinci keşifte belirtilen çukurun toplam maliyeti 1.439 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Binanın içinde yer alan mermer döşemeli tuvalet ve abdesthane bölümlerinin “delikli taşlarının” alt kısmı ile dışardaki “yağmur boruları ve bahçe muhafaza kapısının som ayakları önündeki seyl izgaraları”ndan başlayarak “Malta Kasrı Hümayunu” yolunun altına kadar uzanan, “üzeri toloslu (tonozlu) mevcut bahçe muntehasına (sonuna kadar) devam eden seyl lağımları” inşa edilmiştir. Bu kanalın iç duvarları “cedid taş ve halis harç”tan olup yarıya kadar sıvanmıştır. Kanalın üzeri siyah bir kapakla kapatılmıştır. Kanalın toplam uzunluğu 66.75 metredir.

Kütüphanenin ilk keşfinde toplamda 22.50 metre uzunluğunda bir lağım kanalı inşa edileceği belirtilmiş ve bu yapının maliyetinin 1.200 kuruş olacağı öngörülmüştür. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere, kanal ve ekleri ilk keşifte öngörülenden oldukça farklıdır.

Kütüphanenin içinde bulunan abdesthane ve çeşmelere su sağlanması için “on iki numru kurşun boru” kullanılmıştır. Su, “Şale Kasrı Hümayunu” hamam ve abdesthanelerine su taşıyan ana hat üzerinden “sandık”

eklemesi yapılarak “on beş numru” borularla binaya ulaştırılmıştır. Borulara ani su basıncını önlemek ve su akışını dengelemek için “sandık” sistemi devreye alınmıştır. Aynı sistem, çatıdaki yağmur sularının bir anda olukları doldurmaması için de kullanılmaktadır.¹⁰⁸ Suların binaya aktarımını sağlamak için üç adet “darb lülesi musluk” monte edilmiştir. Bu musluklar, toprak altına yerleştirilen ve “tuğladan duvar” ile çevrilen bir bölmede konumlandırılmıştır. Üzerleri ise “döşemelik Trieste söğ ve Frenk mermerinden lambalı geçme kapak” ile örtülmüştür.

Sonuç

Serkiz Balyan'ın inşaatını üstlendiği ve 1881 yılında tamamlanan kütüphane binası, Yıldız Sarayı'nın ilk müstakil kütüphanesidir. Dönem kaynaklarında binanın konum bilgisi, Şale Kasrı ile tarif edilmiş sonradan bina, Harem avlu duvarlarının içerisinde alınarak Harem yapılarından olan Kadınefendiler Dairesi'ne tebdil edilmiştir. Çalışma, yapının mimarını/müteahhidini ve asıl kimliğini ortaya çıkarmakla birlikte Yıldız Sarayı'nın mekânsal değişimlerinin saptanması adına birincil kaynakların önemine vurgu yapmıştır. Yıldız Sarayı, 1877 yılından itibaren saltanatın yeni yönetim merkezi olmuş ve 1900'lü yılların başına kadar yoğun imar faaliyetleriyle gelişme göstermiştir. Bu noktada farklı işlevlere sahip binaların inşasında; sarayın nüfus yoğunluğu, bürokrasiyi tek merkezden yönetme isteği ve II. Abdülhamid'in kişisel tercihleri etkilidir. Bu tercihlerin altında aynı zamanda Topkapı Sarayı'yla kurulan yerleşme öykünmesi, birçok noktada zafiyet gösteren devletin irade ve imajının tazelenmesi için oluşturulmuş imgelerden biriydi. Saray içerisinde bağımsız bir birim olarak tasarlanan kütüphane binası da bu imgenin yansımalarındandır. Nitekim II. Abdülhamid'in diğer saray ve köşklerde bulunan kitap koleksiyonlarını yeni yönetim merkezine naklettirmesi ve koruma altına alması, aydın ve bilge bir yönetici imajı için önemli bir teşebbüstür. Bu tasarıya uygun olarak kütüphane binasının hem yer seçimi hem de mekânsal kurgusu, yapıyı kamusal ve hususilik arasında bırakmıştır. Binanın 1881 yılında inşaatı tamamlandığında Şale Kasrı'nın birinci kısmı da bitirilmiştir. Her iki yapı da Serkez Balyan tarafından inşa edilmiş farklı mimari tarzlara sahiptirler. Kütüphane binasının neo-klasik tarzdaki tasarımı, yapının kamusal kimliğine atıf da bulunurken iç tasarım ve mefruşatı kişiselliğe vurgu yapmaktadır. Bunu, kütüphane mefruşat kaydında geçen “efendimiz hazretleri için yaldızlı iki sandalye” ifadesinden de anlayabilmekteyiz. Öte yandan yapının sofa tavanında yer alan harita, hem kütüphanenin bilginin mekanı olma hususuna hem de Osmanlı'nın devlet politikası haline getirdiği Osmanlıcılık fikrine atıf yapmaktadır. Tavana işlenen haritanın aşağıdan kolay bir şekilde incelenmesi adına aynaya ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim harita, düşey eksen simetrisinden 180° çevrilerek çizilmiştir.

Kütüphanenin harem dairelerine bağlanarak işlev değişimi, üzerinde durulması gereken hususlardandır. Bu değişimin tarihini net olarak tespit edememekle birlikte yapının 1893-95 yılına kadar kimliğini sürdürdüğü tahmin edilebilir. Nitekim Y.PRK.HH., 26/94 (29 zilhicce 1310 [14 Temmuz 1893]) kodlu tefrişat defteri, harem-i hümayunda bulunan kütüphane binasının bitişiğindeki iki katlı binanın mefruşatından bahsetmektedir. İki katlı binada; hamam, iki adet sofa ve birden çok oda bulunmaktadır. Bu durum, kütüphanenin Harem avlusuna dahil edildiğini ancak varlığını sürdürdüğüne işaret eder. Nitekim incelenen kütüphane binasının bitişiğindeki (ittisalinde) iki katlı yapı, Cariyeler Dairesi'dir. Kütüphanenin 1890'ların sonlarına doğru iki katlı olarak tasarlandığı ve yakınındaki diğer harem yapılarıyla birleştirilmiş olmalıdır. Sarayın ilk müstakil kütüphanesinin Yıldız Sarayı'nın ilk yapılaşma bölgesi olan Harem avlusuyla dış avlu arasında yer alması, binanın özel ve genel kimlikleriyle ilintilidir. II. Abdülhamid'in “hususî” mekanlarına yakın olması yapının kişisel karakterini ön plana çıkarırken Şale Kasrı'na olan mesafesi ise bir imaj kurgusuna işaret eder.

¹⁰⁸Celal Esad, *İstilahât*, 49.

Yapının teknik detayları ise şu şekildedir: Kütüphane, ikinci keşif defterine göre toplam 473.408 kuruş 10 paraya mal olmuştur. Bu maliyetin içerisinde %10 “nakliye ve hamaliye ve masarır-ı saire” dahildir. Birinci keşifte ön görülen toplam maliyet ise 251.890 kuruş 25 paradır.¹⁰⁹ Leon Rosenthal tarafından mefruşatı üstlenilen binanın tefrişat masrafı ise 44.433 kuruş 20 paradır.

İnşaata ait birinci keşif ile ikinci keşif arasındaki farkın oluşmasında en etkili unsurun yapının süsleme detaylarına birinci keşifte neredeyse hiç değinilmemiş olmasıdır. İkinci keşifte ise süsleme detayları (kitabellikler ve silmeler) ve maliyetleri yazılmıştır. Bu da doğrudan maliyet farkının oluşmasına neden olmuştur. Maliyet farkının oluşmasına neden diğer etmenler aşağıda sıralanmıştır.

- Kargir olarak inşa edilen yapının ana yapı malzemesi tuğladır. Tuğla beden duvarlarına demir hatıllar yerleştirilmiştir. Yapı, Livorno tuğlasıyla inşa edilecekken “Marsilya’nın delikli tuğlasıyla” inşa edilmiştir. Livorno tuğlası + demir hatıllı duvar inşa maliyeti, 69.210 kuruş; *Marsilya tuğlası* + demir hatıl maliyeti ise 83.306 kuruştur. Demir hatıllı Livorno tuğla duvar birim maliyet/m³ = 90 kuruş; demir hatıllı Marsilya tuğla duvar birim maliyet/m³ = 150 kuruştur.
- Kütüphanenin *kebir odasının* kubbeli tavan maliyeti birinci keşifte, 11.720 kuruş olarak belirtilmiştir. İkinci keşifte ise ilgili odanın tavan maliyeti süsleme ve inşa masraflarıyla birlikte 21.800 kuruştur.
- Birinci keşifte 13 adet pencere çerçevesi için toplam 4.357 kuruş 20 para maliyet ön görülmüştür. Ancak ikinci keşifte 16 pencere çerçevesi için 33.696 kuruşluk masraf yapıldığı anlaşılmaktadır. Çerçeveler için birinci keşifte, “meyşeden mamul silme pervazlı ve dubya camlı müstemilatı mücellan çerçeveler” inşası tanımlanması yapılmıştır. İkinci keşifte ise
 - “ucu bir kantarlık lama demirinden çifte kayd ve kuşaklı ve kantarlık sacdan tabla ve tarafeyn kitabeleri silme kordon ve etrafı keزالik lamadan yek diğerine habazlı lambalı ve demir kamalar ile duvara merbut çatma söğeli ve beher-i takım on iki adet pencere menteşe ve kanatları birer kapuma?/ kırma? olarak kebir ve sağır dörder adet sürmeli ve tarafeyn pervencine? boya ve üzeri verniç tıllalı inşa olunan pencere kanatları”

biçiminde geniş bir betimlemeyle karşılaşılmaktadır.

Genel anlamda birinci keşifte belirlenen rakamların üstünde bir maliyetle kütüphanenin inşa edildiği anlaşılmaktadır. Birinci keşifte belirtilen demir çatı ile ızgaralı temel sisteminin uygulanmadığı görülmektedir. Bunun dışında yapıya Şale Kasrı için yapılmış ancak yerleştirilmemiş demir kapılar takılmış ve parkeleri de Yıldız Sarayı Büyük Mabeyn Köşkü’nden getirilmiştir.

Yapının ikinci keşif defterinde belirtilen, “hindkari, şerid, halat şeklinde burma, kordonlu, yıldız şeklinde pul, gölgeli, serpme ve alçıdan dökme” olarak tariflenen süsleme çeşitleri gözlemlenmiş ve dönem kaynakları üzerinden mukayesesi yapılmıştır. Böylelikle süsleme terminolojisi birincil kaynaklardan tespit edilmiştir. Bunun yanında yapının dekorasyonunda teknik anlamda kartonpiyer uygulamasının yapıldığı anlaşılmakla birlikte bu uygulamalar keşifte “kalıp ile macundan dökme” olarak ifade edilmiştir. İkinci keşif defteri ile mefruşat defteri arasında kütüphane odalarının tanımlamaları farklılık göstermiştir. İkinci keşifte “güvez” oda olarak tariflenen oda, mefruşat defterinde “mavi kumaş kaplı” oda olarak belirtilmiştir. Bu durum büyük

¹⁰⁹1883 yılında komisyon tarafından hazırlanan ikinci keşif defterinin kapsamında kütüphane binası, muhafaza duvarı ve kapıları da mevcuttur. Aynı şekilde Serkez Balyan’ın sunduğu keşif bedellerin de bu inşa faaliyetleri yazılıdır. Serkez Balyan’ın bu yapı faaliyetleri için Hazine-i Hassa’ya verdiği defterdeki toplam, 12.267 lira 14 kuruş 20 paradır. Komisyonun tespit ettiği masraf ise 7.478 lira 79 kuruş 28 para olup aradaki fark 4.788 lira 34 kuruş 32 paradır. Komisyonun hazırlanmış olduğu keşif defterindeki toplam masraf, (7.478 lira 34 kuruş 32 para) liranın kuruş olarak yazımıyla (1 lira = 100 kuruş) 747.889 kuruş 28 paraya tekabül etmektedir. Serkez Balyan’ın toplam masrafı (12.267 lira 14 kuruş 20 para) yine kuruş hesabıyla 1.226.700’e denk gelmektedir. Komisyonun tespit ettiği toplam masrafın (747.889 kuruş 28 para) yaklaşık %64’ü (473.408 kuruş 10 paraya) kütüphane binasına aittir. Serkez Bey’in sunmuş olduğu defterlerde kütüphane binasının inşa masrafı ayrıca belirtilmediği için 1.226.700 kuruşun ne kadarının sadece kütüphane binasını kapsadığını bilemiyoruz. Şayet komisyonun ikinci keşfinde oran orantı tutarlılığı söz konusu ise Serkez Balyan’ın toplam masrafı (1.226.700) %64’ü yaklaşık 786.000 kuruşa denk gelecektir. Balyan tarafından sunulan 1880 yılındaki ilk tahmini keşfin (251.890 kuruş 25 para) üç katı fazla maliyetin oluştuğu görülmektedir. Toplam masrafların karşılaştırılması için bk. BOA, Y.MTV. 11/50 (9 Mayıs 1299 [21 Mayıs 1883])

olasılıkla keşif heyetlerinin mekan tanımlama ölçütlerinin farklılığından olsa gerektir. Aynı durum keşifte küçük odalardan birinde de görülmektedir. Keşifte sadece “oda” olarak belirtilen mekan mefruşat kaydında “yazı odası” biçiminde yazılmıştır. Yıldız Sarayı genelinde çok sayıda binanın ve mekanın işlev değişikliğine uğradığı görülmektedir. Nitekim kütüphane binası olarak inşa edilen sonradan haremın kullanımına tahsis edilen ve Kadınefendiler dairesi olarak tanımlanan yapı, işlevsel değişikliğini tasarım esnekliğine borçludur.

Mekanın iç tefrişi hususunda maliyetler sorun teşkil etmiş taraflar arasında bazı uyuşmazlıklar meydana gelmiştir. Bunun en önemli sebebi, saray mefruşatçısı Leon Rosenthal'ın keşif bedelinin kontrolünü “yorgancı ve hallaç başının” yapmasına karşı çıkmasıdır. Rosenthal, keşif kontrollünü “kendi esnafımızın tüccar-ı muteberatından” yapılmasını istemektedir. Bu durum, piyasa ile saray arasında güven problemlerinin olduğunu göstermektedir.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Yazar Katkısı	
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Author Contributions	
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Halil Elemana
Author Details	¹ Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Mersin, Türkiye 0000-0001-5555-4578 halilelemana@yandex.com

Kaynakça | References

- Acar, Damla. “19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul’da Ahşap Yapım Sistemlerinin Değişimi: Gelenekselin Rasyonelleştirilmesi.” Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2015.
- Akın, Nur. *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*. İstanbul: Literatür Yayınları, 2011.
- Ali Talat. *Kârgîr İnşâât ve Eşkâlî*. İstanbul: Haydarpaşa Demiryolları Matbaası, 1341.
- Ali Talat. *Ahşab İnşaat*. İstanbul: Haydarpaşa Demiryolları Matbaası, 1341.
- Ali Talat. *Kârgîr İnşâât ve Eşkâlî*. Yayına Hazırlayanlar Damla Acar vd. İstanbul: Koruma Akademisi Yayınları, 2022.
- Batur, Afife. “Mimar Raimondo D’Aronco ve Milli Saraylar’daki Çalışmaları,” *Milli Saraylar* 9 (1993): 40-65.
- Batur, Afife. “XIX. Yüzyıl İstanbul’unda İki Saray,” *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. 8: 390-407. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.), 2015.
- Baytar, İlona. “19. Yüzyıl Osmanlı Saraylarına Ait Dekorasyon Katalogları,” *Sanat Tarihi Yıllığı* 24 (2015), 1-24.
- Bevilacqua, Alexander. *Şark Kütüphanesi İslam ve Avrupa Aydınlanması*. Çeviren Kenan Çapık. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020.
- Bozkurt, Fatih. “Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875).” Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011.
- Celal Esad. *Dictionnaire Des Termes D’Art Français-Turcs-Turcs-Français*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1340.
- Celal Esad. *İstîlâhât-ı Mimariyye*. İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1324.
- Celal Esad. *Türkçeden Fransızcaya Sanat Kamusu*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341.
- Çavdar Karatepe T. - Hüseyin Türkmen. “Yıldız Sarayı Kütüphanesi.” *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Bildirileri* 12-15 Nisan 1999, (2001): 637-641.
- Çelik, Zeynep. *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. Çeviren Selim Deringil. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.
- Çelik, Zeynep. *Şark’ın Sergilenişi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

- Deniz, Şerafettin. "Tarihsel Süreç İçerisinde Çırağan Mecidiye Camisi," *Çırağan / Küçük Mecidiye Camii ve 2012 – 2015 Restorasyon Çalışmaları*, (2017): 53-73.
- Deringil, Selim. *İktidarın Sembolleri ve İdeolojisi II. Abdülhamid Dönemi*. Çeviren Gül Çağalı Güven. İstanbul: Doğan Kitap, 2014.
- Elemana, Halil. "Yıldız Sarayı Dış Avlusundaki Şale Kasrı, Kütüphane ve Limonluk Binalarının İnşa Süreçleri." Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2023.
- Elemana, Nagehan - Halil Elemana, "İttihat ve Terakki Dönemi Bir Esnaf Cemiyeti: Nakkaş, Kalemkar ve Sıvacı Esnafı Cemiyeti Nizamnamesi," *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi* IV 4 (2022): 83-112.
- Ergin, Osman Nuri. *Yıldız Sarayı Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı*. İstanbul: Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları, 1998.
- Erünsal, İsmail E. *Osmanlılarda Kitap Ticareti Sahaflar ve Kitapçılar*. İstanbul: Timaş Yay., 2021.
- Georgeon, François. *Sultan Abdülhamid*. Çeviren Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Goody, Jack. *Batıdaki Doğu*. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2022.
- Hasol, Doğan. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayın, 2017.
- İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı III*. Editör Necdet Ertuğ, İstanbul: İSKİ Genel Müdürlüğü Yayınları, 2006.
- Kuzu, Emine Gözde. "Yıldız Şale Kasrı Hümayunu Üst Kat Oda ve Salonlarındaki Mobilyalar," Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2013.
- Marks, S.S. *Fairchild's Dictionary of Textiles*. New York: Fairchild Publications, 1959.
- Mehmed İzzet. *Rehber-i Umur-u Beytiye*. Dersaadet: Feridiye Matbaası, 1319.
- Önsoy, Rifat. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1988.
- Necipoğlu, Gülru. *15. Ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî Tören ve İktidar*. Çeviren Ruşen Sezer. İstanbul: YKY Yayınları, 2014.
- Özyetgin, M., Engin V. ve Ersay Yüksel, A. *Yıldız Sarayı*. İstanbul: Halkbank Yayınları, 2021.
- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. I, İstanbul: MEB, 1993.
- Redhouse, James W. *A Turkish and English Lexicon*. Beirut: Librairie Du Liban, 1987.
- Şemseddin Sami. *Kamûs-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317.
- Şenyurt, Oya. *Osmanlı'da Mimari Mekân ve Yaşam Zamanın Mekânları Mekânın Zamanları*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2018.
- Tanyeli, Gülsün. "Hiçbir Üstâd Böyle Kâr Etmemiştir" *Osmanlı İnşaat Teknolojisi Tarihi*. İstanbul: Akın Nalça Kitapları, 2017.
- Toğral, Tahsin. "Maslak Kasırları Yerleşim Düzeni ve Kullanımı Üzerine İncelemeler," *Millî Saraylar* 7 (2011): 131-149.
- Tuğlacı, Pars. *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesi'nin Rolü*, İstanbul: Yeni Çığır Kitabevi, 1993.
- Ünalın, Hacer Sibel. *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri*, İstanbul: İSAM Yay., 2012.
- Vakıf Su Tahlilleri 19 ve 20. Yüzyılda İstanbul Suları I*. İstanbul: İBB Yayınları, 2000.
- Wöflin, Heinrich. *Sanat Tarihinin Temel Kavramları*. Çeviren Ahmet Cemal. İstanbul: Hayalperest Yayınları, 2015.
- Yergün, Uzun. "Batılılaşma Dönemi Mimarisinde, Yapım Teknolojisindeki Değişim ve Gelişim." Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2002.

İnternet Kaynakları

- Blogs Egu. "Trieste, where the word Karst originates". Erişim 07 Kasım 2024. <https://blogs.egu.eu/divisions/ts/2019/10/16/trieste-where-the-word-karst-originates/>
- Archives Salt Research. "Yıldız Sarayı çevresinin krokisi". Erişim 07 Kasım 2024. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/192779>
- Dijital Milli Kütüphane. "Darülfünun kütüphanesine nakl edilen yıldız kütüphanesi". *Cumhuriyet Gazetesi*, (30 Haziran 1924), Erişim 07 Kasım 2024. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/>
- İnkaya Takaoğlu, A. Feyhan. "Çırağan ve Yıldız Sarayları Harem Daireleri, Tavan Resimleri ve Yıldız'dan Bir Tavan Kubbesi" Erişim 24 Mayıs 2025. https://www.academia.edu/114387391/%C3%87IRA%C4%9EAN_ve_YILDIZ_SARAYLARI_HAREM_DA%C4%B0RELER%C4%B0_TAVAN_RES%C4%B0MLER%C4%B0_ve_YILDIZDAN_B%C4%B0R_TAVAN_KUBBES%C4%B0
- Kütüphane TTK. "Umum-î Memâlik-i Mahrûse-i Şahane Haritası," Erişim 24 Mayıs 2025. <https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=175498&dkymId=60712>
- Rena İnşaat. "İstanbul Yıldız Sarayı Müzesi Harem Yapıları Restorasyonu. Erişim 24 Mayıs 2025. <https://www.renainsaat.com/projelerimiz/yildiz-sarayı-muzesi-harem-yapıları-restorasyonu>

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Yıldız Esas Evrakı Defterleri (Y.EE.d.) 1077 (4 Nisan 1299 [16 Nisan 1883]);

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.) 29/169

Hazine-i Hassa (Y.PRK.HH.) 23/17, (4 Zilhicce 1297 [7 Kasım 1880]); 13/69 (3 ağustos 1300 [15 ağustos 1884]); 26/94 (29 zilhicce 1310 [14 Temmuz 1893]); 21/43 (8 Temmuz 1305 [20 Temmuz 1889]); 29/55 (22 Şaban 1314 [26 Ocak 1897]); 8/25 (8 Temmuz 1297 [20 Temmuz 1881]); 13/10 (26 Şubat 1299 [9 Mart 1884])

Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.) 183/19 (6 Cemaziyelahir 1316 [22 Ekim 1898]); 11/50 (9 Mayıs 1299 [21 Mayıs 1883]); 183/19 (10 teşrinievvel 1314 [22 Ekim 1898]); 299/37 (6 Cemaziyelevvel 1325 [17 Haziran 1907]); 148/11 (4 Cemaziyelahir 1314 [10 Kasım 1896])

Hazine-i Hassa Defterleri (HH.d.) 27068 (18 Ramazan 1314 [20 Şubat 1897]); 31946 (5 Şavval 1314 [9 Mart 1897]); 31179 (26 Şevval 1314 [30 Mart 1897]); 31054 (17 Zilhicce 1314 [19 Mayıs 1897]); 27639-24, (24 Temmuz 1305 [5 Ağustos 1889]); 16793 (10 Mayıs 1297 [22 Mayıs 1881]); 17232 (9 Zilkade 1290 [29 Aralık 1873]);

Komasyonlar Maruzatı (Y.PRK.KOM.) 3/73 (26 Teşrinievvel 1298 [7 Kasım 1882])

Hazine-i Hassa İradeler (HH.i.) 80/45 (27 Safer 1309 [2 Ekim 1891]) ; 81/30 (16 Rabiulahir 1309 [19 Kasım 1891])

Tahrirat Kalemî (DH.EUM.THR.) 39/48 (20 Haziran 1326 [3 Temmuz 1910])

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) 3666/274888, (7 Zilkade 1327 [20 Kasım 1909]); 2607/195458 (21 Rabiulahir 1323 [25 Haziran 1905])

Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti (ML.EEM.) 357/7 28 Teşrin-i evvel 1316 [10 Kasım 1900])

Londra Sefareti (HR.SFR.3.) 515/84 (12 Kasım 1902)

Hususi Maruzat (Y.A.HUS.) 438/9 (6 Ramazan 1320 [7 Aralık 1902])

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 139-994-10

